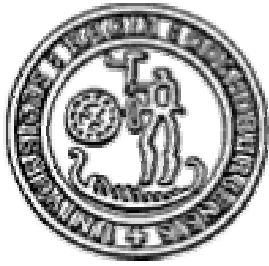

Juridiska Institutionen
Handelshögskolan
vid Göteborgs Universitet

Juris kandidatprogrammet
Tillämpade studier, 20 poäng
Ht 2001

Vems är umgängesrätten

- barnets eller förälderns?

Erica Bergman
Caroline Högberg

Handledare och examinator:
Eva-Maria Svensson

1 INLEDNING	4
1.1 SYFTE OCH PROBLEMSTÄLLNING	4
1.2 BAKGRUND	4
1.3 METOD OCH MATERIAL	6
1.4 DISPOSITION	7
2 HISTORIK	8
2.1 SAMHÄLLET BLIR DELAKTIGT I FOSTRAN	8
2.2 BIOLOGISKT URSPRUNG	8
2.3 VÅRDNADSBEGREPPET	9
2.3.1 Lag om barn utom äktenskap	9
2.3.1.1 Utomäktenskapliga barns ställning	9
2.3.2 Lag om barn i äktenskap	9
2.3.2.1 Barnets bästa	10
2.4 FÖRÄLDRABALKENS FRAMVÄXT	10
2.4.1 1970-talets reformer	10
2.4.2 Utredning om barnets rätt	10
2.4.2.1 Kroppsbestraffning	11
2.4.2.2 Barnets grundläggande behov	11
2.4.2.3 Föräldrarna är överens	12
2.4.2.4 Föräldrarna är inte överens	12
2.4.2.5 Föräldrarnas inbördes förhållande	13
2.4.2.6 Medbestämmande	13
2.4.3 1983 års reform	14
2.4.4 1991 års reform	14
2.4.5 1998 års reform - senaste reformen av föräldrabalken	15
2.5 TALERÄTT FÖR BARN	15
2.6 AVSLUTANDE KOMMENTAR	16
2.7 SAMMANFATTNING	17
3 BARNKONVENTIONEN	18
3.1 MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER FÖR BARN	18
3.1.1 Barnkonventionens huvudprinciper	18
3.2 BARNETS BÄSTA	19
3.3 BARNETS RÄTT ATT KOMMA TILL TALS	19
3.4 BARNOMBUDSMANNEN	19
4 AKTUELL LAGSTIFTNING	20
4.1 OM UMGÄNGE	20
4.1.1 Barnets grundläggande rättigheter och behov	20
4.1.2 Gemensam vårdnad mot en förälders vilja	22
4.1.3 Barnets rätt till umgänge	22
4.1.4 Umgängestvist	23
4.1.5 Umgängesavtal	23
4.1.5.1 Juridiskt giltiga avtal	23
4.1.5.2 Prövning av avtal och regler för godkännande	24
4.1.5.3 Tidsbegränsning av avtal	24
4.1.5.4 Socialnämndens beslut	25
4.1.6 Skillnad mellan boende och umgänge	25
4.1.7 Samarbetssamtal	25
4.1.7.1 Tidsgräns	26
4.1.7.2 Barnets talemöjlighet	26
4.1.8 Socialnämndens utredningsskyldighet	26

4.1.8.1 Utredningsarbetet	26
4.2 OM VERKSTÄLLIGHET	27
4.2.1 Barnets bästa och verkställighet.....	27
4.2.2 Tvångsmedel.....	28
4.2.2.1 Vite.....	28
4.2.2.2 Polishämtning.....	28
4.2.3 Barnets vilja.....	29
4.2.4 Vägra verkställighet	29
4.2.4.1 Ändrade förhållanden.....	30
4.2.4.2 Barnets hälsa	30
4.3 SAMMANFATTNING	30
5 RÄTTSLIGA BEGREPPSKONSTRUKTIONER OCH SYNSÄTT	31
5.1 BARN.....	31
5.2 FÖRÄLDRAR.....	31
5.3 BARNPERSPEKTIV.....	32
5.4 UMGÄNGESRÄTT.....	32
5.5 BARNETS BÄSTA.....	34
5.5.1 Barnets bästa som rättsregel	34
5.5.2 Barnets bästa som öppet koncept och princip	35
5.5.3 Barnets bästa som presumtion.....	36
5.5.4 Barnets bästa som rättslig och utomrättslig standard.....	36
5.6 BARNETS VILJA.....	37
5.6.1 Barnets vilja i allmän domstol.....	37
5.6.2 Barnets vilja i förvaltningsdomstol.....	38
5.7 SAMMANFATTNING	39
6 BARNET I PRAXIS.....	40
6.1 BARNETS BÄSTA I PRAXIS	40
6.2 BARNETS VILJA I PRAXIS.....	41
6.2.1 Allmän domstol.....	41
6.2.2 Förvaltningsdomstol.....	42
6.3 SAMMANFATTNING	42
7 BO:S UNDERSÖKNINGAR.....	43
7.1 SMÅ BARN OCH UMGÄNGESTVISTER	43
7.1.1 Resultatet av BO:s undersökning.....	43
7.1.1.1 Överenskommet umgänge	44
7.1.1.2 Domstolens argument i domskälen	44
7.1.1.3 Domstolens skäl och omfattningen av argumentationen.....	44
7.1.1.4 Domstolens argument i förhållande till principen om barnets bästa.....	44
7.1.2 Sammanfattning och BO:s synpunkter.....	45
7.1.2.1 Självständig prövning	45
7.1.2.2 Bättre redovisning och kunskap om barn.....	45
7.2 HÄNSYNER TILL BARNETS BÄSTA I VERKSTÄLLIGHETSMÅL.....	46
7.2.1 Hänsynen till barnets bästa	46
7.2.1.1 Undersökning av 103 länsrättsdomar.....	46
7.2.1.2 Självständiga och individuella bedömningar av barnets bästa, 18% av domarna	46
7.2.1.3 Enkätundersökningen.....	47
7.2.2 Utredning av barnets vilja.....	47
7.2.2.1 Undersökning av 103 länsrättsdomar	47
7.2.2.2 Enkätundersökningen.....	47
7.2.3 Viljans betydelse i verkställighetsprövningen.....	48
7.2.3.1 Undersökningen av 103 länsrättsdomar	48
7.2.3.2 Enkätundersökningen.....	48

7.2.4 Verkställighetshinder enligt FB 21:6 2st	48
7.2.4.1 Undersökning av 103 länsrättsdomar	48
7.2.4.2 Enkätundersökningen	49
7.2.5 Verkställighet och tvångsmedel	49
7.2.6 Sammanfattning av resultat och BO:s inställning	49
8 SOCIALSTYRELSENS UNDERSÖKNING.....	50
8.1 VÅRDNADEN	50
8.2 UMGÄNGE	51
8.2.1 Inget umgänge	51
9 LÄNSSTYRELSEARNAS GRANSKNING AV UMGÄNGESAVTAL.....	51
9.1 LÄNSSTYRELSEN I VÄSTRA GÖTALANDS LÄN	52
9.2 LÄNSSTYRELSEN I STOCKHOLMS LÄN	52
9.3 LÄNSSTYRELSEN I NORRBOTTENS LÄN	52
9.4 SOCIALSTYRELSENS UPPFATTNING	53
9.5 AVSLUTANDE KOMMENTAR.....	53
10 VÅR KVALITATIVA UNDERSÖKNING.....	53
11 MEDIAS FRAMSTÄLLNING AV UMGÄNGESRÄTTEN.....	65
11.1 AFTONBLADETS ARTIKELSERIE OM VÅRDNADSTVISTER	65
11.2 AFTONBLADETS ARTIKELSERIE INFÖR FN:S BARNTOPPMÖTE	68
11.3 AVSLUTANDE KOMMENTAR.....	69
12 SAMMANFATTNING OCH ANALYS.....	69
12.1 BARNETS BÄSTA SOM RÄTTSLIG MÅLSÄTTNING	69
12.1.1 Barnets vilja - barnets perspektiv	71
12.1.2 Umgängesrättens intressekonflikt.....	72
12.1.3 Gemensam vårdnad och umgänge.....	73
12.1.4 Domstolens betydelse	74
12.1.5 Avtal om umgänge	74
13 SLUTSATS	75
14 BILAGA.....	77
15 KÄLLFÖRTECKNING	78

1 Inledning

Barnets behov och intressen har, i Sverige och i andra länder, erhållit en central och betydande roll i lagstiftningsarbetet. Svensk lagstiftning betonar idag att hänsynen till *barnets bästa* ska vara vägledande vid alla åtgärder som rör barn. Målet med lagstiftningen har varit att åstadkomma regler som bättre tillgodoser barnets behov, fristående från föräldrarnas intressen. Just genom att ”barnets bästa” kan tolkas på så många olika sätt finns ingen tydlig konsensus om hur begreppet skall definieras. Att barnets bästa innebär att det enskilda barnets behov skall tillgodoses är ganska klart, men vad som är barnets behov och hur dessa bäst tillgodoses ändras efter tidens syn på samhället, barnet och familjen. Den praktiska tillämpningen av ett tillsynes lättbegripligt begrepp blir därmed ett komplicerat kapitel.

Mycket kritik mot domstolarnas beslut om små barn kan sammanfattas i att de som sitter och dömer har dålig kunskap om barns behov, svårigheter att sätta barnets bästa i främsta rummet och brister i redovisning och dokumentation.¹ Reglerna om umgänge fungerar idag lite som ett bihang till frågan om vårdnad. Utredningen av umgänget hamnar lätt i skymundan av vårdnadsfrågan och kan i vissa fall uppfattas som ett tröstpris till den förälder som inte tillerkänns vårdnaden.

1.1 Syfte och problemställning

Med Förenta Nationernas (FN:s) konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) som utgångspunkt och värdegrund, vill vi undersöka vad som, vid frågor knutna till umgänge, anses vara barnets bästa och på vilka grunder dessa bedömningar görs. Då barnets bästa utgör en grundläggande princip både internationellt och nationellt är vår ambition att se över lagstiftningen och rättsväsendet och titta på hur yrkesgrupper som är specialiserade på barn och deras behov bedömer barnets bästa. Detta är i hög grad en lagstiftningsfråga men också en praktisk tillämpning av lagen. Med praktisk innebörd menar vi hur barnets bästa bedöms inom olika yrkesgrupper utanför de praxisbildande funktionerna inom domstolen. Vi anser att det är viktigt att se på bedömningar utanför rättssystemet då detta har betydelse för hur lagen ser ut idag. *Huvudsyftet med vår uppsats är att analysera bedömningen av barnets bästa i umgängesärenden.* Nedan presenteras de frågeställningar som vi avser att besvara med vår uppsats:

- a) Vad innebär barnets bästa som rättslig målsättning?
- b) Tar domstolen hänsyn till barnets bästa vid förordnande och verkställighet av umgängesrätt?
- c) Hur stor hänsyn tas till barnets egen vilja i domstolen?
- d) Vilka intressen tillgodoses vid förordnande om umgängesrätt?
- e) Hur vanligt är det att föräldrarnas avtal om umgänge inte godkänns av socialnämnden?

1.2 Bakgrund

Under senare delen av 1900-talet började skilsmässor att tas ut i allt större omfattning. Den ”idealiska” kärnfamiljen förlorade sin totala dominans för att i stället ersättas av ”mina, dina och våra barn” - familjerna. Vid århundradets början var antalet skilsmässor ca 4000 per år. Under de senaste 25 åren har skilsmässorna legat mellan 20000 och 25000 per år. År 2000

---

¹ Barnombudsmannen, Barndom pågår s. 104

skildes drygt 21000 par i Sverige² och det resulterade i att mer än 25000 barn fick uppleva att deras föräldrar skilde sig.³

I samband med ökade skilsmässor ökade även vårdnadstvisterna och efter att en lagändring genomfördes i föräldrabalken (FB) 1998, blev huvudregeln gemensam vårdnad. Förutsatt att gemensam vårdnad inte strider mot barnets bästa dömer domstolen till det om inte båda föräldrarna nekar till det eller den ena föräldern anses vara olämplig. Det är inte vårdnadsproblematiken vi ska utreda i vårt arbete men då utformningen och synen på vårdnadsreglerna även avspeglas på rätten till umgänge är det viktigt att känna till denna bakgrund. Dessutom är vårdnad och umgänge tätt sammankopplade företeelser inom familjerätten med många gemensamma nämnare.

Hur hänger då frågan om vårdnad samman med umgängesrätten, som är vårt huvudområde i denna uppsats. Idag råder det en presumtion om att gemensam vårdnad är bäst för barnet men det hindrar inte att det, genom dom, samtidigt kan ske en reglering av ena föräldrarnas umgänge med barnet, eftersom barnet oftast bor hos en av föräldrarna. Reglering av umgänge kan alltså bli aktuellt både när en förälder har ensam vårdnad och när föräldrarna har gemensam vårdnad. Umgängesrätten är i sig inte okomplicerad och de frågor som uppkommer kring den är engagerande, brännande och ytterst aktuella hela tiden.

Efter att organisationen Bonavia den 10 september 2001 ordnat en hearing som hette just ”Barn i kläm” väcktes vårt intresse för reglerna kring umgängesrätten. Lagstiftarna har uttryckt det som att ”barnet skall ha rätt till umgänge med den föräldern det inte bor med”⁴ men denna rätt har i vissa fall blivit en rätt för föräldrarna att umgås med sina barn. Under hearingen fick vi höra skilda yrkeskårer som berättade om sina erfarenheter om hur barn blir behandlade, vilken hänsyn som tas till deras vilja och hur stark rätten för föräldern utan vårdnad att umgås med sina barn har kommit att bli. Vi lyssnade också till föräldrar som berättade om deras kamp för att skydda sina barn mot en umgängesberättigad förälder som antingen var alkohol/drogberoende, psykisk sjuk eller våldsbenägen. Vi ställde oss då frågan; är det alltid barnets bästa med en nära och god kontakt med båda sina föräldrar?

Så som lagstiftningen är utformad har den umgängesberättigade föräldern en mycket stark ställning. Även i de fall ensam vårdnad anses vara barnets bästa till följd av den ena föräldrarnas samarbetsvårigheter, olämplighet som vårdnadshavare eller andra orsaker tilldelas ofta den förälder som förlorat vårdnaden umgängesrätt. Trots att umgängesrätten uttrycks som en rättighet för barnet är det svårt att se den som en rättighet, eftersom barnet inte har någon möjlighet att kräva umgänge med en förälder och föräldern i sin tur inte har någon skyldighet att umgås med sitt barn. Då umgängesrätten uttrycks som en rättighet för barnet, anser vi det vara anmärkningsvärt att det inte finns någon uttrycklig skyldighet för umgängesföräldern att värna om en nära och god relation till sitt barn. En förälder som inte önskar att träffa sitt barn kan utan problem fransäga sig sitt umgänge. Barnet däremot kan, mot sin vilja, hämtas i sitt hem, i sista hand genom polishämtning, för att ha kontakt med den föräldern det inte bor hos. Vems är då umgängesrätten?

Vi tyckte detta var ett intressant område med många outredda frågor som inte läggs speciellt mycket resurser på från domstolarnas sida. Vi menar att barnrätten, trots många fina ord om barnets rätt och barnet bästa, är ett är ett oprioriterat område. Varje barn är unikt och har sina

---

² SCB 2001 s. 90

³ a.a. s. 116

⁴ Prop. 1997/98:7 s. 1

personliga behov utifrån sina förutsättningar och frågan är om rättssystemet är öppet och kvalificerat för den typen av överväganden och hänsynstaganden som en tvist om umgänge kräver.

1.3 Metod och material

Utgångspunkten för den rättstradition vi har haft i Sverige har varit att juridisk forskning har som syfte att utreda gällande rätt utifrån de traditionella rättskällorna.⁵ Vi har valt att gå utanför rättssystemet och även ta hänsyn till de normer och värderingar som finns i den verklighet som omgärdar de juridiska reglerna. Med ett vidgat perspektiv hoppades vi kunna föra ett vidare resonemang kring vårt problem och öka medvetenheten på området.

Vi har utgått från tre olika perspektiv: den klassiska rättsdogmatiken, ett historiskt perspektiv och ett sociologiskt perspektiv. Med utgångspunkt i *rättsdogmatiken* har vi beskrivit det regelverk som finns idag och hur detta används i rättstillämpningen. Det *historiska perspektivet* har fått belysa den utveckling som föregått rättsreglerna och synen på barnets bästa. Det *sociologiska perspektivet* har tagit sikte på rättsreglernas funktion i den verklighet de är avsedda att fungera.

Vårt juridiska källmaterial utgörs av lagtext, internationella konventioner, förarbeten, rättsfall, samt doktrin. De övriga källor vi använt oss av är tidningsartiklar, undersökningar från BO, socialstyrelsen, länsstyrelsen samt kvalitativa intervjuer.

Då vårt syfte har varit att presentera gällande rätt, dess överensstämmelse med barnkonventionen samt undersöka olika aktörers förhållningssätt och uppfattningar, innehåller vår uppsats både kognitiva och normativa element. Lagar och förarbeten är exempel på vårt normativa material och kvalitativa intervjuer är exempel på källor som har ett kognitivt eller deskriptivt syfte. Större delen av de källor vi använt oss av utgörs dock av en blandning där både värderande och beskrivande vävs samman.

Då målet har varit att göra en helhetsbeskrivning av vårt problem har inslaget av kvalitativa intervjuer utgjort ett fruktbart komplement till vårt övriga material. Vi har här fått en möjlighet att gå utanför rättsreglerna och komma närmare definitionen av barnets bästa på ett plan där det är de rättsliga och övriga aktörernas individuella uppfattningar om barnets bästa som får lysa igenom. Dessa intervjuer har utformats så att de som svarat har ombetts att svara utifrån sin personliga övertygelse och inte utifrån rättsreglernas lydelse. Vår kvalitativa undersökning gör inga anspråk på att vara av generell giltighet, inte heller att vara uttömmande på området. Därmed måste sägas att huvudsyftet med våra intervjuer har varit att visa på det spektrum av uppfattningar som finns inom de olika professioner som har att bedöma barns bästa. Vi är säkra på att en djupare kvalitativ undersökning krävs för att en mättnad kring problemet ska uppstå.

Tyvär så har vi haft stora svårigheter att komma i kontakt med myndighetspersoner och övriga yrkesverksamma inom familjerättens område. Detta har resulterat i frustration och undran: kan det vara så att de som arbetar med dessa frågor vet med sig att de frågor vi velat få svar på inte har några svar och dessutom inte står speciellt högt i prioriteringsordningen? Vi tycker att de myndighetspersoner som vi försökt komma i kontakt med borde besitta den typen av kunskap som vi söker och samtidigt inneha ett visst ansvar gentemot oss, medborgare och blivande arbetstagare inom området. Tyvärr visar vår erfarenhet något helt

---

⁵ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 38

annat. Vårt förtroende för de som är ansvariga för granskning och utvecklingen av barnets bästa har därför minskat kraftigt.

1.4 Disposition

Uppsatsen är disponerad på följande sätt. Kapitel ett omfattar inledning, syfte/problemställning, bakgrund, metod/material och disposition. I kapitel två presenteras historik över samhällets syn på barnet och tillkomsten av föräldrabalken. I kapitel tre har vi lyft fram de delar av Barnkonventionen som utgör grunden för vårt arbete. Kapitel fyra innehåller en presentationen av gällande rätt på området. I kapitel fem redogörs för rättsliga begreppskonstruktioner och synsätt som är nödvändiga och relevanta i diskussionen kring barnets bästa. Kapitel sex omfattar barnet i praxis. Kapitel sju redogör för BO:s undersökningar av umgängestvister och hänsynen till barnets bästa i verkställighetsmål. I kapitel åtta sammanfattar vi en undersökning från socialstyrelsen. Kapitel nio innehåller granskningar av avtals godkännande från tre av Sveriges länsstyrelser. Därefter presenteras vår kvalitativa intervjustudie med en efterföljande analys i kapitel tio. I kapitel elva har vi studerat medias framställning av umgängesrätten. Uppsatsens sammanfattning/analys finns i kapitel tolv och uppsatsen avslutas med våra egna slutsatser i kapitel tretton.

2 Historik

Synen på barnet och barndomen har förändrats allt efter att intresset och kunskapen ökat på området. Vi tänker i detta avsnitt ta upp hur det, under det senaste århundradet, sett ut i svensk lagstiftning och hur det går att se förändringar i synen på barn under olika tider. Detta gör vi för att öka förståelsen för dagens lagstiftning och den debatt som pågår. Vi har valt att inte gå längre tillbaka i historien än 1900-talets början då vi inte anser det vara relevant för vår uppsats med ett längre perspektiv än så. Det var inte förrän i början på 1900-talet som barn på allvar blev synliga i lagstiftningen.⁶ En av de som starkt bidrog till detta var Ellen Key med sin, för den tiden, nya syn på barnuppfostran och utbildning. Hon betraktade inte barnet som ett objekt, föremål för fostran, utan som ett subjekt, med rätt att utveckla sin egen personlighet.⁷

2.1 Samhället blir delaktigt i fostran

Under 1900-talet kom samhället att ta ett större ansvar för barnen. Historiskt ansågs barnets fostran vara föräldrarnas ansvar. Fostran började nu uppfattas som en uppgift även för samhället, i den bemärkelsen att barnen inte bara var en angelägenhet för ”storfamiljen” utan även för den mer offentliga sfären. År 1902 kom en lag om uppfostran av vanartade barn där samhället gavs möjlighet att ingripa om barn var sedligt försummade (barn vars föräldrar inte gav den tillsyn som krävdes) eller vanartade (barn som sysslade med lättare brottslighet). På detta sätt kunde samhället fostra barnet och samtidigt skydda både barnet och samhället. Samma år reglerades fosterbarnsvården för att de barn som lämnats till fosterhem skulle få bättre villkor. På så sätt tog samhället ansvar för de barn vars föräldrar inte uppfyllde sina plikter. De barn som var omhändertagna av fattigvården saknade många gånger en far. Under andra decenniet av 1900-talet kom fyra lagförslag som hade till uppgift att tvinga föräldrarna att ta sitt ekonomiska och uppfostrande ansvar men också att säkerställa barns rätt till sina föräldrar. Lagförslagen var; lag om barn utom äktenskap, lag om äkta börd, lag om adoption och lag om barn i äktenskap.⁸

Dessa lagförslag ger en bild av den tidens syn på föräldraskapet. Helst skulle barn växa upp i en familj bestående av både en mor och en far. Det ansågs bäst för barnet att få en uppfostran av båda sina föräldrar. Det bästa var om föräldrarna var gifta och föräldrarna (modern) stod för vårdnad och uppfostran. Att genom lagstiftning tvinga två vuxna att gifta sig var omöjligt, istället försökte lagstiftarna få föräldrarna att inse vilka skyldigheter som kommer med ett barn, t.ex. det ekonomiska ansvaret.⁹

2.2 Biologiskt ursprung

1778 skapades en möjlighet för modern att vara anonym vid barnafödande¹⁰ som motiverades med att det minskade risken för barnamord. Under 1900-talet vägde barnets rätt till sitt ursprung tyngre än risken för barnamord och ett lagförslag om avskaffandet av möjligheten att vara anonym kom 1915. Det var uppfostringsskäl och även barnets rätt till arv som talade för ett avskaffande av anonymitetsmöjligheten.¹¹

---

⁶ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 54

⁷ Key, E. Barnets århundrade s. 19f

⁸ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 60f

⁹ a.a. s. 62

¹⁰ SOU 1987:7 s. 73

¹¹ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 64

Att kunna fastställa faderskapet ansågs viktigt, inte bara för att fäderna skulle kunna bidra ekonomiskt till barnets uppväxt utan också för att det låg i barnets intresse att veta vem som var dess far. När lagen om barn utom äktenskap trädde i kraft 1917 (se avsnitt 2.3.1) blev det samtidigt möjligt att fastställa faderskapet för barn som fötts utom äktenskapet. Det hade funnits regler om det i praxis sedan tidigare, men nu blev det lagstadgat.¹²

2.3 Vårdnadsbegreppet

Det var genom lagarna om barn utom och i äktenskap som begreppet ”vårdnad” infördes. Vårdnad är en förkortning av ordet omvårdnad och tanken var att det skulle föra bort tankarna från ord som föräldramakt och föräldramyndighet. Istället ville man betona föräldrarnas ansvar för att barnet skulle växa upp under goda förhållanden.¹³

2.3.1 Lag om barn utom äktenskap

I Lag om barn utom äktenskap stadgades att modern skulle vara vårdnadshavare och förmyndare för barnet. Om föräldrarna var ense kunde fadern vara förmyndare förutsatt att han var lämplig. I de fall modern inte var lämplig som vårdnadshavare kunde fadern eller någon annan förordnas till förmyndare, så även om modern dog. Den förälder som inte hade vårdnaden om barnet skulle ges tillfälle för umgänge med barnet. I och med denna lag stärktes de utomäktenskapliga barnens ställning, deras möjligheter att få kännedom om sitt biologiska ursprung samt föräldrarnas underhållsskyldighet.¹⁴

Motiven till lagen var rationella. Levnadsförhållanden för barn födda i eller utom äktenskap var olika, exempel; spädbarnsdödligheten för barn utom äktenskap var högre, barn födda utom äktenskapet gjorde sig oftare skyldiga till grövre brott, utomäktenskapliga barn konfirmerades inte i lika hög utsträckning och kvinnor födda utom äktenskap var oftare ogifta mödrar.¹⁵

2.3.1.1 Utomäktenskapliga barns ställning

Från 1920-talet och några årtionden framöver betonades vikten av rättvisa mellan barn födda inom respektive utom äktenskapet när det gällde de ekonomiska aspekterna, underhåll och arv. Tanken var att barn inom och utom äktenskapet skulle behandlas så lika som möjligt, men att likställa dem ansågs inte ändamålsenligt.¹⁶ Ändamålet var i första hand att höja de utomäktenskapliga barnens sociala anseende. Till följd av svårigheterna att med säkerhet fastställa faderskapet var detta arvsförslag föremål för en mängd diskussioner och antogs ej utan fortsatte istället att utredas. Inte förrän 1969 ansågs det finnas möjlighet att fastställa faderskapet med sådan säkerhet att arvsrätt kunde införas.¹⁷ Då hade kravet på rättvisa mellan inom- och utomäktenskapliga barn fått stå tillbaka under lång tid för att ge företräde för den säkerhetsaspekt som krävdes när det gällde att fastställa den korrekta fadern.

2.3.2 Lag om barn i äktenskap

I Lag om barn i äktenskap stadgades att båda föräldrarna var vårdnadshavare fram till barnet hade fyllt 21 år eller hade ingått äktenskap. Båda föräldrarna skulle bestämma om personliga angelägenheter för barnet och vid hemskillnad mellan föräldrarna samt vid äktenskapets upplösning var det domstolen som skulle besluta om vårdnaden. Var föräldrarna lika lämpade

---

¹² Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 62f

¹³ SOU 1995:79 s. 47

¹⁴ Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstviser s. 86

¹⁵ ibid.

¹⁶ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 66f

¹⁷ a.a. s. 70

att ta hand om barnet skulle vårdnaden tillfalla den som inte bar skulden till samlevnadens sammanbrott. Levde föräldrarna isär utan att hemskillnad ägt rum skulle fadern, genom sitt målsmanskap över barnet, också utöva vårdnaden.¹⁸

2.3.2.1 Barnets bästa

I Lag om barn i äktenskap som kom 1920, användes för första gången uttrycket *barnets bästa*. En vårdnadstvist skulle avgöras i enlighet med föräldrarnas överenskommelse om den inte uppenbart stred mot barnets bästa. Var föräldrarna inte eniga avgjordes vårdnadsfrågan i enlighet med barnets intresse.¹⁹ Barnet sågs fortfarande mer som ett objekt som skulle fostras, än som ett subjekt med egen vilja och förståelse.²⁰

2.4 Föräldrabalkens framväxt

Lag om äktenskaplig börd, lag om barn utom äktenskap, lag om barn i äktenskap, lag om makes underhållsskyldighet mot andra makens barn, lag om adoption och lag om förmyndarskap slogs samman till Föräldrabalken 1949. I enlighet med de nya reglerna blev en gift mor delaktig i förmyndarskapet och faderns företrädare som vårdnadshavare i de fall föräldrarna levde isär, utan att hemskillnad ägt rum, togs bort.²¹ Föräldrabalken trädde i kraft 1 januari 1950.

2.4.1 1970-talets reformer

Reglerna om vårdnad reformerades 1973. Efter reformen spelade det inte längre någon roll vem som bar skulden till söndringen när det gällde att avgöra vem av föräldrarna som skulle få vårdnaden efter skilsmässan. Föräldrarna likställdes när det gällde rätten att efter särskild prövning få vårdnaden om barnen. Möjligheten för fäderna att få vårdnaden om sina barn när föräldrarna inte var gifta ökade därmed.²² Däremot avstyrktes förslaget om att frångilda föräldrar skulle kunna få gemensam vårdnad. Lagutskottet skrev att erfarenhet visar att en sådan lösning inte är lämplig.²³ Termen ”förälder” i sjätte kapitlet ersattes med ”vårdnadshavare”.²⁴

Uttrycken ”barn i äktenskap” respektive ”barn utom äktenskap” togs bort ur lagstiftningen 1976. Anledningen sades vara att det kunde finnas en moralisk värdering i den typen av terminologi. År 1977 infördes möjligheten för föräldrar som inte var gifta eller som skilt sig att, efter prövning i domstol, få gemensam vårdnad om sina barn. Förutsättningen för domstolen att utdöma gemensam vårdnad var att föräldrarna var överens.²⁵

2.4.2 Utredning om barnets rätt

När reglerna om faderskap och vårdnad skulle ses över i mitten av 1970-talet, aktualiserade en motion frågan om *barnets rättsliga ställning*. En översyn av hela området förordades och målet var ett förstärkt rättsskydd för barnet.²⁶ År 1977 tillsattes en kommitté, ”Utredning om barnets rätt”, för att undersöka barns behov och intressen och på vilka sätt dessa kunde tillgodoses på bättre sätt. I kommitténs beskrivning av utgångspunkten för sitt arbete framkom att den ansåg barnrättens område vara förlegat. Barnrätten hade inte följt med i

¹⁸ Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstvister s. 87

¹⁹ ibid.

²⁰ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 65

²¹ Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstvister s. 89

²² Prop. 1973:32 s. 2

²³ LU 1973:20 s. 110

²⁴ Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstvister s. 91

²⁵ Prop. 1975/76:170 s. 146f

²⁶ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 72

samhällets utveckling. Den kunskap som införskaffats under 1900-talet om barns förhållanden hade inte avspeglats i bestämmelserna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn. Dåvarande lagstiftning dominerades av en stark förmyndare och kommittén ansåg att *hänsynstagande mellan föräldrar och barn samt respekten för varandras åsikter och uppfattningar* skulle lyftas fram i en ny lagstiftning.²⁷

2.4.2.1 Kroppsbestraffning

För att få barnet att lyda, kunde föräldrarna under 1920-talet ”tukta” barnet. Detta uttryck kom att ändras till att istället beskrivas som en möjlighet att ”använda de uppfostringsmedel som med hänsyn till dess ålder och övriga omständigheter må anses lämpliga” för att tillrättvisa barnet.²⁸ Året efter att Utredningen hade tillsatts föreslog den att ett förbud mot aga skulle införas²⁹ och detta förbud finns idag i FB 6:1 2 meningen.³⁰ Anledningen till förbudet var i första hand den skadliga inverkan på barns utveckling som aga kunde medföra, men även att aga inte ansågs förenligt med en uppfostran där samspel, omsorg och ömsesidig respekt skulle utgöra grunden.³¹

2.4.2.2 Barnets grundläggande behov

Utredningen koncentrerade sig på att få fram barns behov och rättigheter i lagtexten. Då dessa frågor tidigare varit ett mycket eftersatt område krävdes det mycket arbete för att få en lagtext som överensstämde med vad som framkommit i forskning och utredningar om barn och deras behov.³² Det som kom att betecknas som barns grundläggande behov var:³³

- barn behöver omvårdnad och skydd
- barn behöver människor som de kan ta emot kärlek av och ge kärlek till
- barn behöver ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrar
- barn behöver utvecklas i en miljö som tillgodoser dess behov av stimulans
- barn behöver föräldrars hjälp med att sätta gränser för sitt handlande
- barn måste få känna att de behövs och att de får ta ansvar
- barn behöver få påverka sin situation
- barn behöver efter hand frigöra sig från sitt beroende av föräldrarna
- barn har behov av samhörighet med båda föräldrarna även om dessa är i konflikt med varandra

Reglerna som rörde vårdnad och umgänge syftade till att bättre kunna tillgodose barns behov och riktades framför allt till föräldrar men också till företrädare för samhället i deras överväganden och beslut om barn.³⁴ Detta utredningsarbete har kommit att betyda mycket för framtida lagstiftning om barns bästa där utgångspunkten varit barns behov.³⁵ Utredningen rekommenderade, trots barnets behov av båda föräldrarna, att barnen bor hos den ena och har regelbundet umgänge med den andra framför växelvis boende.³⁶

---

²⁷ SOU 1979:63 s. 47

²⁸ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 65f. Citatet är taget från Singer A. s. 66 som i sin tur tagit det från FB från 1949 6:3

²⁹ Prop. 1978/79:67

³⁰ ”Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.”

³¹ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 74

³² a.a. s. 75

³³ SOU 1979:63 s. 56

³⁴ a.a. s. 58

³⁵ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 76

³⁶ SOU 1979:63 s. 75

Ännu mer än idag innebar domstolsprövningen av barnets bästa, under 1970-talet, att den avgjordes utifrån givna presumtioner. Exempel på sådana presumtioner var, och i vissa fall fortfarande är: ”föräldrar vet bäst vad som gagnar barnet” och ”föräldrarna är bättre som vårdnadshavare för barnet än andra”.³⁷ Målet med Utredningen var inte att dessa presumtioner skulle förkastas utan att barnets bästa i förhållande till det rättsliga vårdnadsansvaret skulle preciseras och att barnets bästa skulle lyftas fram som något avgörande i vårdnads- och umgängestvisten. Tanken var alltså att barnet och dess intressen skulle vara det centrala i den nya lagstiftningen. Synen på barn som föräldrarnas ägodelar kvarstod dock till viss del. Utredningen hade som mål att vårdnaden skulle avgöras med utgångspunkt i barnets bästa, men i propositionen som kom efter utredningen hade ”barnets bästa” likställts med ”lämpligaste förälder”. Valet av vårdnadshavare skulle inte enbart ske genom en jämförelse mellan föräldrarna utan även andra faktorer skulle ingå när vårdnadshavare utsågs.³⁸ När den nya lagstiftningen togs i bruk var det alltså inte bara föräldrarnas lämplighet som beaktades utan även andra faktorer invercade, t.ex.: lugnare skola.³⁹

2.4.2.3 Föräldrarna är överens

Om föräldrarna hade kommit överens om gemensam vårdnad (gemensamt föräldraansvar) så menade Utredningen att barnets bästa ”torde väl dock i allmänhet kunna antas” ha tillgodosetts. Var det så att överenskommelsen gick ut på att ena föräldern ensam skulle ha vårdnaden var det aktuellt med en närmare kontroll av att barnets bästa verkligen beaktats. Detta för att det inte skulle vara föräldrarnas inbördes osämja som låg till grund för den enskilda vårdnaden alternativt att en dominant förälder tvingat sig till ensam vårdnad eller att föräldrarna ur rättviseperspektiv delat syskon för att föräldrarna skall ha var sitt barn. Denna kontroll skulle utföras med hjälp av socialnämnden dit rätten skickade överenskommelsen. Om socialnämnden inte ansåg att det fanns anledning att undersöka överenskommelsen närmare så fick rätten godta den. Var det däremot så att nämnden ansåg att det fanns anledning att undersöka vidare i ärendet skulle den fråga på vilka kriterier den överenskomna vårdnaden beslutats och vad barnet/barnen ansåg om situationen. Detta för att vara säker på att alla inblandade förstått vad de beslutat om. Undersökningen skulle bedrivas i samtalsform och efter samtalen skulle socialnämnden ta ställning till vad som var lämpligast. Rätten kunde då antingen besluta i enlighet med överenskommelsen eller förordna om utredning om föräldraansvar. Tanken med samtalen var bland annat att ge föräldrar större insikt om barns behov och intressen så att de skulle bli bättre som skilsmässöföräldrar.⁴⁰

2.4.2.4 Föräldrarna är inte överens

Vid en vårdnadstvist mellan föräldrar som inte var överens skulle domstolen försöka avgöra vilket av tillgängliga alternativ som bäst tryggade barnets uppväxt och utveckling. I en vårdnadstvist mellan två föräldrar stod valet mellan dessa två, något ytterligare alternativ som kunde ha varit bäst ur barnets synvinkel fanns inte med i bilden.⁴¹ Utredningen kom fram till att det inte var lämpligt att låta allmänna antaganden, som tidigare dominerat valet av vårdnadshavare, påverka avgörandet av en vårdnadstvist. Det enda antagandet som ansågs relevant var att *barn inte borde utsättas för miljöombyte* om det inte förelåg starka skäl för ett sådant.

---

³⁷ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 77

³⁸ a.a. s. 77f

³⁹ Prop. 1981/82:168 s. 35 och Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 78

⁴⁰ SOU 1979:63 s.88ff

⁴¹ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 79 fotnot nr 165

Motiveringen till att frånga gamla presumtioner var att de riktade fokus på annat än det enskilda fallet och det aktuella barnets behov. Utredningen ansåg att en *helhetsbedömning* av olika aktörer och olika faktorer borde föregå varje avgörande av en vårdnads- eller umgängestvist. Emellertid poängterades att vissa omständigheter alltid borde ges tyngd vid bestämmandet av barnets bästa. *Barnets vilja* var en sådan omständighet. Det påpekades dock att viljeyttringar inte alltid var så genomtänkta och att de kunde variera från tillfälle till tillfälle. Viljan fick därför inte bli den enda viktiga faktorn som skulle avgöra vårdnad och umgänge, utan fungera som en del i en helhetsbedömning.⁴²

2.4.2.5 Föräldrarnas inbördes förhållande

En annan viktig faktor som lyftes fram av Utredningen var *barnets förhållande till båda föräldrarna*. Det påpekades hur viktigt det var att föräldrarna eftersträvade en god relation mellan barnet och den föräldern det inte bodde hos. Känslomässig anknytning till barnet, förmåga att ge barnet kärleksfull omsorg och att förstå barnets behov samt att kunna tillfredsställa dessa, var andra faktorer som utredningen lyfte fram som viktiga hos den förälder som tillerkänts vårdnaden. *Barnets behov* var på så sätt utgångspunkten för att fastställa vad som var förenligt med barnets bästa i det enskilda fallet.⁴³

2.4.2.6 Medbestämmande

Tanken med Utredningen var att se till att lagstiftningen harmoniserade med den allmänna uppfattningen hos folket. En ytterligare målsättning var att förändra föräldrars och fostrares syn på barn och därigenom lyfta fram barnen. Med andra ord att skapa ett nytt förhållningssätt mot barn.⁴⁴ Utredningen ansåg att rätten skulle ta större hänsyn till barnets vilja än vad som visat sig vara allmänt accepterat. Att ge barn egen talerätt var ett av utredningens förslag, men detta uppfattades som väl långtgående och ansågs behöva utredas ytterligare innan det kunde bli verklighet (mer om talerätt i 2.5). Andra av utredningens förslag accepterades och bidrog till att allmänhetens attityd förändrades.

Det poängterades i propositionen att barnets behov att frigöra sig inte var det samma som att ta överdriven hänsyn till barnets önskemål. Vårdnadshavaren var trots allt fortfarande ansvarig för vad barnet gjorde och var på så sätt tvungen att sätta sig över barnets vilja när ”barnets bästa” så krävde.⁴⁵ Barnet borde dock få en förklaring till varför dess vilja inte blivit avgörande och på vilket sätt föräldrarnas/barnets beslut var bättre för barnet.⁴⁶

Både i utredningen och i propositionen förs ett resonemang om barns medbestämmanderätt. De är överens om att det i lagstiftningen inte tidigare uttryckligen framkommit att barn bör få påverka sin egen situation allt efter mognad och utveckling. Vårdnadshavarens rätt och skyldighet att bestämma över barnet kompletterades därför med en skyldighet att, i takt med barnets stigande ålder och utveckling, ta hänsyn till barnets egna önskemål och synpunkter.⁴⁷ En av de synbara förändringarna är att det numera är lagstadgat att vårdnadshavaren måste ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål i takt med barnets stigande ålder och utveckling, FB 6:11. Denna förändring gäller i första hand barnets egen person, men genom att ge barnet ökat medbestämmande i frågor som rör barnet självt så får barnet också träning i att fatta beslut som senare kan komma att vara mer avgörande. Genom att uppmuntra barnet

---

⁴² SOU 1979:63 s. 111

⁴³ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s.80

⁴⁴ a.a. s. 81

⁴⁵ Prop. 1981/82:168 s. 24

⁴⁶ SOU 1979:63 s. 66

⁴⁷ ibid. och Prop. 1981/82:168 s. 24

till att uttrycka en egen åsikt får barnet träning i att vara en självständig och ansvarskännande person.

2.4.3 1983 års reform

I proposition 1981/82:168 som lades fram efter Utredningen om barnets rätt, var tanken att *stärka barnets rättsliga ställning och förenkla förfarandet för gemensam vårdnad* för att på så sätt öka användningen av denna vårdnadslösning. Förändringarna, som trädde i kraft 1983, innebar att makar efter skilsmässa automatiskt behöll gemensam vårdnad. TR:n kunde dock upplösa den gemensamma vårdnaden om en av föräldrarna ville det. I och med 1983 års reform förenklades förfarandet för föräldrar som var ogifta men samboende att erhålla gemensam vårdnad på så sätt att det enda som krävdes var en anmälan om gemensam vårdnad till pastorsämbetet.⁴⁸

En annan förändring var att det slogs fast att *barnets vårdnadshavare hade ansvaret för att barnet fick umgås med den andra föräldern*. Även barns rätt till umgänge med andra än föräldrar lagfästes genom denna reform. Hade en förälder gjort sig skyldig till missbruk eller försummelse i vårdnadens utövande eller i övrigt brustit i på ett sådant sätt att det innebar bestående fara för barnets hälsa och utveckling så var det lättare att frånta den förälder vårdnaden. Det infördes också en möjlighet att vilandeförklara vårdnadsutredningar och umgänges mål om samarbetsamtal inletts.⁴⁹

Reformen 1983 medförde en bestämmelse som gav *domstolen möjlighet att höra barn i vårdnads mål*. Tanken var att barn skulle ges möjlighet att uttrycka sin vilja när de blivit så mogna att deras önskemål borde respekteras, och att domstolen skulle beakta denna vilja. Domstolens uppgift var i första hand att söka den lösning som bäst kunde antas svara mot barnets behov.⁵⁰ Barnet vilja skulle vara en del av denna lösning. Genom att lyssna till barnets vilja kunde domstolen fastställa vad som var barnets behov och sedan tillgodose dem, (se en av punkterna i uppräknings av barns behov i 2.4.2.2).

När det gäller synen på barnet går det att skilja mellan ett kompetensorienterat synsätt och ett behovsorienterat synsätt. Om barn själva får uttrycka sin vilja och tillåts bestämma när det rör deras personliga förhållanden så är det ett kompetensorienterat synsätt. Anses istället barns behov och önskingar vara i behov av skydd från vuxna, de måste tillvaratas och tillgodoses av vuxna, är det behovsorienterat.⁵¹ De två synsätten kommer till uttryck i både utredningen och propositionen, men det behovsorienterade synsättet dominerar.

2.4.4 1991 års reform

I samband med lagändringen 1991 slogs det fast att rätten måste ta *särskild hänsyn till barnets behov av kontakt med båda föräldrarna när barnets bästa skall bedömas* vid vårdnadstvister. Rätten gavs nu möjligheten att låta gemensam vårdnad bestå, även om en av föräldrarna ansökt om ensam vårdnad. Förutsättningen var att ingen av föräldrarna klart motsatte sig den gemensamma vårdnaden. Bevisbördan för att gemensam vårdnad inte var förenlig med barnets bästa lades på den förälder som motsatte sig gemensam vårdnad. Skyldigheten för kommunerna att bereda möjlighet till samarbetsamtal introducerades och upplysningsskyldigheten för vårdnadshavare infördes.⁵²

⁴⁸ Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstvister s. 61 och 93

⁴⁹ SOU 1995:79 s. 48 och Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstvister s. 93

⁵⁰ Prop. 1981/82:168 s. 66

⁵¹ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 82f

⁵² Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstvister s.61 och 96f

2.4.5 1998 års reform - senaste reformen av föräldrabalken

I och med 1998 års reform gavs domstolen den rätt som kvarstår att besluta om gemensam vårdnad även när den ena föräldern kräver ensam vårdnad och klart motsätter sig gemensam vårdnad. Domstolen gavs också möjligheten att vägra upplösa gemensam vårdnad om den anser att det är det bästa för barnet. Den som motsätter sig gemensam vårdnad riskerar, efter denna reform, att helt mista vårdnaden på grund av bristande samarbetsvilja.

Inför omskrivningen av FB 1998 var förslaget till lagtext att barnets vilja skulle vara ett av momenten för att avgöra barnets bästa, men lagrådet föreslog en annan formulering och i dagens lagtext är barnets vilja och barnets bästa två begrepp som skilts åt. I FB 6:2a står det att barnets bästa skall *komma i främsta rummet* när frågor som gäller vårdnad, boende eller umgänge skall avgöras. I FB 6:2b framkommer att viljan, med beaktande av ålder och mognad, *skall tas hänsyn till*. Tanken var att respektera äldre barns person och egenart.⁵³ I lagtexten framkommer inte riktigt detta kompetensorienterade synsätt. Det som uttryckligen står kan istället tolkas som att barnets vilja endast skall ges betydelse när barnets bästa inte kan utrönas,⁵⁴ med andra ord ett i första hand behovsorienterat synsätt. Principen om barnets vilja är underordnad principen om barnets bästa. Därmed kan domstolen ibland bortse från viljan om den står i motsatt förhållande till barnets bästa. Detta kan domstolen göra även om det handlar om ett barn som nått en sådan grad av mognad att dess vilja egentligen skulle ligga till grund för avgörandet.

2.5 Talerätt för barn

När barnkommittén (se 2.4.2) lade fram sin utredning 1979 framkom ett förslag om talerätt för barn. Talerätten föreslogs vara oinskränkt i mål och ärenden som rörde vårdnad och umgänge och även vid verkställighet av dom eller beslut i dessa frågor. När det gällde upplösning eller återtagande av gemensam vårdnad skulle barns talerätt vara begränsad till att framföra synpunkter (*argumentationsrätt*) och till att begära omprövning av ett beslut (*överklaganderätt*). En av anledningarna till att barnen inte skulle kunna starta en process (ha *initiativrätt*) var att om föräldrarna var överens om gemensam vårdnad så förutsattes det vara ("får man väl i allmänhet förutsätta att det är")⁵⁵ förenligt med barnets bästa. En annan anledning var att om föräldrarna inte ville ha gemensam vårdnad så skulle inte ett barns krav kunna tillgodoseas eftersom det vid den här tiden inte var möjligt att döma till gemensam vårdnad mot ena föräldrarnas vilja.⁵⁶ Av detta förslag om talerätt för barn blev det ingenting.

Det kom en ny utredning om talerätt för barn 1987.⁵⁷ Tanken var att barn skulle ges talerätt i mål om vårdnad och umgänge. Om barnet var över 12 år skulle det ha egen processbehörighet. Var barnet yngre skulle en särskild företrädare förordnas om föräldrarna inte var överens. Grundtanken i detta förslag var att barnet skulle tillerkännas samma rättigheter som den vuxne. Eftersom det finns en allmän rättsprincip i vårt rättssystem som ger var och en talerätt i frågor där personen i fråga har ett av rättsordningen skyddat intresse så borde även barn ha talerätt i dessa frågor. Vårdnad och umgänge är i allra högsta något som berör barnet. Utredningen ansåg att barn inte bara skulle betraktas som en källa till information. Genom att införa en talerätt för barnet skulle det ges en garanti att få komma till tals i processen och därmed också få framföra sina synpunkter när det önskar.⁵⁸ Utredningen

---

⁵³ Prop. 1997/98:7 s. 199

⁵⁴ a.a. s. 105

⁵⁵ citat från Prop. 1979:63 s. 138

⁵⁶ Prop. 1979:63 s. 138 och Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 84

⁵⁷ SOU 1987:7

⁵⁸ SOU 1987:7 s. 83ff

erkände barnet som en beslutskompetent individ⁵⁹ men inte heller denna gång ledde förslaget till någon lagstadgad talerätt.

När Sverige ratificerade Förenta Nationernas Barnkonvention 1989 aktualiserades ämnet på nytt. Barnkonventionens artikel 12 stadgar:

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

De dåvarande svenska reglerna om hur stor betydelse som barns åsikter skulle tillmätas i frågor som rörde barn ansågs ”väl förenliga” med konventionens principer.⁶⁰ Efter att kritik framförts konstaterades dock att det fanns utrymme för förbättringar.⁶¹ I den departementspromemoria som följde⁶² framhölls vikten av att lyssna till barnets egen uppfattning och egna önskemål i beslut där barnets bästa skall vara det centrala. Istället för att införa talerätt föreslogs en skyldighet för domstolen att *fästa särskilt avseende vid barnets vilja, med beaktande av ålder och mognad, i mål och ärenden om vårdnad och umgänge*.⁶³ Detta förslag antogs som lag 1995. I propositionen står det att domstolen måste se till att barnet får möjlighet att ”närmare redovisa sin inställning”.⁶⁴ Denna skyldighet från domstolens sida gäller dock inte när föräldrarna är överens, då är det upp till domstolen att avgöra om viljan behöver klarläggas.⁶⁵ Innan denna lagändring antagits hade lagtexten i första hand ett behovsorienterat synsätt, men genom att föra in barnets vilja blev synsättet något mer kompetensorienterat. Efter denna förändring har barn en möjlighet att, genom sin viljeyttring, påverka utgången av ett mål även om det objektivt sett inte framstår som barnets bästa.

2.6 Avslutande kommentar

Hur vi genom historien har sett på barnet och valt att betrakta barnets bästa har också avspeglats i lagstiftningen. Lagstiftningen har utvecklats allt efter tidens gång och samhällets förändring. Numera representerar barnets bästa inte bara en vision om en bra barndom utan kopplas också samman med vad som vetenskapligt visat sig vara bra för barn.⁶⁶ Det var detta som Utredningen om barnens rätt menade när de skrev att bestämmelserna om vårdnad och umgänge måste prövas ”mot bakgrund av den kunskap som numera finns om barns förhållanden”.⁶⁷ Reformeringen av gemensam vårdnad 1991 var ett tydligt uttryck för beteendevetenskapens enighet om vikten av nära och goda relationer till båda sina föräldrar, trots föräldrarnas inbördes konflikt.⁶⁸

---

⁵⁹ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 85

⁶⁰ Prop. 1989/90:107 s. 42

⁶¹ Ds 1994:85 s. 14

⁶² Ds 1994:85

⁶³ a.a. s. 38

⁶⁴ Prop. 1994/95:224 s. 53

⁶⁵ a.a. s. 36

⁶⁶ a.a. s. 89

⁶⁷ SOU 1979:63 s. 47

⁶⁸ Ds 1989:52 s.36

När det i olika förarbeten skrivs att ”det råder numera allmän enighet om att barnets bästa skall stå i centrum vid lagstiftning som nära berör barn”⁶⁹ menas det sätt på vilket vetenskapen fastställer barnets bästa. Detta får till följd att den rättsliga målsättningen ”barnets bästa” har kommit att fastställas av beteendevetare.⁷⁰ Detta innebär dock inte att någon enhetlig syn på barnets bästa är fastslagen.

Det faktum att barn saknar partsställning i vårdnads- och umgängestvister innebär att barn saknar rättslig möjlighet att påverka vårdnadens utövande. Det kan vara en del av förklaring till varför barn under lång tid betraktats som vårdnadens objekt och inte vårdnadens subjekt.⁷¹ Barnets rättsliga ställning i vårdnadsfrågor har stärkts i lagstiftningen under senare tid, och detta mycket tack vare barnkonventionen. Hur det ser ut i praktiken kommer vi till i de senare kapitlen.

2.7 Sammanfattning

Även om staten under början av 1900- talet började ta ett större ansvar för barnen i samhället, och då främst för de barn som var födda utom äktenskap, så ansågs föräldrarnas egna överenskommelser om vårdnad och andra beslut som rörde barnet, vara det bästa om de inte uppenbart stred mot barnets bästa. Den stora uppdateringen om barns förhållanden och barns behov kom under 1970-talet när en kommitté, med uppgift att utreda barnets rätt, tillsattes. Förbud mot aga och en uppräkningslista av vad som är barns grundläggande rättigheter infördes i lagtexten. Även om barnets intressen lyftes fram så kvarstod barnets ställning som föräldrarnas ägodel och objekt. Också efter utredningen ansågs lösningar där föräldrarna var överens mer eller mindre automatiskt vara till barnets bästa. Var det så att föräldrarna inte var överens så var det barnets intresse av att inte utsättas för miljöombyte som fick spela en viktig roll. Helhetsbedömningen lyftes fram och det enskilda barnets behov och vilja angavs som tunga omständigheter vid bedömningen av barnets bästa.

1983 års reform innebar att föräldrarna automatiskt behöll gemensam vårdnad efter skilsmässan. Här fastslogs även vårdnadshavarens ansvar för att barnet fick tillgång till umgänge med den andra föräldern. Det infördes också en möjlighet att höra barn i vårdnadsfall, vilket visar på en förskjutning från ett behovsorienterat synsätt till ett perspektiv som även inrymmer en kompetensorienterad syn på barn.

I 1991 års reform stärktes barnets rätt till kontakt med båda sina föräldrar ytterligare och i och med 1998 års reform kan domstolen besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Talerätt för barn har varit en omstridd fråga. Både 1979 och 1987 tillsattes utredningar med syfte att utreda barnets möjlighet att komma till tals men först efter ratificeringen av barnkonventionen gav de olika utredningar utslag i lagtexten och stadgade där en skyldighet för domstolen att fästa särskilt avseende vid barnets vilja.

Att med stöd av barnkonventionen införa en möjlighet för barn att komma till tals i vårdnadsfrågor och 1998 införa både barnets vilja och barnets bästa som begrepp i lagstiftningen, innebär att barnet ges en större möjlighet att påverka vad som är ”barnets bästa”. Utvecklingen mot att barnet inte bara kan ses som en från föräldrarna självständig individ utan till och med som en självbestämmande individ, kan kanske med ett mer kompetensorienterat synsätt ge begreppet ”barnets bästa” ett mer rättvist innehåll.

---

⁶⁹ Prop. 1997/98:7 s. 34

⁷⁰ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 90

⁷¹ Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstvisters s. 122f

3 Barnkonventionen

Eftersom vi har valt att ha Barnkonventionen som en utgångspunkt för vårt arbete vill vi här presentera vad Barnkonventionen föreskriver om barnets bästa och vad som är syftet med konventionen. Då det är Barnkonventionen som ligger till grund för den barnrätt vi har idag, är det med avstamp i den som vi sedan kommer granska och analysera barnets rättsliga ställning och rättsapparatusens åtgärder för att barnets intressen och behov skall tillgodoses i umgängestvister.

3.1 Mänskliga rättigheter för barn

1929 kom FN:s första deklarationen om barns skydd och välfärd, och 1959 kom ytterligare en deklaration med tio principer med syfte att förstärka barns rättigheter. Under förberedelserna inför det internationella barnåret 1979 väcktes ett politiskt initiativ om ett folkrättsligt bindande dokument om barnets rättigheter. Frågan hänsköts till FN och det tog sedan 10 år innan den färdiga barnkonventionen lades fram och antogs, utan omröstning, av FN:s generalförsamling.

FN:s konvention om barnets rättigheter är utan tvekan en starkt bidragande orsak till den senaste reformeringen av den föräldra- och barnrättsliga lagstiftningen som vi har idag.⁷² Idag har 191 stater anslutit sig till konventionen och det är endast USA och Somalia som ännu inte är bundna av konventionen. Sverige är ett av de länder som varit drivande när det gäller utformningen av konventionen, och en av de första staterna som ratificerat den. Principen om *barnets bästa* är barnkonventionens grundpelare och har numera även transformerats in i den svenska lagstiftningen. Då Sverige har ett dualistiskt synsätt till de konventioner vi ratificerar blir de inte automatiskt lag utan måste först införlivas i gällande rätt. Genom transformering ändras den gällande rätten så att den stämmer överens med konventionen. I och med ratificeringen är Sverige skyldig att vidta åtgärder för att rättigheterna ska genomföras och tillkomma alla barn i landet.⁷³

3.1.1 Barnkonventionens huvudprinciper

Konventionen uttrycker världssamfundets samlade barnsyn och betonar att barndomen har ett värde i sig. Det finns två grundläggande tankar som ligger till grund för barnkonventionen. *Att barn har fullt och lika människovärde som vuxna och alltså inte mindre värda och att barn är sårbara och behöver särskilt skydd – för att kunna uppbära sitt fulla människovärde.*

Genom konventionen klargörs, på ett tydligare sätt än tidigare, att barn har egna rättigheter som staterna är skyldiga att respektera och förverkliga. För att detta ska kunna bli möjligt krävs ett aktivt barnperspektiv och barnkonventionen utgör, med sina artiklar, vår tids samhälleliga barnperspektiv. Det finns fyra allmänna principer som bär upp konventionen; *Rättigheterna enligt konventionen gäller alla barn utan diskriminering (artikel 2), barnets bästa skall komma i främsta rummet vid beslut som berör barn (artikel 3), barnet har rätt att leva och att utvecklas (artikel 6, och barn har rätt att göra sig hörda och få sina åsikter respekterade (artikel 12).*⁷⁴

⁷² Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 95

⁷³ Barnombudsmannen, Mänskliga rättigheter för barn s. 13

⁷⁴ Hammarberg, T. Barnet bästa- en antologi, I barnets intresse s. 11ff

3.2 Barnets bästa

Barnets bästa är den bärande principen i barnkonventionen. Principen är formulerad i barnkonventionens artikel 3 och den lyder ”barnets bästa skall komma i främsta rummet” vid alla åtgärder som rör barn. Artikel 3 är även en portalparagraf och det innebär att:

- Principen om barnets bästa skall vara vägledande vid tolkning av konventionens övriga artiklar.
- Barnets bästa gäller också när olika artiklar kan verka rent motstridiga i den konkreta situationen, t.ex. när det gäller artiklar om umgängesrätt respektive rätten att skyddas mot övergrepp. I dessa fall är det vad som är bäst för barnet som skall vara avgörande.
- Även problem som kan påverka barns situation men som inte nämns i konventionen skall lösas med bakgrund av den vägledande principen om barnets bästa.

Då barnets bästa skall vara vägledande på alla områden, kan man se principen om barnets bästa som en etisk grundregel för hela samhället. Det är inte bara verksamheter som riktar sig direkt och uteslutande till barn, ex. barnomsorgen och skolan, som omfattas av principen, utan alla samhällssektorer som på något sätt kommer i kontakt med barn. Barnets bästa skall beaktas i alla beslut på alla nivåer och väga mycket tungt.

Men vad innebär barnets bästa? Det finns ingen fastställd definition av vad som är barnets bästa. Det har inte ansetts möjligt att ange några bestämda kriterier eller någon definition av barnets bästa som är hållbar över tiden. *Barnets bästa får ses som en etisk grundregel som varierar beroende på samhällets kultur och sociala ekonomiska struktur.* Barnkonventionen ger dock genom sina artiklar; främst artikel 2, 6 och 12, en viss generell vägledning om vad som är barns behov och intressen. Bedömningen av vad som är barnets bästa i en bestämd situation måste bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet. En viktig del i en sådan individuell bedömning är vad som är barnets egen åsikt.⁷⁵

3.3 Barnets rätt att komma till tals

Rätten för barnet att uttrycka sina åsikter är ett av barnkonventionens mest grundläggande budskap och tydliggör barnet som subjekt med en egen vilja som ska respekteras. Viktigt att framhålla är att rättigheten att komma till tals även gäller mycket små barn, så länge de kan uttrycka sin åsikt. *Rätten att få möjlighet att uttrycka sin åsikt är en absolut rättighet och konventionen har slagit fast att staternas ansvar för att förverkliga den inte får vara beroende av ekonomiska resurser.*⁷⁶

Principerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals hänger intimt samman. För att kunna bedöma barnets bästa måste barnet själv ges möjlighet att framföra sina synpunkter. För att tillgodose barnets bästa måste barnets egna synpunkter tillmätas betydelse. Barns och ungas rätt att komma till tals skall alltid ses som en rättighet – det får aldrig uppfattas som en skyldighet för barnet. Skyldigheten ligger istället hos den vuxne att verkligen försäkra sig om att de barn som vill, får säga sin mening.⁷⁷

3.4 Barnombudsmannen

BO inrättades 1993 och har som särskild myndighet i uppgift att bevaka att Sverige lever upp till barnkonventionen. BO arbetar för att aktivt påverka lagstiftningsarbetet och den praktiska

⁷⁵ Barnombudsmannen, Mänskliga rättigheter för barn s. 25ff

⁷⁶ a.a. s. 29

⁷⁷ Sylwander, L. Barnets bästa - ge röst åt barnet s. 49

tillämpningen av barnkonventionen. Att utöva tillsyn och ta tillvara barnens intressen mot konkurrerande intressen är BO:s huvuduppgift. BO är ett fristående, självständigt och partipolitiskt neutralt organ där FN:s konvention om barnets rättigheter utgör basen och värderingsgrunden. Med status som myndighet i kombination med rollen som kreativ visionär är BO ensam i sitt slag som företrädare för barn och deras intressen.⁷⁸

Våren 1999 antog Riksdagen en nationell strategi för att förverkliga barnkonventionen i Sverige. Den nationella strategin innebär att kunskapen och medvetenheten om konventionen skall ökas så att konventionen skall få genomslagskraft. Kunskapen skall i första hand nå beslutsfattare som påverkar barns situation och andra vuxna som arbetar med barn samt barnen själva. BO har en nyckelroll i detta strategiarbete som bedrivs t.o.m. år 2001. BO genomför program för fortbildning, föreslår modeller för barnkonsekvensanalyser och pådrivar kommunernas och landstingens arbete med att förverkliga konventionen. Barnkonventionen har redan satt vissa spår i samhället men mycket arbete kvarstår innan barn och unga själva kan se konventionens betydelse i sin vardag.⁷⁹

4 Aktuell lagstiftning

Den 1 oktober 1998 ändrades föräldrabalkens regler om vårdnad och umgänge. Även om lydelsen ”barnets bästa” förekommit tidigare i lagstiftningen så infördes 1998 portalparagrafer både i FB kap 6 och kap 21. Dessa portalparagrafer innebär att alla frågor som rör förordnande och verkställighet av vårdnad, umgänge, boende skall avgöras utifrån barnets bästa. *Barnets bästa* skall alltid finnas med som bas för bedömning och regeln utgör en grundval för mer konkreta regler i aktuella kapitel. Det framkommer inte vad barnets bästa är utan det måste avgöras i varje enskilt fall. De omständigheter som lagtexten pekar på är inte en uttömmande uppräkningslista av vad som skall beaktas. När barnets bästa avgörs skall ”allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling” vägas in och dessutom skall ”såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter”⁸⁰ beaktas. Detta får till följd att socialnämnd eller domstol avgör vad som är barnets bästa. En ytterligare förändring är att *samarbetsamtalen* har lyfts fram i lagstiftningen. Detta för att försöka minska antalet vårdnadstvister i domstol och istället öka möjligheterna för föräldrarna att komma överens om frågor som nära berör barnen. Kommunerna blev dels skyldiga att bistå med hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge och dels skyldiga att avgöra om de aktuella avtalen skulle godkännas eller ej.⁸¹

4.1 Om umgänge

I detta kapitel tar vi till att börja med upp de allmänna lagregler som gäller för vårdnad, boende och umgänge för att sedan gå över till en mer utförlig presentation av vad som gäller när frågor om umgänge skall beslutas i domstol eller när föräldrarna själva sluter avtal.

4.1.1 Barnets grundläggande rättigheter och behov

FB 6:1

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

⁷⁸ Barnombudsmannen, Tänk om... s. 13

⁷⁹ Barnombudsmannen, Mänskliga rättigheter för barn s. 50

⁸⁰ Prop. 1997/98:7 s. 104

⁸¹ Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten s. 11

Enligt FB finns det vissa grundläggande rättigheter för barn. Med *omvårdnad* menas inte bara de materiella behov som skall tillfredsställas utan även de psykiska och sociala behoven måste tillgodoses. I *trygghets*begreppet inkluderas att barnet har någon att lita på och att barnet får leva under stabila förhållanden. En *god fostran* innebär att barnet känner sig behövt och ges möjlighet att utveckla de resurser som barnet besitter samt efter hand tillåts frigöra sig från föräldrarna. Dessutom räknas det som *god fostran* att kunna sätta gränser för sitt handlande och att ta ansvar. Att bli *behandlad med aktning för sin person och egenart* innebär att barnet skall visas hänsyn och respekt när det gäller dess individuella egenskaper och särdrag. Ju äldre barnet blir desto mer integritet skall det ha. När frågor om vårdnad, boende eller umgänge avgörs skall lösningen väljas i enlighet med det alternativ som bäst tillgodoser dessa rättigheter.⁸²

FB 6:2a

Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömning av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risker för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas. (Vår kursivering)

Tidigare gällde reglerna om nära och god kontakt med båda föräldrarna bara vid vårdnadstvister, och hänsynen till om barnet far illa gällde enbart vid umgängesfrågor. Efter reformen gäller båda dessa aspekter i alla ärenden som rör vårdnads-, boende- och umgängesfrågor. Även om det är viktigt att ha kontakt med båda föräldrarna så är det inte alltid bäst för barnet att umgås med den förälder det inte bor hos.⁸³ Det krävs inte att det är ställt utom allt rimligt tvivel att barnet kommer att fara illa om det tvingas umgås med den andra föräldern, utan det räcker med konkreta omständigheter som talar för att det finns en risk.⁸⁴ Dessa bestämmelser skall spela in i domstolens bedömning och när socialnämnden prövar om ett avtal mellan föräldrarna om vårdnad, boende eller umgänge skall godkännas. Att det i lagtexten nämns just risk för ”övergrepp, olovligen förs bort, hålls kvar eller annars far illa” innebär inte att denna uppräkningslista är uttömmande. Istället skall lagtexten läsas så att dessa faror är så viktiga att de aldrig får glömmas bort.⁸⁵

FB 6:2b

Vid avgörande enligt detta kapitel av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till *barnets vilja* med beaktande av barnets ålder och mognad. (Vår kursivering)

Barns viljeyttringar skall beaktas, inte bara vid frågor om vårdnad och umgänge, utan även vid boende och när socialnämnden skall ta ställning till föräldrarnas avtal. När umgängesfrågor bedöms måste hänsyn tas till bl.a. barnets ålder och mognadsgrad, men hänsyn måste också tas till barnets anknytningen till den förälder barnet skall umgås med.⁸⁶

Barnets vilja är en av omständigheterna som väger in när barnets bästa ska avgöras. Ju äldre och mer moget barnet blir, desto mer skall viljan tillåtas spela in. Det finns ingen exakt åldersgräns vid vilken barn tillåts bestämma helt själv hos vilken förälder det skall bo.

⁸² Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten s. 22f och Prop. 1981/82:168 s. 22

⁸³ Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten s. 18

⁸⁴ Prop. 1992/93:139 s. 28f och 37 samt Prop. 1997/98:7 s. 48

⁸⁵ Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten s. 20

⁸⁶ Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten s. 26 och Prop. 1981/82:168 s. 75

4.1.2 Gemensam vårdnad mot en förälders vilja

Tidigare kunde inte en domstol tvinga föräldrarna till gemensam vårdnad om en förälder motsatte sig det. Efter 1998 års reform är det möjligt för en domstol att både att vägra lösa upp gemensam vårdnad och döma till gemensam vårdnad trots att en förälder motsätter sig den lösningen på vårdnadsfrågan. Förutsättningen för att göra detta är att det är *bäst för barnet* samt att det *inte är båda föräldrarna som motsätter sig gemensam vårdnad* (FB 6:5 1st och 2st.). Har en förälder haft ensam vårdnad kan antingen den andra föräldern begära gemensam vårdnad eller vårdnadshavande förälder få till stånd gemensam vårdnad, om det är barnets bästa. Detta innebär t.ex. att en pappa som inte är gift med barnets mamma vid födseln kan få gemensam vårdnad även om mamman motsätter sig det.

Nödvändigt att komma ihåg är dock att det inte alltid är bäst för barnet att föräldrarna har gemensam vårdnad. Finns det tungt vägande skäl mot gemensam vårdnad som förs fram av ena parten är det viktigt att ta hänsyn till dem. Om orsaken till att ena parten vägrar ha gemensam vårdnad är att misshandel eller andra övergrepp förekommit, är det bäst för barnet om det inte blir gemensam vårdnad. Detsamma gäller om konflikten mellan föräldrarna är så pass omfattande att de inte kan samarbeta i frågor som rör barnet.⁸⁷ I förarbetena anförs att övergrepp inom familjen kan tala mot gemensam vårdnad, men att det inte alltid är så. Varje enskilt fall måste bedömas var för sig, och avgörande skall vara vad som är bäst för barnet.⁸⁸ Lagutskottet anser att om en förälder utsätter en familjemedlem för våld, trakasserier eller annan kränkande behandling så bör gemensam vårdnad mot en förälders vilja vara utesluten.⁸⁹

Innebörden av de nya reglerna om gemensam vårdnad får inte innebörden att motstånd från en förälder skall ignoreras, det kan finnas en önskan att skydda barnet. Möjligheten att döma mot en förälders vilja skall användas med försiktighet och lyhördhet.⁹⁰ Den stora skillnaden är att domstolarna nu har möjlighet att besluta om gemensam vårdnad även om en förälder motsätter sig det, *om* domstolen anser att det är till barnets bästa. Lagändringen är främst till för de fall när en förälder motsätter sig gemensam vårdnad utan godtagbara skäl.⁹¹

4.1.3 Barnets rätt till umgänge

I lagtexten finns det stadgat att *barn skall ha rätt till umgänge med den föräldern det inte bor med* (FB 6:15 1st). Förut var det endast vårdnadshavaren som hade ansvar för att umgänge kom till stånd. Numera har föräldrarna ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med den föräldern det inte bor med tillgodoses (FB 6:15 2st). Umgänge kan aktualiseras både när föräldrarna har gemensam vårdnad och när en förälder har ensam vårdnad.

Även om det är viktigt med god kontakt med båda föräldrarna så innebär inte det att det alltid är till barnets bästa att umgås med den förälder det inte bor med. Har barnet eller den förälder det bor hos blivit utsatt för övergrepp kan det vara aktuellt att helt avstå från umgänge alternativt vänta till barnet blivit äldre eftersom det annars kan lida skada. Detta innebär inte automatiskt att övergrepp förhindrar umgänge, det går t.ex. att vid domstols beslut om

---

⁸⁷ Ewerlöf, G. och Sverne, T. Barnets bästa s. 52

⁸⁸ Prop. 1997/98: 7 s. 49ff och 107

⁸⁹ Bet. 1997/98:LU12 s. 30f.

⁹⁰ Wickström, A. 1998 års reform och socialtjänsten s. 140

⁹¹ Prop. 1997/98:7 s. 108

umgänge föreskriva att umgänge endast får ske i närvaro av en tredje person. Det individuella fallet måste alltid prövas.⁹²

Det är inte bara sina föräldrar som ett barn behöver träffa utan även andra närstående. Brister vårdnadshavaren i sin plikt att låta barnet träffa andra som det står nära (FB 6:15 3st) är det socialtjänstens uppgift att försöka få vårdnadshavaren att uppfylla barnets behov.⁹³

4.1.4 Umgängestvist

I en vårdnadstvist framställs ofta ett umgängesyrkande i andra eller tredje hand efter att det huvudsakliga yrkandet om vårdnad har framställts. Det händer att föräldrar kan komma överens om vem som skall ha vårdnaden, men sedan inte kan enas om den andre förälderns umgänge med barnet. En förälder som saboterar barnets umgänge med den andra föräldern kan förlora vårdnaden eftersom denna förälder inte tillgodoser barnets rättigheter. Detta förklarar varför domstolen, vid en tvist, tilldelar vårdnaden till den förälder som bäst kommer att uppfylla barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Tidigare var det omöjligt att reglera umgängesfrågan utan att en förälder begärde ensam vårdnad och vid risken att förlora vårdnaden, i andra hand yrka umgänge. Nu har det tillkommit en möjlighet för domstolen att besluta om umgänge även när barnet står under båda föräldrarnas vårdnad.

4.1.5 Umgängesavtal

När det gäller möjligheten att besluta om umgänge i avtal så råder det inte avtalsfrihet. Avtalet skall godkännas av socialnämnden innan det börjar gälla. Den prövning av avtalet som socialnämnden gör är densamma som tingsrätten gör när föräldrarna är överens och överenskommelsen ska fastställas i dom.⁹⁴ Denna prövning grundar sig på att umgängestvister är indispositiva och enligt officialprincipen är domstolen därmed skyldig att se till att de aktuella frågorna blir tillbörligt utredda. Hos socialnämnden innebär det att annan socialnämnd, som har uppgifter om familjen, skall lämnas tillfälle att inkomma med upplysningar som kan vara av intresse i det aktuella fallet. Har barnet nyligen flyttat till kommunen skall socialnämnden i den tidigare hemkommunen tillfrågas om det finns något som bör tas hänsyn till inför avtalets godkännande. Finns det någonting att upplysa om har socialnämnden skyldighet att lämna de upplysningarna. Huruvida barnets inställning bör efterfrågas eller ej avgör socialnämnden.⁹⁵ Godkänner inte socialnämnden avtalet är det inte juridiskt bindande och kan därmed inte läggas till grund för verkställighet. När socialnämnden godkänt ett avtal har det samma giltighet som en dom. Innan reformen 1998 kunde föräldrarna inte avtala om vårdnaden utan var tvungna att gå till domstol med vårdnadsärenden. Även om det var möjligt att avtala om boende och umgänge så var de avtalen inte av samma dignitet som dagens avtal, de var varken juridiskt bindande eller verkställbara.⁹⁶

4.1.5.1 Juridiskt giltiga avtal

Om föräldrarna har gemensam vårdnad eller om en förälder har ensam vårdnad kan föräldrarna avtala om barnets umgänge med den föräldern det inte bor med (FB 6:15a 2st). Det går inte att avtala om umgänge om barnet står under särskilt förordnad vårdnadshavare och avtalet kan inte avse umgänge med andra än den föräldern som barnet inte bor med.

---

⁹² Prop. 1997/98:7 s. 114f

⁹³ a.a. s. 61

⁹⁴ Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten s. 74

⁹⁵ Sandström, L. och Wetter, I. Barnet och Lagen s. 100

⁹⁶ Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten s. 29

Avtal kan träffas för att befästa den situation som redan föreligger, det krävs inte någon förändring i de faktiska förhållandena.

Att reglera umgänget i avtal kan vara aktuellt antingen när frågan tidigare varit oreglerad, när det finns ett tidigare avtal som socialnämnden godkänt eller om det finns ett domstolsavgörande som föräldrarna önskar ändra. Möjligheten att reglera umgänget är avsedd att användas när föräldrarna inte bor tillsammans. För att verkställa det som reglerats är det utan betydelse om det är domstol som avgjort ärendet eller om socialnämnden godkänt ett avtal. För att verkställighet skall vara möjlig måste det, i avtalet, klart och tydligt stå hur umgänget skall vara utformat, vilket innebär att tiden för umgänget måste vara angivet i avtalet.⁹⁷

4.1.5.2 Prövning av avtal och regler för godkännande

För att ett avtal skall vara giltigt måste föräldrarna vara ense om ändringen av umgänget. Det är inte samma sak som att båda är helt nöjda, många gånger tvingas de kompromissa för att få till stånd ett avtal som båda kan acceptera. Avtalet skall vara klart och tydligt och eventuella oklarheter måste förtydligas innan socialnämnden kan ta ställning till avtalet. Avtalet skall vara skriftligt och undertecknat av båda föräldrarna, bevittning krävs ej. Föräldrarna kan använda en särskild blankett avsedd just för denna typ av avtal (se bilaga 1) och använda den hjälp kommunerna har skyldighet att tillhandahålla vid tecknande av avtal. Om avtalet avser att ändra ett tidigare domstolsavgörande eller av socialnämnden godkänt avtal bör det tidigare beslutet bifogas.

Avtalet är giltigt från den tidpunkt då nämnden godkänt det och fram till dess kan någon av föräldrarna välja att backa ur. Det föreligger således ingen avtalsbundenhet i vanlig bemärkelse. Vid umgängesavtalets godkännande kan föräldrarna fortfarande bo tillsammans. Möjligheten att reglera umgänget är till för uppfylla den rätt till umgänge som barnet har med den föräldern det inte bor med (FB 6:15 1st).⁹⁸ Formkraven är att avtalet är skriftligt, undertecknat av båda föräldrarna, godkänt av socialnämnden *samt* till barnets bästa (FB 6:15a 2st). Det finns inget som hindrar en förälder som vill ha ändring i avtalet att gå till domstol och få umgängesfrågan prövad, även om det redan finns ett godkänt avtal.⁹⁹

Det har länge ansetts att *det föräldrarna kommit överens om också i allmänhet kan antas vara bäst för barnet*.¹⁰⁰ Eftersom föräldrarna är eniga när socialnämnden skall pröva ett avtal behöver barnets inställning sällan inhämtas, även om det ibland kan finnas orsak till att faktiskt ta reda på barnets vilja. Är det så att barnet motsätter sig vad föräldrarna kommit överens om så bör socialnämnden undersöka om barnets bästa verkligen är tillgodosett.¹⁰¹

4.1.5.3 Tidsbegränsning av avtal

Det finns inget hinder mot att begränsa avtal i tiden eller att komma överens om att avtalet ska gälla fram till ett slutligt avtal eller till ett domstolsavgörande kommit till stånd. Att sluta tidsbegränsade avtal passar bättre för umgängesfrågor än för frågor om vårdnad och boende.¹⁰² Eftersom behovet av umgänge för barnet förändras under åren och det är lättare att förhandla fram ett nytt avtal än att få tillstånd en omförhandling av ett redan godkänt avtal är

⁹⁷ Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten s. 73ff

⁹⁸ Prop. 1997/98:7 s. 114ff

⁹⁹ a.a. s. 35

¹⁰⁰ Prop. 1981/82:168 s. 35 och 65, Prop. 1990/91:8 s. 59f och Prop. 1997/98:7 s. 56 och 113

¹⁰¹ Prop. 1997/98:7 s. 86 och 109f

¹⁰² a.a. s. 87

tidsbegränsning ibland att föredra. Är avtalet inte tidsbegränsat gäller det fram till barnet fyller 18 om det inte gifter sig innan dess. Att avtala om 15 år framåt i tiden framstår som väldigt lång tid och därför kan det vara mer överskådligt att se över umgänget med några års mellanrum.¹⁰³ När ett tidsbegränsat avtal upphör att gälla återgår förhållandena till att vara så som de var innan avtalet ingicks, om inte annat avtalats. Det ligger i socialnämndens intresse att det i avtalet står vad som gäller när avtalet upphör att gälla.¹⁰⁴

4.1.5.4 Socialnämndens beslut

Socialnämnden kan antingen godkänna avtalet eller vägra godkännande. Den får inte ändra något i avtalet, inte ens förtydliga.¹⁰⁵ Det som socialnämnden kan göra är att uppmana föräldrarna till vissa ändringar, med risk för att avtalet i annat fall inte kommer att godkännas. Vad gäller villkor för att godkänna avtal finns det inte något krav på att vårdnad, boende och umgänge regleras i samma avtal. Det kan dock vara fördelaktigt att ibland ställa upp villkor om att reglera även övriga frågor i avtalet för att avtalet skall bli godkänt. Kan socialnämnden förutse att de frågorna som lämnats oreglerade kommer att medföra stridigheter mellan föräldrarna är ett sådant villkor att rekommendera.¹⁰⁶ Exempel på sådana villkor är att umgänget endast får ske endast i närvaro av en tredje person, var umgänget skall ske, vem som betalar eventuella resekostnader, var barnet ska hämtas och lämnas och av vem.¹⁰⁷

Är föräldrarna inte överens är det inte socialnämndens sak att avgöra denna typ av frågor utan det ligger på allmän domstol. När socialnämnden beslutat i ärendet går det inte att överklaga beslutet (FB 6:17a 2st och 4st). Det förekommer endast undantagsvis, om ens någonsin, att avtal inte godkänns, men är det så förblir förhållandena oreglerade tills ett avtal godkänts eller domstol avgjort saken.¹⁰⁸

4.1.6 Skillnad mellan boende och umgänge

Det är viktigt att göra skillnad mellan boende och umgänge eftersom det ur juridisk synvinkel för med sig olika regler. Umgängesavtal eller domstolsavgörande i umgängesfrågan kräver inte gemensam vårdnad. Däremot kräver boendefrågan gemensam vårdnad. Bor barnet växelvis hos båda föräldrarna är det ovanligt att en förälder betalar underhållsbidrag till den andra, i stället lämnas utfyllnadsbidrag. Om det blir aktuellt med hämtning för att verkställa boende eller umgänge så är det olika regler som gäller. För att avgöra huruvida det rör sig om växelvis boende eller umgänge så skall tiden barnet spenderar hos vardera föräldern vägas in, tillsammans med omständigheter som var barnet har sina tillhörigheter, hur föräldrarna fördelat barnets försörjningen mellan sig och vad som gäller för vårdnaden.¹⁰⁹

4.1.7 Samarbetssamtal

Samarbetssamtal har funnits sedan 1991 men vid reformen 1998 talades det om åtgärder för hur tillgängligheten och kvaliteten skulle kunna öka utan lagändring. Domstol kan besluta om *samarbetssamtal* utan samtycke från föräldrarna. Detta kan ske om förordnandet kan antas tjäna något syfte.¹¹⁰ Det har uttalats att det kan vara olämpligt att förordna om samarbetssamtal om en av föräldrarna misshandlat eller på annat sätt gjort sig skyldig till övergrepp på den andra föräldern. Även om övergrepp har förekommit kan det i vissa fall

¹⁰³ Wickström, A. 1998 års reform och socialtjänsten s. 76

¹⁰⁴ a.a. s. 38

¹⁰⁵ Prop. 1997/98:7 s. 86 och 110

¹⁰⁶ Prop. 1997/98:7 s. 110 och Wickström, A. 1998 års reform och socialtjänsten s.38

¹⁰⁷ Wickström, A. 1998 års reform och socialtjänsten s. 75

¹⁰⁸ Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten s. 77

¹⁰⁹ Prop. 1997/98:7 s. 67 och Wickström, A. 1998 års reform och socialtjänsten s. 65f

¹¹⁰ Prop. 1990/91:8 s. 30

vara bra om föräldrarna kan träffas och diskutera barnets situation under sakkunnig ledning. Domstolarnas möjlighet att förordna samarbetsamtal har inte inskränkts, istället har problemet lyfts fram och omständigheterna i det enskilda fallet blivit avgörande för huruvida samarbetsamtal skall komma till stånd eller inte. Viktigt är att domstolar och socialtjänsten är medvetna om och observanta på att våld förekommit och fortfarande kan finnas med i bilden.¹¹¹ Samarbetsamtal är inte obligatoriska. Det finns mest att vinna med samarbetsamtal om de kommer till stånd så snart föräldrarna inte kan komma överens i vårdnads-, boende- eller umgängesfrågor.¹¹² I FB 6:18 1st står det uttryckligen att föräldrar kan få hjälp att nå enighet i dessa frågor.

4.1.7.1 Tidsgräns

I förarbetena har det diskuterats hur länge, efter domstolens beslut, som samarbetsamtal skall kunna pågå. Om hoppet om att föräldrarna skall nå en överenskommelse är litet skall samtalen inte fortsätta. Att ange någon exakt tidsgräns för hur länge ett samarbetsamtal ska få fortgå har inte ansetts lämpligt. Eftersom rätten kan förklara målet vilande under viss tid (FB 6:18 3st) och då det finns intresse av att målet inte drar ut för mycket på tiden, så kan en tidpunkt för återupptagandet av målet sättas ut. Finns särskilda skäl kan tiden förlängas om fortsatta samtal kan vara till nytta. I förarbetena till samarbetsamtalens införande anges att det i allmänhet inte finns anledning att låta målet vila i mer än tre, fyra månader.¹¹³

4.1.7.2 Barnets talemöjlighet

Samarbetsamtalen är i första hand en möjlighet för föräldrarna att gemensamt och i samråd besluta om vårdnad, boende och umgänge. Det finns dock fördelar med att låta barn komma till tals, men inte förrän föräldrarna börjat samarbeta och kan ”föra konkreta diskussioner i tvistefrågorna”.¹¹⁴

4.1.8 Socialnämndens utredningsskyldighet

Inför ett avgörande i domstol om vårdnad, boende eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar (jfr. 4.1.5). Är det upplysningar som kan vara av betydelse för domstolens bedömning är socialnämnden tvungen att lämna dem (FB 6:19 2st). Om domstolen anser att det behövs ytterligare utredning kan socialnämnden eller annat organ få i uppdrag att utse någon som gör en sådan utredning. Riktlinjer för utredningen och när den skall vara klar avgör rätten. Tiden kan förlängas om det behövs, men utredningen skall bedrivas skyndsamt (FB 6:19 3st). Det är upp till den som gör utredningen att avgöra om faktamaterialet skall kompletteras med ett eget ställningstagande. Avgörande är om socialnämndens ställningstagande tjänar något syfte och om det påverkar föräldrarnas framtida samarbete.¹¹⁵

4.1.8.1 Utredningsarbetet

Socialnämndens utredningsarbete i tvister om vårdnad, boende och umgänge, skall bedrivas effektivt och problemorienterat. Utredaren lyssnar många gånger till ett stort antal personer i barnets omgivning, exempelvis släkt och vänner, som oftast inte bidrar till annat än att förstärka konflikten mellan föräldrarna. Fokus i utredningen bör istället ligga på de personer som står utanför konflikten och har särskild kunskap om barn, t.ex. personal på förskolor eller

---

¹¹¹ Prop. 1990/91:8 s. 30f och Prop. 1997/98:7 s. 41

¹¹² Wickström, A. 1998 års reform och socialtjänsten s. 125

¹¹³ Prop. 1990/91:8 s. 65

¹¹⁴ Prop. 1997/98:7 s. 43

¹¹⁵ Prop. 1990/91:8 s. 45f och Wickström, A. 1998 års reform och socialtjänsten s. 133

skolor. Utredaren bör ”i möjligaste mån begränsa utredningen till sådant som objektivt sett kan vara av intresse för beslutsfattaren”.¹¹⁶

Däremot skall utredaren, förutsatt att det inte är olämpligt, försöka ta reda på barnets inställning och redovisa den för domstolen. Det är inte meningen att barnet skall ta ställning i konflikten, men genom samtal med barnet kan eventuell viljeinriktning som bör tillmätas betydelse komma fram.¹¹⁷

4.2 Om verkställighet

Kapitlet handlar om hur dom, beslut och avtal verkställs i de fall en förälder vägrar att rätta sig efter vad som dömts, beslutats eller avtalats. Den som har rätt att ha barnet hos sig i form av vårdnad eller rätt att träffa barnet i form av umgänge, kan då behöva myndigheternas hjälp att få barnet överlämnat till sig. I samband med detta överlämnande är meningen att barnet inte skall behöva utsättas för något som kan komma att skada dess fysiska eller psykiska hälsa. Det är dock inte samma sak som att helt avstå från möjligheten att använda tvångsmedel. Att det finns tvångsmedel som går att ta till behöver inte vara oförenligt med intresset att skona barnet.¹¹⁸ När vetskap föreligger om att effektiva tvångsmöjligheter existerar ökar möjligheterna till frivillig medverkan av omtanke om barnet. De typer av tvångsmedel som föreligger är vite och polishämtning. Finns det möjlighet att verkställa överflyttning utan tvångsmedel skall det i första hand. Länsrätten kan i sådana fall ge en person i uppdrag att försöka få till stånd överflyttningen (FB 21:2).

Aktualiseras användningen av tvångsmedel skall barnets intresse och omständigheterna i fallet vara avgörande för vilket tvångsmedel som används. Det går att förordna om verkställighet utan utsättande av tvångsmedel. Är situationen sådan att det förefaller meningslöst att använda andra åtgärder än hämtning så skall hämtning förordnas direkt, utan att föregås av vite. Hämtning bör inte ske annat än i undantagsfall och då genom polismyndigheten och under betryggande former.¹¹⁹

4.2.1 Barnets bästa och verkställighet

FB 21:1

Vid verkställighet skall *barnets bästa* komma i främsta rummet.

Verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, boende, umgänge eller överlämnande av barn söks hos länsrätten. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att verkställighet ändå får ske, får länsrätten inte vidta åtgärder enligt 2-4 §§.

Verkställighet av avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § andra stycket söks hos länsrätt. Vad som i detta kapitel föreskrivs om verkställighet av dom eller beslut som vunnit laga kraft gäller även ett sådant avtal. (Vår kursivering)

FB 21:1 1st infördes samtidigt som FB 6:2a. Portalparagrafernas uppgift är att påminna om att utgångspunkten för bedömningen alltid skall vara *barnets bästa*. I detta fall gäller bestämmelsen ”såväl vid prövningen av om verkställighet skall vägras eller inte som vid själva verkställighetsförfarandet.”¹²⁰

Har föräldrarna gemensam vårdnad kan boende- och umgängesfrågan regleras antingen i avtal eller i allmän domstol. Är en förälder ensam vårdnadshavare kan den andres umgänge med barnet regleras på samma sätt. Verkställighetsfrågan aktualiseras när den som har hand

¹¹⁶ JO 1982/83 s. 189 s. 192

¹¹⁷ Prop. 1994/95:224 s. 33

¹¹⁸ Walin, G. och Vengby, S. Föräldrabalken och internationell föräldrarätt s. 21:2

¹¹⁹ a.a. s. 21:3f

¹²⁰ Prop 1997/98:7 s. 127f

om barnet vägrar följa vad domstolen förordnat eller det som avtalats. Ansökan om verkställighet kan tas upp och behandlas även om det ännu inte är visat att avgörandet inte kommer att följas. Åtgärder bör dock ej vidtagas om inte alla möjligheter till frivillig överlämning uttömts.¹²¹ För att minimera antal krav på verkställighet som framställs i domstol, förespråkas åtgärder för att förebygga och lösa umgängestvister innan de kommer så långt. De stöd- och hjälpinsatser som erbjuds i samband med separationer är avsedda för att undvika att så tvistiga situationer uppstår.¹²² Av stor vikt är därför att orsaken till konflikten mellan föräldrarna kommer fram och därmed kan lösas.

Tack vare tillägget i tredje stycket är bestämmelserna om verkställighet även tillämpliga på föräldrarnas egna avtal om vårdnad, boende och umgänge.

4.2.2 Tvångsmedel

FB 21:3

Förordnar länsrätten om verkställighet, får den förelägga vite eller besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Hämtning får dock beslutas endast i de fall och under de förutsättningar som anges i andra och tredje styckena.

Är det fråga om en dom eller ett beslut om vårdnad, boende eller överlämnande av barn, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändigt för att undvika att barnet annars lider allvarlig skada.

Är det fråga om en dom eller ett beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern.

Frågor om utdömmande av vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt verkställigheten.

4.2.2.1 Vite

När tvångsmedel blir aktuellt är huvudregeln är att vitesföreläggande ska användas i första hand. Hämtning måste dock inte alltid föregås av ett vitesföreläggande.¹²³ Vitesföreläggande i umgängesärenden kan meddelas för det aktuella tillfället, men även för en tid framöver.¹²⁴ Även allmän domstol kan, i samband med ett avgörande om vårdnad eller umgänge, förelägga vite (FB 6:21) och då bör länsrätten avvakta att tiden för detta föreläggande löper ut innan den behandlar en ny ansökan om vite av samma part.¹²⁵ Det är också möjligt att föreläggandet som rör umgänge avser att den sökande skall få tillfälle att träffa barnet hos vårdnadshavaren eller någon utomstående.¹²⁶ Ska umgänget ske hos vårdnadshavaren är hämtning inte något alternativ.

4.2.2.2 Polishämtning

När domstolen förordnar om polishämtning för att verkställa umgänge kan detta få till följd att syftet med umgänget förfelas och förutsättningarna för ett harmoniskt umgänge hämmas.¹²⁷ För att verkställa umgänge krävs därför starka skäl för att domstolen ska förordna om polishämtning. Behovet av umgänge med den andra föräldern skall vara *särskilt starkt*. Hämtningen skall ske så skonsamt som möjligt för barnet (FB 21:9). Lagutskottet har understrukit vikten av att ett beslut om hämtning skall verkställas så snart som möjligt eftersom fördröjning av verkställigheten blir påfrestande både för parterna och inte minst för

---

¹²¹ Walin, G. och Vengby, S. Föräldrabalken och internationell föräldrarätt s. 21:11

¹²² NJA II 1983 s. 430

¹²³ Prop. 1967:138 s. 18

¹²⁴ NJA II 1967 s. 492

¹²⁵ Prop. 1982/83:165 s. 27

¹²⁶ Walin, G. och Vengby, S. Föräldrabalken och internationell föräldrarätt s. 21:17

¹²⁷ Prop. 1982/83:165 s. 19

barnet.¹²⁸ Polismyndigheten bör förvarna parterna om när hämtning kommer att ske för att på så sätt möjliggöra ett frivilligt genomförande av överlämningen. Vid hämtningen kan polismyndigheten låta annan person träda i direkt kontakt med barnet, exempelvis släkting med goda relationer till barnet, barnläkare eller barnpsykolog. Poliserna som närvarar bör vara civilklädda och fordonet de färdas i bör inte ha polismarkeringar.¹²⁹

Som vi tidigare kunnat läsa kan valet av vårdnadshavare avgöras utifrån vem som bäst kan antas komma att tillgodose ett nära och gott umgänge med den andra föräldern (se 4.1.4). Denna huvudregel används för att förhindra en situation där vårdnadshavaren förvägrar den andra föräldern umgänge. Eftersom barn har behov av kontakt med båda sina föräldrar har möjligheten att verkställa umgänge genom hämtning inte upphävts, även om det funnits tankar på det.¹³⁰

Det finns möjlighet för länsrätten att jämka vad som bestämts av allmän domstol om umgänge (FB 21:4 3st) förutsatt att allmän domstols avgörande vunnit laga kraft. Vad som kan jämkas är föreskrifterna som rör praktiska arrangemang, ordningen för hämtandet och lämnandet av barnet eller föreskrifter om tidpunkten för umgänget. Det är inte meningen att en jämkning skall leda till förlängd umgängestid och jämkningen gäller bara den verkställighet som aktualiseras i målet hos länsrätten. En definitiv ändring av villkoren kan endast beslutas av allmän domstol.¹³¹

4.2.3 Barnets vilja

FB 21:5

Har barnet fyllt tolv år, får verkställighet inte ske mot *dess vilja* utom då länsrätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. Detsamma gäller, om barnet ännu inte fyllt tolv år men har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt. (Vår kursivering)

Att avgöra vid vilken ålder barnets vilja skall tillåtas påverka utgången i ett ärende av denna typ har vållat tvekan. Eftersom barn mognar och utvecklas olika snabbt skall åldersgränsen inte vara absolut utan verka som en riktlinje, avvikelser kan ske åt båda hållen.¹³² Att flytta ett barn som fyllt tolv år mot dess vilja är aktuellt endast i sällsynta undantagsfall.¹³³ När barnets viljeställning skall klarläggas måste stor försiktighet iakttas och även om barnet varken har åldern eller mognaden inne så kan det vara motiverat att ta hänsyn till dess inställning. Detta för att med större säkerhet kunna bedöma risken för att verkställighet kan komma att skada barnet.¹³⁴ Observera dock att lagtexten inte föreskriver någon skyldighet för domstolen att lyssna till barnet.

4.2.4 Vägra verkställighet

FB 21:6

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades eller socialnämnden godkände föräldrarnas avtal, och det av hänsyn till *barnets bästa* är påkallat att frågan om vårdnad, boende eller umgänge prövas på nytt. En sådan fråga tas upp av allmän domstol på ansökan av den som varit part i målet hos länsrätten eller på ansökan av socialnämnden.

Länsrätten får även i andra fall vägra verkställighet, om det finns en risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas. (Vår kursivering)

---

¹²⁸ NJA II 1983 s. 433

¹²⁹ Prop. 1967:138 s. 62 och Prop. 1982/83:165 s. 20f

¹³⁰ Prop. 1982/83:165 s. 19f

¹³¹ Prop. 1982/83:165 s. 16f och 30f

¹³² Prop. 1967:138 s. 19f (Prop. 1982/83:165 s.17 sänkt ålder, men samma motivering)

¹³³ Walin, G. och Vengby, S. Föräldrabalken och internationell föräldrarätt s. 21:23

¹³⁴ a.a. s. 21:4

4.2.4.1 Ändrade förhållanden

Huvudregeln är att allmän domstols avgörande och socialnämndens beslut skall följas, men ibland kan det finnas anledning att frångå denna regel. Länsrätten får, under särskilda förutsättningar, vägra verkställa dom eller beslut från domstol eller avtal som godkänts av socialnämnden. Det måste vara *uppenbart* att förhållandena ändrats och det skall vara av hänsyn till *barnets bästa*. Att länsrätten inte är av samma åsikt som allmän domstol eller socialnämnden när det gäller de omständigheter som förelåg vid tidpunkten för prövningen eller godkännandet, är inte skäl nog för att vägra.¹³⁵ Länsrätten kan inte påkalla ny domstolsprövning utan sådan måste göras av den som sökt verkställighet, motparten eller socialnämnd.

Har det förflutit lång tid mellan det att dom eller beslut meddelats och verkställigheten aktualiseras kan förhållandena ha ändrats. I vissa fall har barnet bott en längre tid hos den föräldern som inte haft den rättsliga vårdnaden och mer eller mindre förlorat kontakten med vårdnadshavaren. Detsamma gäller om medgivet umgänge inte kommit till stånd och barnet härigenom förlorat kontakten med den umgängesberättigade föräldern. Föreligger denna typ av omständigheter kan det vara lämpligt att på nytt pröva vårdnads- eller umgängesfrågan. Är det uppenbart att förhållandena ändrats kan länsrätten vägra verkställighet innan frågan om ändring prövats på nytt av allmän domstol.¹³⁶

4.2.4.2 Barnets hälsa

Ett ytterligare verkställighetshinder är när det föreligger en *risk som inte är ringa* för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa kan komma att skadas. Risken att barnets hälsa skadas kan motivera att verkställighet vägras utan att en förändring av domstolsavgörandet blir aktuellt. Är umgängesfrågan mycket infekterad och barnet riskerar att fara illa, kan länsrätten uppmana föräldrarna att väcka talan vid allmän domstol. Då kan domstolen undersöka om umgänget, under en period, medan konflikten mellan föräldrarna bearbetas, inte skall pågå.¹³⁷

Risk som inte är ringa är inte detsamma som *avsevärd fara*. Avsevärd fara var påtänkt som rekvisit men uttrycket krävde att risken för skada skulle vara så stor att en vägran av verkställighet bli omöjlig, och det ansågs som en orimlig ståndpunkt.¹³⁸ I stället blev kravet att ”risken inte skall vara ringa”. Verkställighet kan dock inte vägras om ”åtgärden skulle medföra allenast övergående störning eller annan tillfällig olägenhet för barnet.”¹³⁹

4.3 Sammanfattning

Barnets bästa som portalparagraf kan vi idag hitta både i FB 6:2a om vårdnad, boende och umgänge och i FB 21:1 om verkställighet. I FB 6:2b och i FB 21:5 finner vi stadganden om barnets vilja. Barnets bästa och barnets vilja skall alltså vara vägledande både i umgängesfrågan som sådan och när ärendet kommer till verkställighet. Verkställighet kan förenas med tvångsmedel i form av vite och polishämtning men domstolen kan också vägra verkställighet.

Umgängesavtal kan ingås av föräldrarna när de är överens och avtalet godkänts av socialnämnden. Fortfarande föreligger en presumtion om att det föräldrarna kommit överens om också i allmänhet antas vara till barnets bästa och därför görs heller ingen grundlig

¹³⁵ Walin, G. och Vengby, S. Föräldrabalken och internationell föräldrarätt s. 21:25f

¹³⁶ NJA II 1967 s. 500f

¹³⁷ Prop. 1981/82:168 s. 75 och Prop. 1982/83:165 s. 32

¹³⁸ NJA II 1967 s. 506

¹³⁹ Prop. 1967:138 s. 21

utredning om vad som faktiskt är barnets bästa. Socialnämnden kan bara godkänna eller inte godkänna avtalet, aldrig ändra eller förtydliga något.

Sedan reformen 1998 kan domstolen förordna om samarbetsamtal utan att det föreligger samtycket från föräldrarna till en sådan lösning. Samarbetsamtal förordnas när domstolen anser att det finns ett hopp om att föräldrarnas skall kunna nå en samförståndslösning.

Socialnämnden får ofta i uppgift av domstolen att utreda en familjs situation och däri även ge vägledning till domstolen i beslut om umgänge. Fokus i utredning ska ligga på de personer som ligger utanför den aktuella konflikten samt på barnets viljeriktning.

5 Rättsliga begreppskonstruktioner och synsätt

Efter att ha gått igenom hur synen på barnet utvecklats i lagstiftningen och den gällande rätt vi har idag kommer vi nu övergå till en mer begreppslig framställning. I detta kapitel presenterar vi relevanta begrepp och synsätt som är bra att ha med sig för att en djupare diskussion och analys av barnets bästa ska bli möjlig.

5.1 Barn

Begreppet barn härstammar från verbet bära i betydelsen föda och betecknar unga människan i allmänhet i motsats till vuxna.¹⁴⁰ Inom psykologin anses människan vara barn från födseln upp till början av puberteten vid 13-14 års ålder.¹⁴¹ Inom juridiken upphör människan vara barn vid 18 års ålder då han/hon blir myndig. Även i barnkonventionens och den svenska lagstiftningens ögon är man barn, omyndig, tills man fyller 18 år. Upp till 18 år skall alltså barnet tillförsäkras de rättigheter och erhålla det skydd som konventionen ger. Ökat ansvar med stigande ålder ska inte anses strida mot definitionen att konventionens rättigheter gäller tills man har fyllt 18 år.¹⁴²

5.2 Föräldrar

Med föräldrar menar vi i den följande framställningen den rättsliga konstruktionen av föräldraskapet. Biologiskt släktskap läggs till grund för status som förälder och därmed följer ett omedelbart rättsligt ansvar för barnet. I de flesta fall är det rättsliga föräldraskapet samma sak som det biologiska föräldraskapet men vid exempelvis adoption måste det rättsliga föräldraskapet fastställas genom en juridiskt bindande åtgärd. Rättslig status som förälder är förbundet med ett antal rättsverkningar i förhållande till barnet som till exempel vårdnadsansvar och underhållsskyldighet.

Även om huvuduppgiften för barnkonventionen är att barnets roll som rättssubjekt skall stärkas så har även familjen fått en starkare ställning. Familjestrukturen har stärkts genom att det är föräldrarna som både formellt och i praktiken är de som har ansvaret för att barnet behandlas med respekt och får det skydd som det behöver.¹⁴³ Föräldraskapet blir den tolkningsram utifrån vilken barnets bästa skall bedömas, och även om verkligheten säger annat så är denna normalitetsuppfattning mycket stark.¹⁴⁴ I FB 6:2a slås fast att fråga om

---

¹⁴⁰ Bra Böckers Lexikon. Del 2. 1983.

¹⁴¹ Bartley, K. Barnpolitik och barnets rättigheter s. 29

¹⁴² SOU 1997:116 s. 61f

¹⁴³ Svensson, E-M. Barnets bästa i främsta rummet s. 46

¹⁴⁴ a.a. s. 48

barnets behov av en *nära och god kontakt med båda föräldrarna* skall ges en särskilt framträdande plats vid avgörande av vad som är bäst för barnet.¹⁴⁵ Vad som kommer visas senare, i diskussioner om barnets bästa, så kan idealbilden om att alla barn behöver två föräldrar, försvåra bedömningarna av vad som i verkligheten är barnets bästa.

5.3 Barnperspektiv

Intresset för barnets eget perspektiv har ökat, främst inom forskningen men även bland politiker. Perspektiv betyder ”synvinkel” och i detta sammanhang handlar det om den vuxnes förmåga att se med barns ögon. Med barnperspektiv menar vi här barns perspektiv på sig själva och sin omvärld, inte vuxnas perspektiv på barn. För att kunna identifiera barnets perspektiv måste det ske ett möte mellan barn och vuxna, där vuxna går utanför sig själva och genom empati och inlevelse sätter sig in i barnets situation. Barnet själv kan inte ”ha ett barnperspektiv” genom att barnet lever i det. Att den vuxne har barnet i sin ”synvinkel” är samma sak som att den ser barnet som expert på sin egen situation. Eftersom det finns många olika barn finns det också flera olika barnperspektiv att ta hänsyn till för att kunna vidta åtgärder till barnets bästa.¹⁴⁶ Som vi har visat på i historikavsnittet så måste man dock vara medveten om att innebörden av barnperspektivet, liksom innebörden av barnets bästa är beroende av den tid vi lever i och vilka normer och värderingar råder i samhället.

Det barnperspektiv vi använt oss av bygger på barnkonventionen. Utgångspunkten i barnkonventionens barnperspektiv är *respekten för barnets fulla människovärde och integritet*. Alla människor, både små och stora, är lika mycket värda. En ytterligare del i detta perspektiv är *barndomens egenvärde* där barn liksom vuxna skall ses som unika individer med egna behov. Barn är inget bihang till föräldrarna och barndomens tid är inte enbart en förberedelse för vuxenlivet utan har ett värde i sig.¹⁴⁷ Barnkonventionens definition av dess barnperspektiv får ett tydligt uttryck i artikel 3 och artikel 12. Huvudsyftet med artikel 3 är just att barnets intressen skall ha företräde framför den vuxnes vid en eventuell konfliktsituation.¹⁴⁸ Artikel 12 som fastställer barnets rätt att föra fram sin åsikt värnar om att barnperspektivet skall komma till uttryck i praktiken.

Sammanfattningsvis använder vi begreppet barnperspektiv i betydelsen att den vuxne ser barnet, försöker förstå barnet och vidtar de åtgärder som bedöms vara till barnets bästa. Denna process utgår från den vuxnes egenskap av empati där det ingår att lyssna på barnet och respektera det som ett subjekt med egna rättigheter och viljeyttringar.

5.4 Umgängesrätt

Utgångspunkten för reglerna om umgänge är att det är viktigt att barnet har kontakt med båda föräldrarna även om dessa inte lever och bor tillsammans.¹⁴⁹ Den intresseavvägning som görs i FB 6:2a 2 meningens mellan barnets behov av kontakt med båda föräldrarna och risken för att barnet får illa innebär att det är umgänge med föräldrarna som är det primära och risken för att barnet får illa det sekundära. Barnets möjlighet till kontakt med båda föräldrarna skall vägas mot behovet av kontinuitet och stabilitet i tillvaron. Omställningsproblem som t.ex. en överflyttning från ena föräldern till den andra, kan vara ett pris värt att betala för en

---

¹⁴⁵ Prop. 1997/98:7 s. 47

¹⁴⁶ SOU 1997:116 s. 138

¹⁴⁷ *ibid.*

¹⁴⁸ a.a. s. 125

¹⁴⁹ Sjösten, M. Vårdnad, boende och umgänge s. 80

fungerande relation med båda föräldrarna.¹⁵⁰ Det är således barnets intresse och behov av umgänge som skall tillgodoses i linje med den grundläggande principen om barnets bästa.

Umgänge beskrivs ofta som en *rättighet för barnet*.¹⁵¹ Verkligheten är dock den att barnet inte har någon möjlighet eller rättighet att kräva umgänge med en förälder samtidigt som en förälder inte har någon skyldighet att träffa sitt barn.

Umgängets omfattning är inte närmare reglerad i lagen men praxis har utvecklat begreppet "*sedvanligt umgänge*". Detta brukar tolkas som varannan helg, några sommarveckor, skollov eller långhelg samt vardagsumgänge per vecka. Eftersom barn inte har samma tidsuppfattning som vuxna kan, det som för oss framstår som ett naturligt umgänge, för barn vara helt fel.¹⁵² Viktigt att komma ihåg är att det inte får gå för lång tid mellan tillfällena eller att umgängestiden inte är för kort eller för lång. Det måste vara möjligt att bygga upp trygghet och kontakt med umgängesföräldern samtidigt som ett avbrottet från vårdnadshavaren inte får vara för långvarigt.¹⁵³

Umgängets omfattning är beroende av faktorer som *barnets ålder och mognad, barnets anknytning till umgängesföräldern, barnets vilja samt föräldrarnas förhållande till varandra*.¹⁵⁴ Barnets vilja kan dock endast få betydelse i de fall där barnet är negativt inställt till umgänge och inte vill träffa den ena föräldern, men även i sådana fall kan det vara mycket svårt för barnet att få sin vilja hörd. När det gäller barnets vilja att ha ett umgänge med en förälder som inte själv vill träffa sitt barn, spelar barnets vilja ingen roll. Det finns således ingen skyldighet från föräldrarnas sida att träffa sitt barn och därmed ingen utkrävbar rättighet för barnet.

Några riktlinjer om umgängets omfattning med hänsyn till barnets ålder görs inte i de svenska rättskällorna. Däremot har BO nyligen utfärdat rekommendationer om umgängets omfattning för små barn. Är barnet under ca 3 år behöver det rutiner, lugn och stabilitet eftersom små barn är vanemänniskor. När det gäller mindre barn tar det ett tag att arbeta in nya rutiner och därför är det bättre med korta umgängen som sker ofta. Att låta små barn växelvis bo hos föräldrarna avråder BO från, framför allt om de är under 1,5 år. Samtidigt betonas vikten av individuell bedömning.¹⁵⁵

Det är alltid barnets bästa som skall komma i främsta rummet vid frågor som rör umgänge. Detta gäller för såväl domar och beslut av domstol som för beslut av socialnämnd när de ska godkänna eller inte godkänna föräldrarnas avtal om umgänge. En betydande faktor i domstolens umgängesbeslut är *flexibiliteten*. Det är alltså oerhört viktigt att det är varje barns *individuella behov* som får ligga till grund för den umgängeskontakt som skall vara ett uttryck för den rättighet som barnet har till sin förälder.¹⁵⁶

När föräldrarna väljer att på egen hand sluta avtal är det alltså upp till socialnämnden att ta ställning till avtalet och avgöra om det är till barnets bästa. Det enda som socialnämnden skall ha för ögonen är vad som bäst tillgodoser det enskilda barnets behov. Det kan inte

---

¹⁵⁰ Prop. 1990/91:8 s. 61

¹⁵¹ Prop. 1997/98:7 s. 60

¹⁵² Allmän råd från socialstyrelsen 1985:2 s. 99

¹⁵³ Överläkare Torgny Gustavsson SOU 1995:79 s. 326

¹⁵⁴ SOU 1979:63 s. 84. och Prop. 1981/82:168 s. 43 s. 79

¹⁵⁵ Barnombudsmannen 2000, s. 2

¹⁵⁶ Prop. 1990/91:8 s. 38

undvikas att föräldrar ser mer till sina egna intressen än till barnets behov och därför är det viktigt att socialnämnden gör en ordentlig utredning innan den tar ställning till föräldrarnas avtal.¹⁵⁷ Socialnämnden har inte samma skyldighet som domstolen när det gäller att ta reda på barnets vilja, men skulle det komma fram att barnet inte samtycker till föräldrarnas avtal är det en omständighet som gör att socialnämnden bör vidta en grundlig utredning.¹⁵⁸

5.5 Barnets bästa

Att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn kan härledas ur två grundläggande tankar: *att barn har fullt och lika människovärde och alltså inte är mindre värda än vuxna* och *att barn är sårbara och behöver särskilt skydd* (se 3.1.1). I detta ligger ett nytt sätt att tänka där barnets för första gången står i fokus som ett subjekt med rättigheter.¹⁵⁹ FN-kommittén har dock inte diskuterat hur barnets bästa skall bedömas generellt. Det som framgår av Barnkonventionen är att det i bedömningen av barnets bästa ska tas särskild hänsyn tas till icke-diskrimineringsprincipen, barnets rätt till utveckling och barnets rätt att komma till tals. Kommitténs hänvisning till barnets rätt att komma till tals kan ses som en anvisning till beslutsfattare hur de kan gå tillväga för att bedöma barnets bästa: *man kan tala med barnet*.

Som juridiskt begrepp kan barnets bästa ses som ett *slutet koncept* som får sin bestämda innebörd i olika regler i lagstiftningen eller som ett *öppet koncept* som ska genomsyra hela rättssystemet. Utöver det slutna och öppna konceptet kommer vi ta upp en ytterligare aspekt av bedömningen av barnets bästa och det är fastställandet av vad som är barnets bästa utifrån bestämda *presumtioner*. Vi har även valt att beskriva ett synsätt där man skiljer barnets bästa som *rättsligt begrepp* från barnets bästa som *utomrättsligt begrepp*.

5.5.1 Barnets bästa som rättsregel

En rättsregel angående barnets bästa skulle fungera som ett specifikt handelsalternativ, utifrån kriterier som anses vara barnets bästa i normalfallet. Den traditionella rättstillämpningen kännetecknas av bundna rättsregler som tillämpas objektivt utifrån rättssäkerhetskriterier som allas likhet inför lagen och förutsägbarhet. I föräldrabalken framhålls vissa omständigheter som t.ex. i FB 6:2a och 6:2b som skall beaktas vid en bedömning av barnets bästa. Dessa tillsammans med barnets grundläggande rättigheter i FB 6:1 får ses som en hjälp i denna bedömning. Dessa bedömningar är dock alltid försedda med en brasklapp som säger att hänsynen till barnets bästa legitimerar undantag från en given rättsregel. Av detta framgår att barnets bästa inte bara är en norm med stöd i rättskällorna utan också en övergripande princip för hur problemen i barnets situation skall lösas.¹⁶⁰

Med barnets bästa normativa aspekt menas de låsta bedömningar av barnets bästa som görs med utifrån rättskällorna. En mer utförligt preciserad lagtext än den vi har idag menar lagstiftaren inte är möjlig utan risk för att flexibiliteten i det enskilda fallet går förlorad.¹⁶¹ Vår lagstiftning föreskriver dock en friare bedömning av barnets bästa än vad som gäller när traditionella rättsregler tillämpas.¹⁶² Vid bedömningen måste hänsyn tas till allt som rör

---

¹⁵⁷ Prop. 1981/82:168 s. 77

¹⁵⁸ Prop. 1994/95:224 s. 35

¹⁵⁹ SOU 1997:116 s. 127

¹⁶⁰ Schiratzki, J. Barnets bästa i ett mångkulturellt samhälle s. 63

¹⁶¹ Prop. 1997/98:7 s. 47 och Prop. 1990/91:8 s. 26

¹⁶² Prop. 1997/98:7 s. 104

barnets psykiska och fysiska välbefinnande och utveckling. Både kortsiktiga och långsiktiga effekter skall beaktas.¹⁶³

5.5.2 Barnets bästa som öppet koncept och princip

Som värdeprincip fungerar barnets bästa som en norm, ett ideal. När domstolen skall beakta barnets bästa betyder det att en helhetsbedömning av barnets bästa skall göras och att det är omständigheterna i det enskilda fallet som skall vara avgörande. Föräldrabalken understryker att det är det *öppna konceptet* som skall vara rådande. Detta koncept innebär att det är bästa möjliga lösning i varje enskilt fall som ska eftersträvas.¹⁶⁴ Här gäller det att domstolen, för varje specifik situations förutsättningar, gör bedömningar under ansvar att ha och presentera godtagbar argumentation för den valda lösningen. Alla aspekter av barnets situation får och skall beaktas för att nå den bästa lösningen i varje speciellt fall.¹⁶⁵

De två grundläggande tankarna om barnets bästa som presenterades under 5.5 innehåller ett visst konfliktförhållande. Samtidigt som barn är i behov av *skydd och omsorg* så har de också vissa rättigheter som *autonoma rättssubjekt*. Barnen är till viss del självständiga individer med rättigheter, som de fått genom bland annat barnkonventionen. Deras behov av skydd gör dock att deras rättigheter kan inskränkas med hänsyn till *deras bästa*. Man kan därmed säga att barnets bästa som överordnad princip till stor del handlar om en avvägning mellan barnets behov av skydd och dess rätt till autonomi.¹⁶⁶

I detta principstyrda synsätt är det helhetsbedömningen med hänsynstagande till varje specifik situation som premieras.¹⁶⁷ Bristen på en närmare förklaring av vad barnets bästa innebär medför att begreppet kan karaktäriseras som ett ”öppet koncept”. Att barnets bästa är ett öppet koncept, utan ett bestämt innehåll och utan rätt och fel innebär att begreppet inte kan inordnas under den kodning som rättsordningen normalt tillämpar. Det skiftande innehållet i begreppet barnets bästa bestäms efter de rådande kulturella och sociala normer som finns i samhället. Inom familjerätten tar dessa normer ett tydligt avstamp i den sociala kärnfamiljen. Det öppna konceptet blir härigenom format efter vad som betraktas som normalt och socialt accepterat. Presumtionen om gemensam vårdnad har i Sverige blivit en huvudregel och detta visar på en klar normalitets bedömning med utgångspunkt i kärnfamiljen.¹⁶⁸

Kärnfamiljen antas vara den institution som har bäst chanser att lyckas när det gäller den socialisationsprocess som barn går igenom. Genom socialisationen formas individen in i mönster av normer, värderingar och regler. Undersökningar visar att denna socialiseringsprocess inte förutsätter en familj av typen kärnfamilj men trots detta bygger umgängesreglerna på barnets behov av två föräldrar, en mamma och en pappa för att barnet ska få en god socialisation. Skulle istället socialiseringen och verkligheten tas till utgångspunkt för rättssystemet skulle kanske slutsatsen istället bli att det rättsliga föräldraskapet ska åläggas den som på bästa sätt tar hand om barnet. Så är regelverket inte utformat.¹⁶⁹

---

¹⁶³ Prop. 1997/98:7 s. 104

¹⁶⁴ *ibid.*

¹⁶⁵ Schiratzki, J. Barnets bästa i ett mångkulturellt samhälle s. 61

¹⁶⁶ Svensson, E-M. Barnets bästa i främsta rummet s. 41

¹⁶⁷ a.a. s. 43

¹⁶⁸ Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstvister s. 55

¹⁶⁹ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 120

5.5.3 Barnets bästa som presumtion

Den friare helhetsbedömning som domstolarna skall använda sig av har dock lett till att de arbetar med bestämda tolkningar av vad som är barnets bästa. Istället för att döma efter rättsregler dömer domstolarna efter de många *presumtioner* om vad som ska förstås med barnets bästa. Den presumerade omständigheten tillerkänns således ett högre bevisvärde än vad som kan grundas på erfarenheten.¹⁷⁰ Fördelen med att använda presumtioner om vad som ska förstås med barnets bästa är att rättssäkerhetskriterierna upprätthålls på ett bättre sätt. Frågan är dock om rättssäkerhetskriterierna skall få gå före det enskilda barnets behov.

Frivillig gemensam vårdnad är idag den helt dominerande presumtionen för vad som är barnets bästa. Det finns även möjlighet att döma till *gemensam vårdnad mot ena föräldrarnas vilja*. Trots att man inte kunnat påvisa något samband mellan den rättsliga formen för vårdnad och barnets välmående så fortsätter presumtionen om gemensam vårdnad att dominera.¹⁷¹ En ytterligare presumtionen baseras på *barns behov av umgänge och kontakt med båda föräldrarna*. Alla dessa presumtioner bygger på tanken att ett barn behöver två föräldrar. Dessa presumtioner leder till att den förälder som motsätter sig gemensam vårdnad eller umgänge har bevisbördan för att dessa inte är förenliga med barnets bästa.¹⁷²

Ett tydligt exempel på en presumtion som gäller umgängesrätten är att *den förälder som bäst kan tillgodose barnets behov med den andre föräldern* skall prioriteras vid en tvist om vårdnad.¹⁷³ Att det sedan har förekommit psykisk och/eller fysisk misshandel (ej fastställt i dom) i det tidigare förhållandet, och att det är anledningen till varför ena föräldern inte vill gå med på umgängesrätt, är ingen förmildrande omständighet och kan istället leda till att denna förälder anses olämplig och helt förlorar vårdnaden.

En ytterligare anmärkningsvärd presumtion som vi tagit upp under 4.1.5.2 går ut på att *när föräldrarna är överens* i ett avtal så anses det automatiskt vara till barnets bästa. Föräldrarnas överenskommelse är då synonymt med barnets bästa.

Poängen med det ”öppna koncept”- tänkandet; omständigheter i det enskilda fallet, går genom dessa presumtionerna, förlorad och resulterar i en fortsatt ”låst bedömning”, där vissa av rättsordningen bestämda aspekter av barnets bästa prioriteras framför andra. Den part som önskar en utgång i målet som stämmer överens med en given presumtion har enligt rättsordningen ”rätt”. Detta kan liknas vid tillämpningen av rättsregler där vissa omständigheter ges större rättslig relevans än andra.¹⁷⁴

5.5.4 Barnets bästa som rättslig och utomrättslig standard

Barnets bästa är ett viktigt rekvisit i ett antal rättsregler (rättsligt), och som privatpersoner vill vi ge våra barn bästa möjliga barndom (utomrättsligt). Barnets bästa kan därmed beteckna både en rättslig och en utomrättslig standard.

Barnets bästa som rättslig standard utgör en begränsning till vad rätten kan göra. Rättens funktion är dels att lösa tvister och dels att fördela resurser. När rättsfrågan rör barn så är den minsta gemensamma nämnaren att barnet skall skyddas. När det gäller vårdnad, boende och umgänge är det alltså barnets bästa i inskränkt, rättslig bemärkelse som avses.

¹⁷⁰ Ekelöf, PO. och Boman R. Rättegång s. 82

¹⁷¹ Kurki-Suonio, K. Gemensam vårdnad- vad döljer man med barnets bästa? s. 191

¹⁷² Prop. 1990/91:8 s. 58f

¹⁷³ Schiratzki, J. Barnets bästa mellan rättigheter och skyldigheter s. 10

¹⁷⁴ Schiratzki, J. Barnets bästa i ett mångkulturellt samhälle s. 60ff

Som utomrättslig standard avses barnets bästa den kärlek, omsorg, omvårdnad och omtanke som ett barn behöver. Den utomrättsliga standarden innefattar ett större område än det rättsliga barnets bästa, som får ses som en minimistandard. Genom detta utvidgade barnets bästa tillerkänns barnet ”rättigheter” som vuxna inte har. Barnets rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran enligt FB 6:1 är exempel på dessa utvidgade rättigheter. Till skillnad från det rättsliga barnets bästa så omfattas inte det utvidgade utomrättsliga barnets bästa av det rättsliga sanktionssystemet. Den utomrättsliga standarden kan aldrig framtvingas eller sanktioneras med hjälp av rättsliga medel utan är helt beroende av föräldrarnas vilja och förmåga att ge sitt barn det bästa möjliga.

Utmärkande för svensk rätt är att barnrättslagstiftningen inte endast eftersträvar att påverka det rättsliga barnets bästa utan även avser att påverka de utomrättsliga frågorna. Också barnkonventionen syftar till att påverka utomrättsliga förhållanden. När en rättslig bedömning av barnets bästa ska göras, skall rätten enligt det ”öppna konceptet”, ta hänsyn till alla aspekter av barnets situation. Den rättsliga bedömningen av barnets bästa skiljer sig därför från andra rättsliga bedömningar genom att den har som målsättning att vara mer fri och obunden.¹⁷⁵

5.6 Barnets vilja

Enligt artikel 12 Barnkonventionen ska barnet, oavsett ålder, ha rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som berör det och dessutom få dem beaktade i förhållande till ålder och mognad. Den tolkning av barnets bästa som ligger till grund för Barnkonventionen, och därmed den svenska lagstiftningen, är den att syftet med att tillerkänna barnet rättigheter är att skydda barnets bästa. Samtidigt har betoningen av barnet som autonomt rättssubjekt stärkts genom Barnkonventionen. Utgångspunkten att barnet ska skyddas kan bli problematisk och svår att kombinera med barnets autonomi, vilja, genom att tolkningen av barnets rättigheterna får inskränkas med hänvisning till skydd för barnet.¹⁷⁶ På samma gång som det anses viktigt att barn självständigt får uttrycka sin mening så är det ändå en grundläggande syn i svensk rätt att barn inte ska behöva ta ansvar för val som de egentligen inte har någon möjlighet att göra. Barnets rättighet att komma till tals i frågor som rör dem får alltså ses med bakgrund av en avvägning mellan å ena sidan *autonomi* och å andra sidan behov av *skydd* och omsorg.¹⁷⁷

5.6.1 Barnets vilja i allmän domstol

För att domar och beslut som rör barnets umgänge med en förälder ska resultera i det bästa tänkbara för barnet är det viktigt att barnets egna önskemål blir beaktade i processen.¹⁷⁸ Det som får avgöra om barnets inställning ska beaktas och tas på allvar är bedömningen av barnets ålder och mognad. Om barnet har en bestämd uppfattning och har uppnått en sådan mognad att dess önskemål bör respekteras bör domstolen följa barnets önskan. Om den som handhåller umgängesutredningen aldrig träffat ett barn som är stort nog att uttrycka sin vilja kan utredningen inte anses vara ett fullgott underlag för en domstol. Utredarens uppgift är inte att få barnet att ta ställning till hur domstolen skall döma i målet utan enbart att försöka utröna om barnets viljeyttringar bör vägas in i domstolsprövningen.¹⁷⁹

Det nu sagda gäller när umgängesfrågan är tvistig. Men vad händer med barnets vilja när föräldrarna är eniga? Här stöter vi återigen på en presumtion och den säger att; *bara*

¹⁷⁵ Schiratzki, J. Barnets bästa i ett mångkulturellt samhälle s. 60ff

¹⁷⁶ a.a. s. 64

¹⁷⁷ Svensson, E-M. Barnets bästa i främsta rummet s. 46

¹⁷⁸ Prop. 1994/95:224 s. 32, Barnkonventionen art. 12, SOU 1997/116 s. 186f

¹⁷⁹ Prop. 1994/95:224 s. 32f

föräldrarna är överens så är det till barnets bästa. Barnets vilja får då ingen som helst betydelse, den lösning som föräldrarna valt ”antas” vara bäst för barnet.¹⁸⁰ Föräldrarnas kollektiva vilja står nu plötsligt över barnets vilja samtidigt som det hela motiveras med att det är bäst för barnet. Det finns dock en möjlighet för socialnämnden att lämna upplysning till domstolen om de menar att föräldrarnas överenskommelse är oförenlig med barnets bästa.

De minsta barnen anses däremot inte kunna inneha en uppfattning om sin situation, och domstolen behöver därför inte undersöka eller ta hänsyn till de mindre barnens viljeyttringar eller önskemål. När allmän domstol ska bestämma hur stor vikt som ska läggas vid barnets viljeyttringar tar den ett tydligt avstamp i den 12-årsgräns som gäller i verkställighetsmål (se 6.2.1).

5.6.2 Barnets vilja i förvaltningsdomstol

När det gäller verkställighetsmålen har domstolen ingen skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja. Då målen föregåtts av en process i allmän domstol ses verkställighetsmålet som en fortsättning på denna process. Om barnets då fått komma till tals i denna del av processen ses det som onödigt att ytterligare utreda barnets vilja.¹⁸¹ När det gäller de äldre barnens vilja, från 12 år, får verkställighet inte ske mot deras vilja, utom i de fall LR:n finner det nödvändigt med hänsyn till barnets bästa FB 21:5. Domstolens bedömning av vad den anser är barnets bästa kan alltså skjuta barnets egen vilja åt sidan och beslutet tas i motsatt riktning.¹⁸²

BO föreslog i sin rapport från 1996, ”Tänk om...”, att bestämmelser motsvarande artikel 3 med principen om barnets bästa, och artikel 12 Barnkonventionen med principen om barnets rätt att föra fram sina åsikter och få dem beaktade i förhållande till ålder och mognad skulle tas in i FB 21 kap angående verkställighet. Även kammarrätten i Jönköping har hävdad vikten av att domstolen i verkställighetsmål är uppmärksamma på barnets vilja då det ibland kan förflyta lång tid mellan avgörandena i de olika domstolarna.¹⁸³ Också i förarbetena uttrycks en oro över de bestämmelser som gäller verkställigheten. Då lagstiftningen är uppbyggd så att den allmänna domstolens beslut skall gälla och förvaltningsdomstolen har ett mycket litet utrymme för andra bedömningar, kan den slutliga verkställigheten i vissa fall gå helt emot barnets vilja och kanske inte alls ske till barnets bästa. Trots dessa omständigheter ansågs det inte behövas någon lagändring i FB 21 kap angående barnets vilja.¹⁸⁴

Efter att BO föreslagit att principen om barnets bästa skulle införas i FB 21 kap om verkställighet påpekade även förarbetena att verkställighetsreglerna borde anpassas till barnets bästa i barnkonventionen och ges ett uttalat barnperspektiv. Meningen var inte att verkställighetsmålen skulle innebära en ny vårdnads- eller umgängesutredning utan poängen var enbart den att barnet skulle få komma till tals även i den delen av processen som rörde verkställigheten. Domstolen skulle på så sätt få möjlighet att beakta vad som är barnets bästa i det enskilda fallet.¹⁸⁵

Lagändring skedde och från och med 1998 har vi en portalparagraf i FB 21:1 som föreskriver att barnets bästa ska komma i främsta rummet. Enligt förarbetena ska bestämmelsen om

---

¹⁸⁰ Prop. 1990/91:8 s. 59

¹⁸¹ Prop. 1994/95:224 s. 38

¹⁸² Prop. 1997/98:7 s. 47

¹⁸³ Prop. 1994/95:224 s. 38

¹⁸⁴ SOU 1997:116 s. 237

¹⁸⁵ a.a. s. 238

barnets bästa gälla såväl vid prövningen av om verkställighet skall vägras eller inte, som vid själva verkställighetsförfarandet. Införandet av principen har till syfte att markera barnets bästa och innebär ingen ändring i gällande rätt.

5.7 Sammanfattning

Begreppet barn betecknar de människor som inte uppnått en ålder av 18 år. Dessa små människor ska ges ett speciellt skydd och tillförsäkras de rättigheter som Barnkonventionen och vår svenska lagstiftning föreskriver. Det rättsliga föräldraskapet som är knutet till barnet bygger på biologiskt släktskap och medför ett antal rättsverkningar i förhållande till barnet. Då det är familjen som har det huvudsakliga ansvaret för att barnets rättigheter respekteras och att barnet åtnjuter det skydd som föreskrivs har även familjens roll i samhället och i förhållande till barnet stärkts. Barnperspektivet innebär att den vuxne beslutar om barn med barns ögon och se barnet som ett fullvärdigt rättssubjekt.

Barnets umgänge med den förälder som barnet inte bor med anses vara ett starkt prioriterat intresse för barnet. Umgänget uttrycks som en rättighet för barnet även om barnet inte har några rättsliga möjligheter att framtvunga ett umgänge med föräldern. Umgängets omfattning varierar men praxis har utvecklat begreppet ”sedvanligt umgänge”. Utredningar visar dock att korta och täta umgängen är bäst, främst för de små barnen. Umgängets omfattning ska präglas av flexibilitet och formas efter barnets individuella behov.

Värdegrunden för barnets bästa och barnet som rättssubjekt finner vi i Barnkonventionen. Barnets bästa som juridiskt begrepp kan ses på olika sätt. Ett sätt att se det är som ett slutet koncept, utformat som en rättsregel med ett specifikt handelsalternativ. Barnets bästa kan också ses som ett öppet koncept. Med ett tredje synsätt kan man se barnets bästa som förutbestämt genom givna presumtioner.

Det är det öppna konceptet som förespråkas av FB och det är med utgångspunkt i det öppna konceptet som helhetsbedömningen ges företräde framför specifika rättsregler. Det öppna konceptet blir dock ofrånkomligen färgat av rådande sociala och kulturella normer som verkar i vårt samhälle idag. Genom att vårt samhälle sätter stort värde och tilltro till kärnfamiljen formas också det öppna konceptet efter den syn som anses mest socialt accepterad. Det går även att göra en skillnad mellan barnets bästa som rättslig och utomrättslig standard. Rättens möjlighet att tillgodose barnets bästa omfattas av den något mer inskränkta rättsliga standarden. Barnets behov av kärlek, omsorg och trygghet utgör en utomrättslig standard som i samband med det öppna konceptet helhetsbedömning har en antydning att mer och mer flyta samman med den rättsliga standarden (se 4.1.1).

Barnets vilja är en viktig del barnets bästa bedömningen och har sin grund i artikel 12 Barnkonventionen. Barnets rätt att uttrycka sin åsikt kan dock stå i konfliktförhållande med barnets rätt till skydd och omsorg. Barnets möjlighet att komma till tals är därför starkt begränsad i förhållande till ålder och mognad. Barnets vilja även begränsad till givna presumtioner, t.ex. så länge föräldrarna är överens så är det till barnets bästa. I verkställighetsmål är barnets vilja av än mindre betydelse. Anledningen till detta är uppfattningen att det i verkställighetsmål är onödigt att ytterligare utreda barnets egen viljeyttring.

6 Barnet i praxis

6.1 Barnets bästa i praxis

I de umgängesfall där barnets bästa aktualiseras i domstol rör det sig om en djup konflikt mellan föräldrarna. Oftast grundar sig denna tvist i att en av föräldrarna missbrukar den andres rätt till umgänge med deras gemensamma barn. Om den vårdnadshavande föräldern inte tillgodoser barnets umgängesrätt med den andra föräldern kan det vara en anledning till att vårdnaden ska gå över till den andra föräldern. De rättsfall som vi presenterar här innehåller en del av de avgörande faktorer och avvägningar som bli avgörande för domstolens bedömning av barnets bästa i mål där det förekommit umgängessabotage.

HovR:n ansåg i **NJA 1989 s. 335** att mammans umgängessabotage inte skulle leda till att pappan anförtroddes vårdnaden, så länge som mamman fortfarande ansågs lämplig som vårdnadshavare. Först när mammans kompromisslöshet gjorde henne olämplig som vårdnadshavare skulle vårdnaden övergå till pappan. HD ansåg däremot att mammans redan negativa inställning till pappans rätt till umgänge med barnet gjorde att det vore bäst för barnet om pappan anförtroddes vårdnaden. Här ansågs alltså de besvär som en flyttning från mamman till pappan innebär för en liten flicka vägas upp av att hon nu får möjlighet att träffa pappan, samtidigt som hon får ett omfattande umgänge med mamman.

I **RH 1999:74** var mamman övertygad om att pappan förgripit sig sexuellt på dottern och vägrade av den anledningen umgängesrätt för pappan. Det fanns ingen dom eller utredning som visade på att mammans farhågor var sanna. TR:n gick på BUP:s utlåtande att dottern hade en stark känslomässig bindning till mamman och att denna faktor därför fick väga tyngre än det umgängessabotage som mamman utövade. HovR:n menade dock att det inte fanns anledning att anta att flickan ville ha något annat än en bra kontakt med pappan. Så länge mamman var vårdnadshavare kunde dock inte denna kontakt komma till stånd. Trots omständigheter som att flickan endast haft sporadisk kontakt med pappan under de senaste två åren och att en flyttning skulle medföra vissa problem så ansåg ändå HovR:n, med bakgrund av mammans negativa inställning till pappans umgänge med dottern, att vårdnaden borde övergå till pappan.

I **NJA 1992 s. 666** ansågs dock inte mammans aktivt motarbetande av pappans umgänge med barnet väga tyngre än det uppbrott som en flyttning av vårdnaden innebär för barnet. Trots att TR:n uttalade att mammans agerande gjorde henne olämplig som vårdnadshavare och trots att HD konstaterat att mamman inte bara motarbetat pappans umgängesrätt utan också aktivt förhindrat umgänge mellan pappan och barnet så fanns det omständigheter som talade för att mamman skulle få behålla vårdnaden. Faktorer som att mamman under flickans nioåriga liv varit ensam vårdnadshavare och att flickan alltid bott hos mamman fick, i alla instanser avgörande betydelse för barnets bästa bedömningen. Till skillnad mot NJA 1989 s. 335 och RH 1999:74 som nämndes ovan ansågs alltså inte mammans negativa inställning till barnets umgänge med pappan, överväga den omställning som en flyttning av vårdnaden skulle resultera i för barnet.

I **NJA 1998 s. 675** ansåg både TR:n och HovR:n att mammans konsekventa vägran att låta sonen träffa sin far inte vara förenligt med barnets bästa. TR:n menade dock att detta inte kunde motivera en flyttning av vårdnaden, då det vore alltför traumatiskt för en treåring. HovR:n ansåg å andra sidan att de olägenheter som en flyttning av vårdnaden skulle innebära var av övergående natur och vägdes upp av de fördelar som följde av att sonen fick träffa sin pappa. HD följde dock TR:ns linje och tog upp faktorer som stabilitet och kontinuitet och

menade att det vid en sammanvägning av alla faktorer inklusive mamman umgängessabotage vore bästa för sonen att han fick stanna hos mamman.

RH 1997:59 visar att en umgängesrätt för en förälder kan upphävas på yrkande av den andra föräldern. I målet framkom inte annat än att ett umgänge mellan pappan och barnen var förenligt med barnens bästa. Men därtill ska även hänsyn tas till hur detta umgänge utövas. Beslut om umgänge innebär ett betydande ingrepp och långtgående förpliktelser, både för föräldern och barnen. HovR:n påpekar att det är barnets behov av umgänge som ska tillgodoses och den innebär inte någon villkorlös rätt från föräldrarnas sida att utnyttja detta umgänge eller ej. Att en umgängesförälder inte utnyttjar sina umgängestillfällen är mycket störande för barnen och inte förenligt med deras bästa. Med hänsyn till detta och att det i det aktuella fallet inte fanns något som talade för att mamman i framtiden skulle hindra pappan från umgänge upphävdes beslutet om umgänge med hänsyn till barnens bästa.

6.2 Barnets vilja i praxis

6.2.1 Allmän domstol

I dessa fem presenterade rättsfall har barnen en väl uttryckt vilja. Det som domstolen har att i första hand ta ställning till är hur stor vikt som ska läggas vid dessa barns viljor. Det går inte att dra några klara generella slutsatser om domstolens agerande då alla mål ska bedömas individuellt men vissa mönster går ändå att se. Vi vill påpeka att dessa rättsfall även inbegriper frågan om vårdnad. Då det är svårt att hitta rättsfall som uteslutande handlar om umgänge samtidigt som de belyser barnets vilja blev vi tvungna att ta med mål som även innefattade vårdnadsfrågan.

I **NJA 1981 s. 1225** hade en åttaårig pojke uttryckligen givit till känna att han vill vara hos pappan och inte hos mamman. Domstolen menade att även om Daniel endast var åtta år gammal så borde hans uppgifter inte helt negligeras.

I **NJA 1992 s. 93** fick en 12-årig pojkes vilja betydelse i mål om vårdnad och umgänge. Pappan hade, när pojken var 3 år, tagit pojken från mamman och genom egenmäktigt förfarande fört honom ur landet. Mamman vill i första hand ha vårdnaden och i andra hand få umgänge med pojken. Om vårdnaden skulle flyttas till mamman skulle verkställighet behövas mot sonens vilja. Då svenska myndigheter inte kan medverka till en förflyttning av ett barn om denne fyllt 12 år och motsätter sig en flytt, ansåg domstolen att det vore bättre att tillerkänna pappan vårdnaden, så att mamman genom umgängesrätt kunde få tillgång till sitt barn.

I **RH 1998:2** ansågs inte barnets vilja kunna få avgörande betydelse då barnet endast var 10 år. När barnet blivit 11 år uttryckte domstolen att barnets vilja var av vikt i den helhetsbedömning som domstolen skulle göra.

Även om barnet överskridit 12-årsgränsen så är det ändå inte självklart att dess viljeyttringar ska få avgörande betydelse. Det som påverkar rättens bedömning här är hur pass bestämd uppfattning barnet har. Ett barn som bara ger en svag antydning om sin vilja i rädsla och oro för att göra någon av föräldrarna besvikna anses inte uppvisa en sådan klar vilja som krävs för att rätten ska lyssna, **NJA 1988 s. 488**.

Det som också påverkar domstolens bedömning är den inverkan som föräldrarna har på sina barn. Om domstolen misstänker att barnets vilja är ett uttryck för den aggression som en förälder har mot en annan förälder, väljer domstolen att bortse från barnets uttalanden. Om

barnets kommit över 12-årsgränsen kan dock åldern ta över den eventuella föräldrapåverkan som förekommit och domstolen döma i enlighet med barnets klart och tydligt uttalade vilja, **NJA 1995 s. 398**.

I **NJA 1981 s. 753** ansågs dock inte 12-åringens klart uttalade vilja att inte träffa sin pappa ta över den påverkan av mamman och mormodern som domstolen ansåg att barnet var utsatt för. Domstolen menade att då flickan, som snart skulle bli 13 år, aldrig träffat sin pappa eller själv fått möjlighet att skapa sig en bild av honom borde inte flickans ovilja att träffa pappan få utgöra ett hinder mot umgänge.

6.2.2 Förvaltningsdomstol

Vad gäller domar och beslut om verkställighet av umgänge som avgörs i förvaltningsdomstol så finns ingen omfattande praxis. Verkställighetsmålen är mycket individuella till sin karaktär och det är därför svårt att utifrån Regeringsrättens domar dra några säkra slutsatser om hur barnets bästa och barnets vilja beaktas.

I samband med statens offentliga utredning från 1997 gjordes en mindre utredning om hur verkställighet av umgänge bedömts hos kammarrätten i Stockholm. De slutsatser som kan dra av denna utredning är följande:

- Föräldrarna som hamnar i verkställighetsmål har själva mycket djupgående konflikter där barnen ofta används som tillhyggen.
- En stor grupp av verkställighetsmålen handlar om att mamman vägrar låta pappan träffa barnen med motiveringen att det skadar barnens hälsa.
- Vanlig anklagelse från mammans sida är att pappan utfört incestliknande handlingar. Det är sällsynt att domstolen tar intryck av detta utan förordnar om verkställighet.
- Det är också sällsynt att domstolen nekar verkställighet på grund av ändrade förhållanden.
- När det gäller barnets vilja i verkställighetsmål så går det ofta ut på att domstolen får resonera kring betydelsen av att det är bra för barnet att träffa sin pappa med bakgrund av mammans hävdande att barnet inte vill träffa sin pappa.¹⁸⁶

RÅ 1992 ref. 97 berör problemet med att domstolen i verkställighetsmål inte har någon skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja om barnet inte uppnått en ålder av 12 år. Den sjuåriga flickan motsatte sig umgänge och hade gråtit och varit helt hysterisk efter senaste umgänget. Trots detta ansåg domstolen att något verkställighetshinder enligt 21 kap FB inte förelåg då flickan inte uppnått 12-årsgränsen. Den enda betydelse som flickans klart uttalade ovilja att träffa pappan fick, var att mamman gick fri från misstankar om att det var hon som saboterat umgänget.

6.3 Sammanfattning

De ovan givna rättsfallen speglar den röda tråd som framkommer genom hela vårt arbete och det är övertygelsen om att barnet ska ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Umgängessabotage från den ena förälderns sida ses som ett grovt brott i vårdnads- och

---

¹⁸⁶ SOU 1997:116 s. 231

umgängestvister och det straffar sig ofta genom att den förälder som saboterat umgänget förlorar hela vårdnaden. Det ska mycket till för att den förälder som saboterat umgänget ska få behålla vårdnaden. Det som kan hindra domstolen från att flytta över vårdnaden är faktorer som att ett uppbrott från den nuvarande miljön skulle bli alltför traumatisk och att barnets kontinuitet och stabilitet skulle äventyras. Praxis ger också exempel på att den förälder som inte uppfyller det umgänge som han tillerkänts faktiskt kan bli frångått det rättsligt förordnade umgänget.

När det gäller betydelsen av barnets vilja så spelar barnets ålder en avgörande roll i de fall som avgjorts i praxis. Allmän domstol tar en märkbar ledning i den 12 årsgräns som gäller för verkställighetsmål när det gäller att avgöra vilken betydelse barnets vilja ska få. Barn under 12 år har väldigt svårt att få sin vilja hörd och även de barn som är över 12 år kan få svårt att få domstolen att lyssna till deras vilja. Då barnets vilja bara är en av många intressen som domstolen tar hänsyn till kan det ibland finnas andra faktorer som tar över barnets uttryckliga vilja. Om barnets vilja ger uttryck för att vara alldeles för vag och inte tillräckligt bestämd eller barnets vilja ger ett misstänkt sken av att vara påverkad av den ena föräldern, så väljer oftast domstolen att bortse från barnets vilja utan ytterligare utredning. I verkställighetsmål är problemet att åldersgränsen på 12 år blir alltför onyanserad och betydelsefull. Ett barns ålder kan därmed fungera som en rättfärdigande omständighet för domstolens passivitet, när det gäller utredning av barnets vilja.

7 BO:s undersökningar

I detta kapitel presenterar vi resultatet av två av BO:s undersökningar som gjordes under år 2000 och 2001. Den ena rapporten innehåller studiet av domar i tingsrätt (umgängestvister) och den andra rapporten består av studiet av domar i länsrätt (verkställighetsmål). Den senare undersökningen innehåller även en enkätundersökning i syfte att inhämta domarnas egna synpunkter på principen om barnets bästa och barns rätt att komma till tals i verkställighetsprövningen.

7.1 Små barn och umgängestvister

BO har i sin rapport från 2000 presenterat en studie av samtliga domar i fem tingsrätter under 1998. Umgängestvisterna rör barn i åldern upp till tre år och totalt har 62 domar studerats. BO:s syfte med undersökningen har dels varit att ta reda på hur domstolarna förordnar umgänge för de minsta barnen och dels att ta reda på i vilken utsträckning domstolarna gör självständiga prövningar av barnets bästa i förhållande till reglerna i FB. Bakgrunden till undersökningen är den kritik som riktats mot domstolarna om att de schablonmässigt förordnar om umgänge, utan att ta hänsyn till olika barns behov.

Det som vi har valt att lyfta fram i undersökningen är domstolens prövning av umgänge samt domstolens motivering till det beslut i umgängesfrågan som tagits. Då vårt arbete främst är inriktat på att undersöka i vilken mån domstolen överhuvudtaget gör självständiga och individuella bedömningar av barnets bästa enligt reglerna i FB väljer vi att bortse från de uppgifter som rör den slutliga praktiska omfattningen av umgänget.

7.1.1 Resultatet av BO:s undersökning

I tre av de 62 samtliga fall är inget umgänge utdömt alls. I två av dessa fall ansåg domstolen att umgänget skulle vara mer till skada än till nytta för barnet och i ett fall vägrade pappan ha umgänge med sitt barn.

7.1.1.1 Överenskommet umgänge

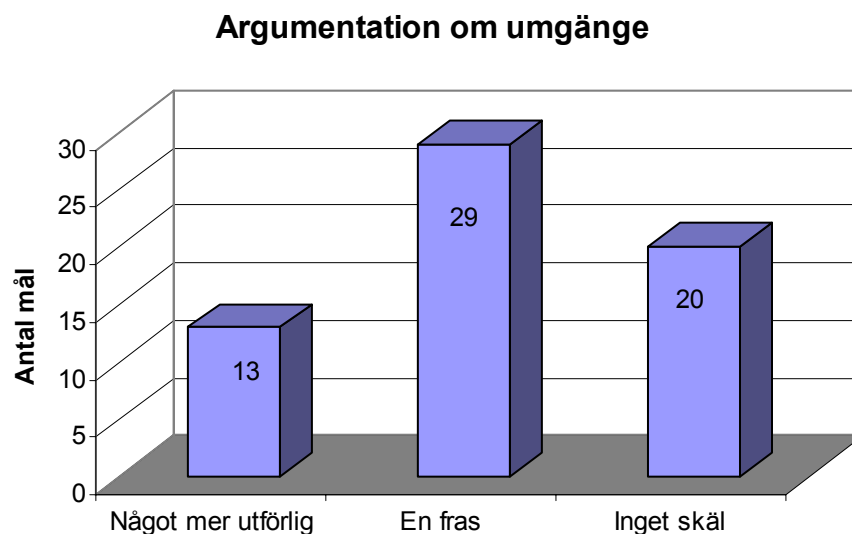
I 52 av de 62 domar som undersökts har föräldrarna före eller under förhandlingen kommit överens om umgänget. Denna överenskommelse har formen av ett avtal som slutits under förhandling med ombud, under muntlig förberedelse eller genom samarbetsamtal och som sedan fastställts i dom. I de fall föräldrarna är överens gör inte domstolen någon självständig prövning efter vad som är bäst för barnet i det enskilda fallet. Att domstolen inte gör någon prövning av umgänget efter vad som är bäst för barnet motiveras den med att föräldrarnas överenskommelse är till barnets bästa.

7.1.1.2 Domstolens argument i domskälen

Det är tre aspekter av domstolens argument som belyses här. För det första undersöks *om domstolen redovisar sina skäl* för det umgänge som förordnats. För det andra visar undersökningen *hur omfattande domstolens argumentation är* och till sist presenteras *hur domstolen argumenterar i förhållande till principen om barnets bästa*.

7.1.1.3 Domstolens skäl och omfattningen av argumentationen

Oavsett om umgänget är överenskommet eller tvistigt så framför domstolen skäl till sitt förordnande i 42 av 62 fall, det vill säga i 2/3 av målen. I 29 av de 42 fallen där skäl redovisades består motiveringen endast av en fras: det överenskomna, alternativt det förordnade, umgänget är till barnets bästa. I de övriga 13 av de fall där skäl redovisades fördes en något mer utförlig argumentation. Endast i några enskilda fall görs en mer grundlig genomgång av vilka faktorer som varit avgörande för utslaget i det enskilda fallet.

Diagram 1:1 Omfattningen av TR:ns argumentation i domskälen.

7.1.1.4 Domstolens argument i förhållande till principen om barnets bästa

Diagrammet visar antal mål där tingsrätterna nämner principen om barnets bästa. Av de 62 fall som undersökts nämner drygt hälften principen om barnets bästa. I 5% av fallen anses principen vara underförstådd även om den inte uttalas rakt ut. I resterande 37% nämns inte barnets bästa överhuvudtaget.

Barnets bästa nämns i domskälen

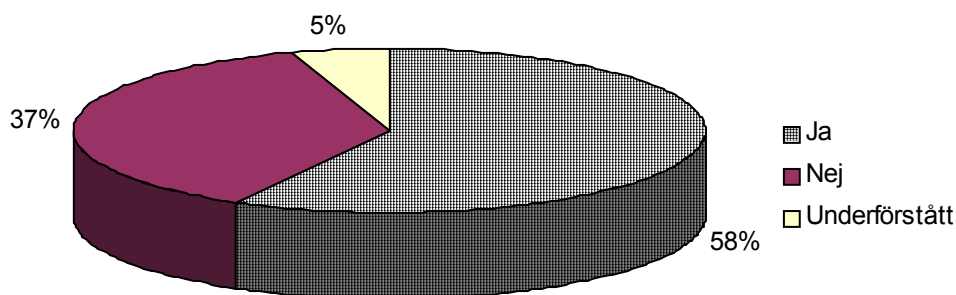

Diagram 1:2 Antal mål där TR:n nämner principen om barnets bästa i domskälen.

7.1.2 Sammanfattning och BO:s synpunkter

De delar av BO:s undersökning som vi presenterat här visar på stora brister i domstolens arbete. Dessa brister gäller domstolarnas självständiga prövning av det enskilda barnets behov samt argumentationen kring barnets bästa i domskälen.

7.1.2.1 Självständig prövning

Av BO:s undersökning framgår att det i flera fall inte gjorts någon självständig prövning av det enskilda barnets behov, trots att den överenskommelse som gjorts mellan föräldrarna inte kan bedömas vara till barnets bästa. En frivillig överenskommelse blir oftast grunden för TR:s dom. Men denna överenskommelse innebär inte självklart att barnets bästa kommer i fokus. I enlighet med gällande rätt ska domstolen besluta om umgänge efter vad som är bäst för barnet. För att kunna göra det krävs att domstolen tar hänsyn till *alla* fakta i målet och utifrån dessa gör en självständig prövning av vad som är bäst i den specifika situationen. Enligt FB 6:19 har domstolen ett självständigt ansvar att umgänget blir tillräckligt utrett och är därmed inte bunden av föräldrarnas överenskommelse om umgänge.

7.1.2.2 Bättre redovisning och kunskap om barn

Mot bakgrund av vad som uttryckligen står i FB och i förarbeten tycker BO att det är anmärkningsvärt att domskälen är så pass bristfälliga. Även om det i vissa domar går att finna en antydning till principen om barnets bästa menar BO att avsaknaden av redovisning kring denna princip är en brist som ger upphov till osäkerhet. BO menar att det av domskälen ska framgå vilka relevanta faktorer som legat till grund för bedömningen av det enskilda barnets bästa. Dessutom föreslår BO att domstolen bör utarbeta en konsekvensanalys för barnet av det förordnade umgänget.

Till sist menar BO att domstolen behöver bättre allmän kunskap om barns behov. Även ombuden behöver bättre kunskap om barns utveckling och särskilda behov för att de ska kunna leda föräldrarna rätt i deras överenskommelse om umgänge. Dessutom säger BO att det behövs mer forskning om hur olika umgängestyper påverkar barn. BO har därför givit socialstyrelsen i uppdrag att genomföra studier om hur små barn påverkas av växelvis boende och umgänge samt hur föräldrar bäst kan informeras och stödjas.

7.2 Hänsynen till barnets bästa i verkställighetsmål

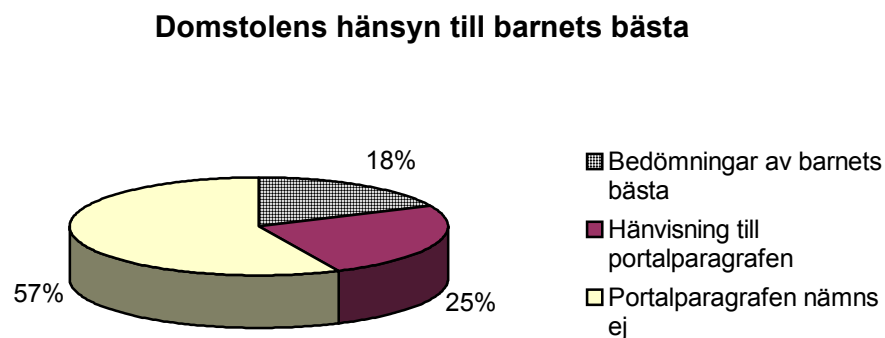
BO har i sin rapport från 2001 presenterat en studie av 103 länsrättsdomar i 11 utvalda länsrätter under tiden 1 januari till 30 juni 2000. Rapporten tar upp verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad boende eller umgänge. Undersökningen består dels av studiet av domar och dels av en enkätundersökning som skickats ut till de lagfarna domarna och nämndemännen vilka, vid tiden för studien, var knutna till de 11 utvalda länsrätterna.

BO:s syfte med studien har varit att undersöka om den praxis som följt efter lagändringen 1998 genomträngts av den nya portalbestämmelsen om barnets bästa i FB 21:1. Då BO utrett i vilken utsträckning som domstolarna tagit hänsyn till barnets bästa i domskälen samt i vilken omfattning domstolarna verkligen utrett barnets vilja i verkställighetsmålen, är denna rapport mycket värdefull för oss när vi senare i arbetet knyter an till våra frågeställningar. Även omfattning och typ av tvångsmedel som förordnas i samband med verkställighet ingår i BO:s rapport.

7.2.1 Hänsynen till barnets bästa

7.2.1.1 Undersökning av 103 länsrättsdomar

Av diagrammet nedan framgår i vilken utsträckning domstolen tog hänsyn till portalparagrafen FB 21:1 om *barnets bästa*. 18% av domarna redovisade självständiga och individuella bedömningar av barnets bästa. 25% hänvisade till portalparagrafen och över hälften, 57%, nämnde inte portalparagrafen i domskälen överhuvudtaget.

Diagram 2:1 Domsmotiveringarnas hänsyn till barnets bästa.

7.2.1.2 Självständiga och individuella bedömningar av barnets bästa, 18% av domarna

Det som var utmärkande för dessa domar var att domstolen, utan åberopande av parterna, självständigt utredde alla relevanta omständigheter som gällde barnen och därefter förde ett barnets bästa resonemang som lades till grund för bedömningen. Faktorer som styrde domstolens bedömning av barnets bästa var följande:

- Barnets vilja
- Barnets hälsa

- Föräldrarnas förmåga att ge barnet fysiskt och psykiskt stöd
- Föräldrarnas samarbetsvilja
- Barnets behov av umgänge med båda föräldrarna
- Tiden som förflutit mellan barnets och verkställighetsföräldrarnas umgängestillfällen
- Hur umgänget mellan barnet och umgängesföräldern fungerat tidigare
- Konflikten mellan föräldrarna
- Barnets behov av syskongemenskap
- Förekomsten av pågående process angående vårdnad, umgänge eller boende i allmän domstol

BO konstaterar att över hälften av de domar som gjort en självständig prövning av barnets bästa även hade utrett barnets vilja. Barnets vilja hade då ingått som en viktig faktor i den verkställighetsprövning som domstolen gjort.

7.2.1.3 Enkätundersökningen

Av totalt 260 utskickade enkäter fick BO 29 svar. 14 av dessa inkomna svar hävdade att portalparagrafen hade påverkat deras arbete som beslutsfattare. 72% av de som påverkats av den införda lydelsen om barnets bästa hävdade att de alltid eller åtminstone i de flesta fall gör individuella och självständiga bedömningar av barnets bästa. På frågan ” Vad innebär det för dig att barnets bästa ska komma i främsta rummet i verkställighetsärenden”, svarade 1/3 att innebörden är att umgängesrätten är en rättighet för barnet och inte en rättighet för föräldrarna. Faktorer som styrde domstolens bedömning av barnets bästa var följande:

- Hemförhållanden hos respektive förälder
- Förekomst av alkohol, narkotika
- Barnets ålder, utveckling och beteende
- Barnets egna synpunkter och vilja
- Barnets kön
- Barnets behov av trygghet och kontinuitet
- Föräldrarnas förmåga att prioritera barnet framför sina egna behov
- Föräldrarnas levnadsvillkor
- Konflikten mellan föräldrarna
- Vilka samförståndslösningar som prövats
- Barnets intresse av kontakt med båda föräldrarna
- Barnets hälsotillstånd

7.2.2 Utredning av barnets vilja

7.2.2.1 Undersökning av 103 länsrättsdomar

I 60 stycken, 58% av de undersökta domarna kom barnets vilja fram. I 38 av dessa utredde domstolen barnets vilja närmare genom yttranden från personer som varit i nära kontakt med barnet. I resterande 22 fall utgjorde barnets vilja endast ett åberopande från den ena eller andra parten, utan närmare utredning.

7.2.2.2 Enkätundersökningen

62% av de som svarat i undersökningen ansåg att domstolen ska ta reda på barnets vilja endast om barnet uppnått tillräcklig ålder och mognad (jmf. FB 21:5). De ansåg att det inte var förenligt med barnets bästa att ett yngre barn (under 12 år) ska behöva ta ställning för eller emot en av föräldrarna. Tre av samtliga svarande hävdade att domstolen alltid, förutom i klara situationer, ska ta reda på barnets vilja.

När det gäller utredningen av barnets vilja framkom det att barnets vilja ofta lämnas i den rapport som uppdragstagaren lämnar in till LR enligt FB 21:2. Andra sätt som domstolen får reda på barnets vilja är genom yttrande från psykolog, läkare, socialtjänst samt genom partsutsagor och vittnesmål i övrigt.

7.2.3 Viljans betydelse i verkställighetsprövningen

7.2.3.1 Undersökningen av 103 länsrättsdomar

Av de 60 domar där barnets vilja kommit fram tillmättes denna vilja betydelse i 17 domar, 28% av domarna. Gemensamt för dessa domar var att verkställighetsprövningen gällde äldre barn. I de fall när barnets vilja varit av avgörande betydelse var barnen mellan 11 och 15 år.

I 43 stycken fall, 72% av de 60 domar där barnets vilja kommit fram hade denna vilja ingen betydelse för verkställighetsprövningen. I 22 av dessa 43 fall gavs ingen förklaring till varför barnets vilja inte beaktats. I de övriga 21 fallen uppgav domstolarna skäl som *barnets ringa ålder, nyligen prövar vårdnad/ boende/ umgänge, ena förälderns manipulering av barnet, hänsyn till barnets bästa, otillräcklig utredning av barnets mognad och barnets otillräckliga mognadsgrad* som skäl för att barnets vilja inte kunde tillmätas betydelse för verkställigheten.

7.2.3.2 Enkätundersökningen

21 av de 29 personer som svarade på enkäten var överens om att domstolen alltid måste tillmäta äldre barns (12 år och äldre) vilja betydelse, förutom då detta strider mot barnets bästa. Fyra av de som svarat menade att barnets vilja endast ska tillmätas betydelse då det verkligen är barnets faktiska och fasta vilja som kommer till uttryck.

7.2.4 Verkställighetshinder enligt FB 21:6 2st

7.2.4.1 Undersökning av 103 länsrättsdomar

I 75% av de undersökta domarna åberopade motparten verkställighetshinder; att det fanns risk som inte var ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skulle skadas. De vanligast förekommande grunderna som åberopades som stöd för FB 21:6 2st var följande:

- Barnets motvilja till umgänge/boende
- Barnets psykiska ohälsa aggressivitet
- Verkställighetsförälderns missbruksproblem
- Övergrepp på barnet

En feltolkning av formuleringen ” risk som inte är ringa” upptäcktes i BO:s undersökning. Nio domar som avkunnats vid LR i Stockholm hävdade att det istället för ”risk som inte är ringa” behövde föreligga en ”avsevärd risk” för att hinder mot verkställighet skulle föreligga. Detta är ett missförstånd som grundas i den proposition som regeringen lade fram 1967, där lydelsen var ”avsevärd fara” men som sedan ändrades av Riksdagen till ”risk som inte är ringa”. En av dessa nio domar från LR i Stockholm gällde verkställighet av en pappas umgänge med sina tre döttrar, 4, 11 och 12 år gamla. Mamman hävdade verkställighetshinder på grund av misstankar om pappans sexuella övergrepp mot den yngsta dottern. BUP:s undersökningen bekräftade att flickan varit utsatt för fysiska gränsöverskridanden av sexuell art och att flickan uttryckt rädsla över att träffa sin pappa. Trots detta menade domstolen att detta inte var av sådan tyngd att det kunde anses föreligga *avsevärd fara* för att flickans umgänge skulle skadas vid ett umgänge med fadern.

7.2.4.2 Enkätundersökningen

Av de enkätsvaren som kommit in framgick att risk för kroppslig eller själslig skada kan aktualiseras vid följande omständigheter:

- Fysiska övergrepp mot barnet
- Psykisk kränkande behandling av barnet
- Föräldrarnas överkonsumtion av alkohol eller narkotika
- Vanvård av barnet
- Psykisk sjukdom och kriminellt beteende hos förälder

7.2.5 Verkställighet och tvångsmedel

I 90 domar, 87% av fallen, beviljade domstolen ansökan om verkställighet. Diagrammet visar i vilken utsträckning som verkställigheten kombinerades med tvångsmedel och vilken typ av tvångsmedel (vite eller polishämtning) som användes. Som vi kan se så är det bara i två av 90 fall som polishämtning förordnas.

Verkställighet förenat med tvångsmedel

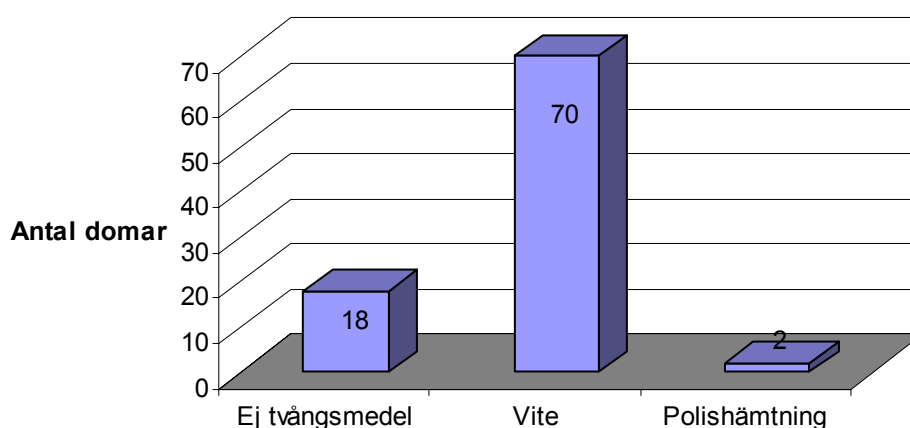

Diagram 2:2 Domsmotiveringarnas hänsyn till barnets bästa.

7.2.6 Sammanfattning av resultat och BO:s inställning

Undersökningen visar att det endast var vid 18 % av domarna där det presenterades en självständig och individuell bedömning av barnets bästa. BO menar att det måste anses framgå av portalparagrafen FB 21:1 samt av Barnkonventionens artikel 3 att en dom som rör ett barn alltid ska redovisa *hur* barnets bästa har beaktats. LR:n bör, enligt BO, alltid redovisa en självständig och individuell bedömning av barnets bästa i domskälen.

I nio av BO redovisade domar har formuleringen ”risk som inte är ringa”, som hör hemma i FB 21:6 2st angående vägran av verkställighet, använts felaktigt. Lydelsen har tolkats som att den skulle betyda ”avsevärd risk”. BO menar att en bestämmelse som kräver att det föreligger en ”avsevärd risk” för barnets kroppsliga eller själsliga hälsa för att verkställighet ska vägras inte stämmer överens med barnets bästa. Även förarbetena uttalar att denna avsevärda risk är ett för högt uppsatt krav för att verkställighet ska kunna vägras.

Undersökningen visar också att barnets vilja blev dåligt utredd och beaktad i de flesta fall. Domarna försvarade detta med att ett det vanligtvis inte överensstämmer med barnets bästa

att ett barn under 12 år tvingas ta ställning i föräldrarnas konflikt. BO instämmer i detta resonemang. Men det som BO vänder sig mot är att domstolarna använder sig av en strikt 12 års gräns och nästan aldrig företar en mognadsbedömning av de barn som är under 12 år. Eftersom många barn under 12 år kan ha uppnått mognadsgraden av en 12 åring ser BO det som en brist att domstolen inte lyssnar på dessa barn. En annan vanligt förekommande anledning till att domstolen inte anser att barnets vilja kan få avgörande betydelse är att barnet är påverkat av den ena föräldern. Enligt FN:s barnkommitté ska domstolen inte fästa någon vikt vid att barnet blir påverkat eller manipulerat av den ena föräldern. Det motstånd som barnet ger uttryck för när det gäller att träffa den andra föräldern är *ytterst verkligt* för barnet även om det är ett resultat av den ena föräldrarnas påtryckning.

Enligt förslag av BO, i sin årsrapport från 1996, "Tänk om..." ska barns åsikter utredas och beaktas även i verkställighetsmål, om inte särskilda skäl talar mot en ny utredning, t.ex. skada för barnet eller barnets åsikter nyligen utretts och inte ändrats. BO föreslår att en bestämmelse motsvarande artikel 12, om barnets rätt att föra fram sina åsikter, ska införas i FB 21 kap. Idag är barnets vetorätt enligt FB 21:5 enda möjligheten för barnet att ge uttryck för sin vilja. Istället för att fokusera på barnets ålder, mognad och påverkansgrad menar BO att det är viktigare för domstolen att koncentrera sig på *barnets beskrivning och tydliggörande av sin situation, oberoende av ålder*.

Polishämtning sker i mycket sällsynta fall och detta beror på att denna form av tvångsmedel i de flesta fall inte är till barnets bästa. Endast då särskilda omständigheter föreligger kan domstolen förordna om polishämtning enligt FB 21:3. Av diagrammet framgick att endast 2 av 103 domar om verkställighet kombinerades med polishämtning.

8 Socialstyrelsens undersökning

Efter vårdnadsreformen 1998 undersökte Socialstyrelsen om förändringen av FB medfört förändring i domstolarnas domar. Socialstyrelsen ville veta om det förekom färre mål om vårdnad, boende och umgänge efter det att möjligheten att skriva giltiga avtal införts. Under 1999 insamlades alla tingsrättsdomar i vårdnads-, boende- och umgängesfall som meddelats *efter huvudförhandling*. Alla tingsrätter som Socialstyrelsen hörde av sig till svarade, utom en. Totalt sett granskades 951 domar. Det visade sig att tvister är som vanligast när barnen är mellan sju och åtta år. Domarna har kritiserat socialtjänsten för att det i vissa fall tagit väldigt lång tid innan socialtjänsten påbörjat en utredning och onödigt lång tid att genomföra den. Har det däremot förflutit lång tid mellan utredningens inlämnande från socialtjänsten till domstols slutliga förhandling så påpekas det ej av domarna.

8.1 Vårdnaden

I 250 mål var *föräldrarna ense om gemensam vårdnad*. I dessa fall hade föräldrarna enats om gemensam vårdnad inför eller vid huvudförhandling. I de ifall som det inte förelegat tillräckliga skäl för ensam vårdnad eller risk befarats för att domstolen skulle döma till den andres fördel har förstahandsyrkandet om ensam vårdnad givits upp. Tvisten har i stället handlat om boendet och/eller umgänget.

Gemensam vårdnad mot en förälders vilja förordnades under 1999 i 158 fall. Det kunde handla om att vägra upplösa redan existerande gemensam vårdnad trots att en förälder motsatte sig den typen av vårdnad (135 fall) eller att döma till gemensam vårdnad efter att en förälder tidigare haft ensam vårdnad (23 fall). I sex av de totalt 158 fallen fanns det en

tidigare dom om misshandel som antingen låg någon tid tillbaka, rubricerades som ringa eller hade skett i affekt och därmed, enligt domstolen, inte utgjorde hinder för gemensam vårdnad.

Vanligast var att *mamman fick ensam vårdnad*, 377 domar. Detta kunde bero på att pappan försvunnit, utvandrat, skaffat ny familj eller på annat sätt visat ointresse av att vara delaktig i barnets vård. Eftersom vissa handlingar kräver båda vårdnadshavarnas medgivande kan mamman i denna typ av fall känna sig tvungen att ansöka om ensam vårdnad. I 66 mål hade föräldrarna kommit överens om att mamman skulle ha ensam vårdnad, i 212 mål fick mamman ensam vårdnad mot pappans vilja och i 99 mål hade mamman redan ensam vårdnad. Om mamman redan hade ensam vårdnad kunde tvisten istället röra umgänge eller boende.

Att *pappan är ensam vårdnadshavare* är relativt ovanlig. I Socialstyrelsens granskning visade det sig att pappan fick ensam vårdnad i 104 mål. Av dessa 104 mål var det fem mål där pappan redan haft ensam vårdnad och domstolen inte gav mamman gemensam eller ensam vårdnad, 87 mål där pappan fick vårdnaden mot mammans vilja och tolv mål där föräldrarna var överens om att pappan skulle ha ensam vårdnad.

8.2 Umgänge

Omfattningen av det sedvanliga umgänget är varannan fredag till söndag och är fortfarande det mest tilldömda umgänget. Även om domstolen ibland varierar med att lägga in en vardagkväll varannan vecka, utvidgar umgänget så det omfattar torsdag kväll till måndag morgon eller varannan onsdag till tisdag morgon, så är det sedvanliga umgänget vanligast. Om umgänget inte pågått under en tid eller aldrig fungerat kan domstolen villkora umgänget med ”inskolning” under en period.

8.2.1 Inget umgänge

I 37 av 951 har inte domstolen dömt till något umgänge alls, ogillat yrkanden om umgänge eller upphävt ett tidigare utdömt umgänge. Tre av dessa 37 mål nekades mammorna umgängesrätt med sina barn. Socialstyrelsen skriver att ”barnets vilja varit avgörande” i dessa fall. Anledningar till att barn inte vill träffa en av föräldrarna kan vara att de sett mamman bli utsatt för misshandel eller kanske misshandlats själva eller att föräldern inte respekterar barnets vilja.

Barnen syns inte i domarna så mycket som man kunde önska. Det finns domar som helt saknar barnperspektiv. Inte heller i vårdnadsutredningarna har barnet någon framträdande plats. Enligt socialstyrelsen är det endast i umgängesfall, där inget umgänge utdömts, som barnet blir som mest framträdande och tydligt.

9 Länsstyrelsernas granskning av umgängesavtal

För att kunna svara på frågan ”hur vanligt det är att föräldrars avtal om umgänge inte godkänns” har vi varit i kontakt med länsstyrelserna i Västra Götalands län, Stockholms län och Norrbottens län. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet för socialtjänsten i varje län och vi ville få deras uppfattning om formerna för upprättande av umgängesavtal, sedan reformen 1998. *Vår fråga till dem var om det händer att umgängesavtal inte godkänns med hänvisning till barnets bästa.* Socialnämndens villkor för att godkänna umgängesavtal är, som vi sett i 4.1.5.2 att det som överenskommit skall vara till barnets bästa, FB 6:15a 2st. Vi fick ta del av tre olika rapporter från de olika länsstyrelserna men ingen av dessa rapporter svarar

egentligen på den fråga vi har ställt till dem. Då vi insåg att rapporterna i sig inte gav oss några klara besked om hur barnets bästa tillgodoses i umgängesavtalen har vi tagit kontakt med ansvariga på varje länsstyrelse, och på den vägen försökt få svar på vår fråga.

9.1 Länsstyrelsen i Västra Götalands län

I december 1998 fick länsstyrelsen i uppdrag av regeringen att undersöka hur förändringarna i FB 1998 påverkat socialtjänstens familjerättsarbete. Länsstyrelsen i Västra Götaland, tillsammans med Socialstyrelsen, ombad alla kommunerna i länet att svara på en enkät under september 1999, och vi har tagit del av sammanställningen av denna enkät. Det fanns ett avsnitt om barnets bästa där det konstaterades att det är *näst intill omöjligt* att objektivt fastställa vad som är barnets bästa. Domstolens och socialnämndens uppfattning, antaganden och bedömningar är vad som till sist avgör. Av undersökningen framgick att 166 avtal avseende umgänge hade tecknats sedan reformen 1998. Det nämndes ingenting om eventuella icke tecknade avtal. Vi kontaktade Ingalill Johansson på länsstyrelsen i Vänersborg som varit delaktig i sammanställningen. Vi frågade henne om hon visste hur vanligt det var att avtal ej godkändes med hänvisning till barnets bästa. Ingalill visste inte hur vanligt det var men hade inte själv hört talas om något avtal som inte godkänts. Hon trodde att socialtjänsten resonerade så att ”så länge föräldrarna är överens så är det till barnets bästa, och någon barnets bästa bedömning behöver då ej göras”.

9.2 Länsstyrelsen i Stockholms län

Det pågår just nu en granskning av alla avtal inkomna eller upprättade i samtliga kommuner i Stockholms län under hela 2000, men den har inte hunnit färdigställas. Vi har istället tagit del av en granskning av hur barnperspektivet kommit till uttryck vid godkännande av avtal i fem kommuner. Under det första kvartalet 2000 upprättades ett umgängesavtal. Orsaken tros vara att när föräldrarna väl enats om ett umgänge så är det inte så viktigt med ett avtal. Det sätt på vilket socialnämnden utreder om föräldrarnas överenskommelse är till barnets bästa är kortfattat. Oftast konstateras att föräldrarna är överens och att överenskommelsen därmed är till barnets bästa. Någon motivering varför det är till barnets bästa saknas. Länsstyrelsens uppfattning är ”att föräldrarnas vilja och enighet har en avgörande betydelse för bedömningen av vad som är till barnets bästa”¹⁸⁷ och skulle gärna se att barnets behov åtminstone diskuteras med föräldrarna. Rapporten innehåller samma formulering som Västra Götalands rapport, om att det är *nära nog omöjligt* att slå fast vad som är barnets bästa.

Det framkommer tveksamheter om det i praktiken är så att barnets bästa ligger till grund för alla avtal. Är föräldrarna ense så bedöms det vara en bra lösning för barnet. Är föräldrarna ”eniga och det under utredningen inte framkommer något som tyder på att barnet motsätter sig överenskommelsen utreds som regel inte barnets inställning vidare.”¹⁸⁸ I det enda umgängesavtal som upprättats har utredaren konstaterat att avtalet är till barnets bästa, barnets vilja är utredd och barnet har fått komma till tals.

Vi har pratat med Gunilla Cederström, socialkonsulent på länsstyrelsen i Stockholms län och hon anser att det är få avtal som verkligen granskas utifrån ett barnperspektiv.

9.3 Länsstyrelsen i Norrbottens län

Den rapport vi fått från länsstyrelsen i Norrbotten redovisar vårdnadsreformens konsekvenser från lagändringens ikraftträdande oktober 1998 till årsskiftet 2000/01 för alla kommuner i

---

¹⁸⁷ Länsstyrelsen i Stockholms län Rapport 2001:09 s. 28

¹⁸⁸ a.a. s. 31

länet. Även här finns en hänvisning till regeringens uppdrag till länsstyrelserna att följa konsekvenserna av lagändringarna i FB. Den största delen av godkända avtal reglerar umgänge. Det betonades att det är barnets bästa och inte föräldrarnas intresse som skall vara avgörande för umgänget. Det fanns dock inga uppgifter om hur barnets bästa hade bedömts i samband med umgängesavtalens upprättande och av den anledningen kontaktade vi socialkonsulent Kristina Lundberg som ansvarade för rapporten. Enligt henne är det vanligast att Svenska Kommunförbundets standardavtal används. I detta avtal finns det ingen målformulering eller krav på att barnets bästa ska tillgodoses. Hon menade därför att det är svårt att avgöra i vilken utsträckning barnets bästa blir belyst. Hon antog att socialsekreterarna inför avtalsskrivandet, under samarbetsamtal, tog upp barnets bästa.

9.4 Socialstyrelsens uppfattning

Vi har dessutom varit i kontakt med Eva Elfver-Lindström på socialstyrelsen och hon säger att det inte är särskilt vanligt med avslag på avtal. Ett skäl kan vara att föräldrarna resonerat med handläggarna innan själva avtalet så att det som kanske skulle blivit fel och varit skäl för avslag rättats till och att man därefter skrivit avtal. Ett annat skäl kan vara att konflikten mellan föräldrarna blivit tydlig och parterna därför hänvisats till domstol.

Hon sa även att länsstyrelserna runt om i landet gjorde en enkät för 1999 och/eller 2000 och de visar genomgående att det är få avtal som inte godkänts.

9.5 Avslutande kommentar

Som vi kan utläsa av respektive länsstyrelses svar till oss så råder det stor ovisshet om denna fråga på området. Det som vi med säkerhet kan konstatera är att det inte sker en automatisk barnets bästa bedömning när föräldrar upprättar umgängesavtal. Det faktum att föräldrarna kommer överens och upprättar ett avtal anses i sig vara tillräckligt för att de ansvariga socialtjänsterna ska kunna säga att de gjort en barnets bästa bedömning.

10 Vår kvalitativa undersökning

Av vår inledning framgår att ett av våra syften med uppsatsen har varit att undersöka hur olika yrkesgrupper tolkar/använder begreppet ”barnets bästa” i *praktiken*. Vi har här fått en möjlighet att gå utanför rättsreglerna och komma närmare definitionen av barnets bästa på ett plan där det är de rättsliga och övriga aktörernas *individuella* uppfattningar om barnets bästa som får lysa igenom. Dessa intervjuer har utformats så att de som svarat har ombetts att svara utifrån sin *personliga övertygelse* och inte utifrån rättsreglernas lydelse.

Vi har gått ut med enkäter till domare inom länsrätt respektive tingsrätt, advokater verksamma inom familjerättens område, socionomer och barnpsykologer. Målsättning var att få in tre svar från varje yrkesgrupp och vi skickade därför ut sex enkäter till respektive yrkeskår. Vi har fått in fyra svar från domare vid tingsrätten, fyra från domare vid länsrätten, tre från advokater, tre från socionomer och tre från barnpsykologer. Svarsfrekvensen blev således ca 50 %. Nedan följer en sammanställning av respektive yrkeskårs svar samt en kort sammanfattning efter varje fråga.

1) Vad anser du är barnets bästa?

Domare i tingsrätt: FB 6:2a 2 st. En individuell bedömning i det enskilda fallet. Trygg uppfostran och gynnsam utveckling. Huvudregeln är att umgänge är till barnets bästa. Omfattningen och förläggningen av umgänget ska förläggas så att barnets inte blir splittrat.

Umgänge ska ej ske om det finns påtagliga risker i fråga om psykisk eller fysisk hälsa. Det är bättre för barnet om föräldrarna kan undvika domstolen och istället gör en frivillig överenskommelse.

Domare i länsrätt: Det är bäst för barnet att umgås med båda sina föräldrar! Undantaget är om *klara* verkställighetshinder föreligger. Till barnets bästa hör också trygghet, god omvårdnad, kärleksfull omgivning som förmår att fostra barnet på ett sådant sätt att det är väl rustat inför vuxenlivet. En domare svarade att reglerna i Barnkonventionen är barnets bästa i den mån de implementerats i svensk lagstiftning.

Advokater: Barnets bästa i samtliga familjerättsliga tvister är att få ett avslut på tvisten så fort som möjligt, att i första hand försöka få föräldrarna att träffa en överenskommelse som kanske inte nödvändigtvis måste vara den mest optimala. Det viktiga är att tvisten blir så kortvarig som möjlig för barnet. En advokat måste utgå från sin huvudmans uppfattning vad som är mest förenligt med barnets bästa i aktuell tvist. Generellt är uppfattningen att barnen inte skall behöva bryta från sin invanda miljö med skola, barnomsorg, fritidsaktiviteter och kamrater samt att föräldrar inte bråkar i deras närhet. En viktig fråga är också hur barnets kontakt med båda föräldrarna kan tillgodoses. Det bästa är därför om föräldrarna kan fortsätta ha gemensam vårdnad även efter en separation. Den förälder som bäst kan tillgodose barnets behov framför sitt eget, är samarbetsvilligt samt inte motverkar barnets rätt att träffa den andre föräldern är den föräldern som barnet skall bo hos. Ibland kan det vara bäst för barnet att ha ett växelvis boende det måste dock fungera i praktiken med närhet för båda föräldrar till skola mm.

Därutöver finns det mycket att säga om vad som är barnets bästa. I korthet kan sägas att det bästa för barnet är att få tillgång till båda sina föräldrar, att barnet får känna att dess egen uppfattning, oavsett ålder, respekteras på åldersadekvat nivå, att det är högt i tak för barnet att få säga vad barnet spontant tycker och känner till vardera föräldern och att båda föräldrarna klarar av att sätta sina egna behov åt sidan och i alla lägen prioritera barnets behov och barnets bästa. En helhetsbedömning där en mängd faktorer spelar roll måste alltså göras.

Socionomer: Det finns inget svar på barnets bästa. Barnets bästa måste redovisas utifrån olika perspektiv. Ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv är barnets bästa att få vara i ett sammanhang där barnet får utvecklingsstöd i de relationer som finns runt barnet. Hur dessa utvecklingsstöd skall se ut är beroende av barnets ålder och mognad. Basal trygghet/omvårdnad. Rätt till skydd av vuxen vid behov. Övergripande riktlinjer i familjerättssammanhang är att barnet skall leva under förhållanden som gör att alla deras grundläggande behov tillgodoses. Detta för att barnen även efter en skilsmässa skall kunna ha god kontakt med båda sina föräldrar.

Barnpsykologer: Tillgång till relationer, trygghet, tillit, anknytning och förutsägbarhet. Närhet till de vuxna. Lek och regler. Ögonkontakt- barnet måste bli sett av föräldern.

Barn har dels en rätt till båda sina föräldrar och dels en rätt att skyddas från föräldrarnas konflikt. Frånskilda föräldrar bör lägga upp vårdnad och umgänge så att barnet får möjlighet att träffa båda sina föräldrar om det är till gagn för barnet. Barn bör bo kvar i sin invanda miljö.

Sammanfattning:

Det är en övergripande uppfattning bland de som svarat att umgänge med båda föräldrarna är till barnets bästa. Invand miljö och trygghet är också en övergripande uppfattning hos alla yrkesgrupper. Det är barnets tillgång till båda sina föräldrar som ska prioriteras och gemensam vårdnad är att eftersträva. Både domare och advokater framhäver betydelsen av att föräldrarna lyckas nå en frivillig överenskommelse, även om inte denna lösning är det optimala för barnet. Socionomer och barnpsykologer går inte lika långt i sin uppfattning att barnet ska träffa båda sina föräldrar. Socionomer pratar om barnet rätt till utvecklingsstöd och skydd av någon vuxen men specificerar inte denna vuxen till att vara just en biologisk förälder. Målet är dock även här en god kontakt med båda föräldrarna. Barnpsykologerna synliggör barnets behov av att skyddas från föräldrarnas konflikt. Detta skydd i kombination med barnets rätt till sina föräldrar ger uttryck för att det inte räcker med det genomgående rättsliga mantrat att "barnet ska ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar". Det finns fler faktorer att ta hänsyn till.

2) Var hämtar Du kunskap ifrån?

Domare i tingsrätt: Lagtext, förarbeten domar i HD samt juridisk litteratur. Från parterna muntligen och från deras inlagor. Socialnämndens vårdnads- boende och umgängesutredningar. Information från personer som träffar barnet och dess föräldrar i deras hemmiljö. Domstolen träffar i regel inte barnet alls, i vart fall inte om barnet är litet.

Domare i länsrätt: Tre domare uppgav utredningarna i det enskilda fallet som källa. I övrigt angavs även praxis, förarbeten, myndigheters föreskrifter, facklitteratur, dagspress och utbildning som domstolsverket ordnar.

Advokater: Från propositioner, betänkanden, lagtext och från rättspraxis, men också i hög grad från andra experter, författare m.m. som belyser relationsfrågor och frågor kring barns utveckling. Litteratur som handlar om mera mjukvara kring alla frågor som kan belysa våra reaktioner i kris, skilsmässosituationer och liknande.

I det konkreta fallet kommer information från huvudmannen, andra anhöriga, övriga personer som står barnet när exempelvis dagispersonal och lärare, grannar och vänner. Vidare tas hänsyn till utredningar från socialförvaltningen. Dessutom används erfarenheter som tillskansats både i egenskap av advokat och som förälder.

Socionomer: Denna yrkesgrupp använder sig av olika teoribildningar för att komma fram till vad som är barnet bästa. De teorier som nämns är bl.a. utvecklingspsykologisk teori, psykosocial- och neuropsykologisk teoribildning samt familjeteorier och systemteorier. Kunskap hämtas också från lagen, förarbeten, facklitteratur, föreläsningar m.m. Men framför allt från egen och kollegors erfarenhet.

Barnpsykologer: Litteratur och erfarenhet. Fall från barn- och ungdomspsykiatri där umgäinges- och vårdnadsfrågan haft betydelse, inte ovanligt. Utvecklingspsykologisk teori.

Sammanfattning:

Domare och advokater använder sig av främst juridiskt material, parternas inlagor och socialnämndens utredningar. Socionomerna och

barnpsykologerna använder sig av barnpsykologiska utvecklingsteorier i kombination med ett stort mått av erfarenhet av att arbeta med barn

3) Vilka kriterier tar Du hänsyn till när Du bedömer vad som är bäst för barnet vid umgängesrätt respektive vårdnad?

Domare i tingsrätt: FB 6:1 och FB 6:2, 6:2a och 6:2b.

- Utvecklas till en självständig individ
- Förmåga att samarbeta i grupp
- Ta eget ansvar
- Ta till sig normer, levnadsregler och värderingar
- Väl fungerande hemmiljö inklusive omvårdnad
- Lämplig skolgång
- Utvecklande fritidssysselsättning

När det gäller umgänget ska det göras en individuell bedömning och följande ska gälla:

- Regelbundet umgänge
- Flexibelt umgänge
- Individuellt bestämt
- Konfliktfritt – inte bra när föräldrarna ständigt bråkar vid hämtning och lämning.

Domare i länsrätt: Två domare svarade inte på frågan då de ansåg att de inte bedömer denna typ av ärenden. En domare angav FB 21:5-7 som utgångspunkt för huruvida verkställighet skall vägras eller ej och det tolkar vi som att det är vilka kriterier som avgör vad som är bäst för barnet när den domaren avgör ett ärende av den typen. Den sista domaren angav hemmets förhållanden, vårdnadshavarens möjligheter att tillgodose barnets behov, barnets hälsa och sociala utveckling som kriterier för att bedöma barnets bästa.

Advokater: Utgår dels själva från barnperspektivet och dels försöker de få föräldern att se tvisten ur barnperspektivet. Av betydelse blir, såvitt gäller vårdnad, vem av föräldrarna som bäst kan tillgodose de basala grundbehov ett barn har, men också behoven av en nära och god kontakt med den andre föräldern, flexibilitet, förmåga att samarbeta m.m.

Huvudmannens inställning är den primära. Dock finns vissa synpunkter som ombudet kan peka på:

- föräldrarnas förmåga att samarbeta
- föräldrarnas förmåga att i första hand tänka på barnets bästa
- föräldrarnas förmåga att lämna barnen utanför tvisten och att de inte duperas

Umgängesrätt; generellt är det viktigt att barn har en god och omfattande kontakt med den förälder som inte är boförälder där det är av visst värde att denna förälder har en möjlighet att delta i barnens vardag. En viktig fråga härvid är också på vilket avstånd föräldrarna bor. Det blir allt vanligare att avstånden är stora, kanske bor föräldrarna också i olika länder. Då styrs umgänget mycket till skolloven om barnet är i denna ålder. Det blir av ännu större vikt att göra bedömningen att det överenskomna umgänget kan bedömas bli bäst för barnet, d.v.s. inte ryckigt, inte splittrat och av betydelse är då vilken ålder barnet har, avstånd mellan föräldrar och samarbetsmöjligheterna.

Socionomer: Lyfta fram barnperspektivet, vad som kan tolkas som barns utvecklingsbehov och vad barn i kris anses behöva. Vädja till de vuxna runt barnet att försöka tolka vad som är

barnets bästa och ställa deras egna behov åt sidan. Barnets ålder och psykologisk mognad avgör om det är barnets bästa att bo stadigvarande på ett ställe eller ha växelvis boende.

Barnets trygghet skall vara garanterad. Vid en bedömning av barnets bästa måste det vägas in hur kapabel en förälder är att ta hand om sitt barn.

Umgänge: att barnet under rådande omständigheter får ha en så god och vettig kontakt som möjligt med den förälder som det inte bor med, och att det sker på ett sådant sätt att barnets fysiska och psykiska hälsa inte äventyras.

Vårdnad: att barnets grundläggande behov, under rådande förutsättningar, tillgodoses på ett så bra och tryggt sätt som möjligt, i ett långsiktigt perspektiv. Samt att barnet får möjlighet att ha kontakt med båda sina föräldrar, även om dessa inte lever tillsammans.

Barnpsykologer: Närhetsprincipen- bra om föräldrarna bor nära varandra så att barnet kan gå till en förälder när den vill. Anknytningen mellan barnet och föräldern avgör vem av föräldrarna som ska ha vårdnaden men det är viktigt att den andra föräldern inte fördöms. För både vårdnad och umgänge gäller det att föräldrarna har förmågan att sätta barnets behov före sina egna.

Umgängesrätt: I första hand barnets egna önskemål. I andra hand föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov av trygghet och utvecklingsmöjligheter. I tredje hand föräldrarnas rätt att ha umgänge med barnet. Lagen tar endast hänsyn till föräldrarnas rätt tyvärr.

Vårdnad: Att barnet skyddas hos den/de som kräver vårdnaden. Att barnet själv önskar att bo hos föräldern. Att föräldern besitter tillräckliga föräldrafunktioner för att tillgodose barnets fysiska och psykiska behov.

Sammanfattning:

När det gäller vårdnaden så anser domare och advokater att det är den föräldern som bäst kan tillgodose barnets grundbehov som ska tillerkännas vårdnaden. När det gäller umgänget så är det den möjliga utformningen av umgänget som är det viktigaste. Umgänget ska vara regelbundet, flexibelt, individuellt och konfliktfritt. Domare i länsrätt vill inte kännas vid någon barnets bästa bedömning då de menar att de inte tittar på barnets bästa i sina ärenden. Advokaterna lyfter fram vikten av en god kontakt med den föräldrarna som barnet inte bor hos samt avståndet mellan föräldrarna som avgörande faktorer för umgängets utformning. Både Socionomerna och barnpsykologerna anser att det viktigaste är att föräldrarna ställer sina egna intressen åt sidan och tolkar vad som är barnets bästa i en umgängessituation. Viktigast är att tryggheten och närheten till umgängesföräldern bevaras. Barnpsykologerna är den enda yrkesgrupp som lyfter fram vikten av att det är barnets egna önskemål som i första hand ska få vara avgörande för umgängets utformning. Denna yrkesgrupp framför också kritik mot att lagen endast tar hänsyn till föräldrarnas rätt till umgänge med barnet.

4) Skiljer sig bedömningen åt mellan vårdnad respektive umgänge, och i så fall på vilket sätt?

Domare i tingsrätt: I princip är det samma bedömning som görs eftersom utgångspunkten är barnets bästa i båda fallen. Vid vårdnad görs dock en mer grundlig analys av föräldrarna. När det gäller umgänge är det oftast omfattningen av umgänget som ska bestämmas. Att det ska ske ett umgänge anses vara till barnets bästa. En tät och nära kontakt med båda sina föräldrar är till barnets bästa.

I normalfallet ska barnet ha umgänge med den förälder som den inte bor hos. Även om det finns en djup konflikt mellan föräldrarna bör ett umgänge komma till stånd på något sätt. Om umgänge ska nekas ska det vara uppenbart att umgänge inte är lämpligt.

Domare i länsrätt: Tre domare valde att inte svara. Det svaret vi fick var att kraven på vårdnadshavaren blir av naturliga skäl högre när det är fråga om vårdnad än umgänge. Barnets bästa anses ofta vara att så långt som möjligt upprätthålla ett visst umgänge med sina föräldrar.

Advokater: Bedömningen av vad som är bäst för barnet när det gäller vårdnad respektive umgänge skiljer sig givetvis på vissa punkter. En gemensam vårdnad, t.ex., kan inte alltid anses vara bäst för barnet, t.ex. om misshandel, övergrepp mot den ene föräldern förekommit. Detta påverkar givetvis också frågan om hur ett umgänge skall se ut. Arten och graden av samarbetsvårigheter påverkar både frågan om gemensam vårdnad eller ensam vårdnad och också till vissa delar detaljer kring utformningen av umgänge, såsom hämtnings- och lämningsplats till exempel.

Vårdnadsfrågan är en helt separat bedömning eftersom att anförtro en förälder vårdnad om ett barn innebär ett stort ansvar. Enligt gällande rätt skall det mycket till för att frångå huvudregeln om gemensam vårdnad. Det krävs att den förälder som fräntas vårdnaden bevisligen visat sig olämplig som förälder. Att endast ha umgänge med sitt barn är naturligtvis inte lika krävande och utgångspunkten vid umgängesfrågor är alltid att det är viktigt för ett barn att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar.

Socionomer: Ja, bedömningen skiljer sig åt. Som framgår av svaret på fråga 3 blir bedömningen i vårdnadsfrågan oftast mer omfattande och betydelsefull, men en bedömningen av umgänge kan också vara väldigt komplicerad. Som alltid när det gäller familjerätt så varierar det från ärende till ärende.

Barnpsykologer: Vårdnad innebär att man aktivt deltar i föräldraskap. Om en förälder varken praktiskt eller känslomässigt engagerar sig i barnet bör en av föräldrarna kräva ensam vårdnad. I umgängesfrågor är barnpsykologens inflytande större. Genom att samtala med föräldrarna så att de kommer överens om umgänge kan barnpsykologen hjälpa barnet. En bra hjälp för barnet kan vara att få en förälder att acceptera att den andra föräldern inte kommer att uppfylla all hennes/hans kriterier på ett bra föräldraskap.

Sammanfattning:

Alla yrkesgrupper är överens om att bedömningen av vårdnad respektive umgänge skiljer sig åt. Det är mer komplicerat och inte självklart vem av föräldrarna som ska ha vårdnaden om barnet medan det i umgängesfrågan är mer självklart att det ska ske ett umgänge och huvudfrågan gäller istället omfattningen av umgänget. Då det bästa för barnet anses vara att så långt

som möjligt upprätthålla ett visst umgänge med föräldern och det tas för givet att det ska ske ett umgänge så länge ingen hävdar motsatsen.

5) Vad är extra viktigt att ta hänsyn till vid bestämmande av vårdnad och umgänge?

Domare i tingsrätt: Att barnet inte fara illa. Det är den individuella situationen som ska bedömas. Vad som är bäst i ett fall är inte bäst i ett annat. Samförståndslösningar är mest hållbara på sikt. Att göra ordentliga ansträngningar för att föräldrarna ska komma överens och få dem att följa överenskommelsen är viktigt. Dessutom bör det vara klart för föräldrarna att det i framtiden kan uppstå anledningar att revidera överenskommelsen. Om man inte lyckas via en överenskommelse är det viktigt att beakta att det är barnets bästa som ska prioriteras, inte föräldrarnas intressen.

Domare i länsrätt: Även här var det bara en som lämnade något svar och den domaren hänvisade till sitt svar på fråga tre. Med andra ord blev det att förhållandena i hemmet, vårdnadshavarens möjligheter att tillgodose barnets behov, barnets hälsa och dess sociala utveckling är extra viktigt att ta hänsyn till.

Advokater: Eftersom det numera nästan regelmässigt är fråga om gemensam vårdnad handlar det mera om att bestämma hos vem av föräldrarna barnet skall bo. Det är då viktigt att se till vem av föräldrarna som har störst möjlighet att bortse från sin egna behov och sätta barnets behov i främsta rummet, vem som kan ha störst flexibilitet att hitta löpande överenskommelser, vem som har en god förmåga att fatta löpande beslut för barnet i vardagen. Extra viktigt är att uppmärksamma förekomsten av eventuella övergrepp och hur föräldrarna samarbetar och kommunicerar.

När det gäller umgänge är det extra viktigt att göra ett umgängesschema som är praktiskt acceptabelt ur barnets synpunkt. Det skall vara anpassat just för den speciella situationen, just dessa föräldrar, just detta barn för att undvika att det blir splittrat, ryckigt och "knöligt" för barnet samt att barnet inte har farit illa hos någon av föräldrarna.

Socionomer:

Det finns många faktorer att ta hänsyn till som varierar från fall till fall beroende på fallens specifika karaktär. Vad som är extra viktigt att ta hänsyn till är barnets ålder och psykologiska mognad, men även barnets tidigare erfarenheter av relationer som t.ex. trygga och stadigvarande eller otrygga med många separationer. Barn som är vana vid trygga relationer klarar förmodligen otrygghet bättre än barn som är vana vid otrygga relationer. Trygga barn kan bättre uttrycka känslor medan otrygga barn kanske mest har erfarenhet av att ta hänsyn till andra och då förefaller tysta och lugna utåt. Viktigt blir att kontrollera om det finns en, för barnet, trygg vuxen med i olika miljöer.

Det är viktigt att ta hänsyn till är om föräldrarna har drogproblem, psykisk sjukdom eller är våldsbenägna. Finns dessa faktorer med i bilden krävs det kunskap om vilka konsekvenser detta leder till för barnet. Vad förstår barnet av detta onormala i familjen och är barnet beredd att offra sig för husfridens skull?

Det finns många faktorer att ta hänsyn till som varierar från fall till fall. Beroende på fallens specifika karaktär.

Barnpsykologer: Tillgång till relationer genom närhetsprincipen och förutsägbarhet för barnet. Föräldrarna måste ha en förmåga att *se barnet* och inte tänka på sina egna intressen.

Barnet behöver känna närhet och bli sett av föräldrarna oavsett om det gäller vårdnad eller umgänge.

Att tala med barnet om dess önskemål är viktigt. Det är även viktigt att vara medveten om att barnet alltid försätts i en lojalitetskonflikt, och ta hänsyn till det i beslutet.

Sammanfattning:

Domarna i TR:n betonar att det ska göras en individuell bedömning och rejäla ansträngningar för att få föräldrarna att komma överens. Advokaterna säger att då den givna utgångspunkten är att domstolen dömer till gemensam vårdnad, kommer frågorna gälla vem som barnets ska bo hos och vem som barnets ska ha umgänge med. Det som blir viktigt att ta hänsyn till är då vem av föräldrarna som har bäst möjlighet att bortse från sina egna behov och sätta barnets behov i främsta rummet. Socionomerna hävdar att det är barnets tidigare erfarenheter av relationer som trygga eller otrygga som ska få avgöra hur barnets framtida relationer ska få se ut. Barn som är vana vid trygga relationer klarar förmodligen otrygghet bättre än barn som är vana vid otrygga relationer. Barnpsykologerna ställer fokus på barnets behov av närhet, förutsägbarhet, egna önskemål och inneboende lojalitetskonflikt mot föräldrarna.

6) Hur stor betydelse har barnets vilja och på vilket sätt lyssnar Du till barnets vilja?

Domare i tingsrätt: FB 6:2b. Från 12 år och uppåt har barnets vilja mycket stor betydelse. Barnets vilja väger tyngre ju äldre barnet blir och ju mer säker och uttalad vilja dess vilja är. Det är svårt att uttröna vad barnets vilja verkligen är- vara båda föräldrarna till lags. Barnet ska inte behöva hamna i en valsituation där den tvingas välja mellan föräldrarna.

Socialnämndens utredning används för att kartlägga barnets vilja. Barnets vilja ska framkomma i Socialnämndens utredning. Har aldrig varit med om att ett barn hörts i domstol. Uppfattas ej som lämpligt att höra barn i domstol.

Domare i länsrätt: Här var det lagreglerna som utgjorde riktlinjerna hos alla domare. Alla betonade barnets ålder och mognad som inverkan på i vilken utsträckning viljan påverkade. En domare hänvisade i och för sig till FB 20:5-7 i som handlar om vissa gemensamma bestämmelser om rättegången, men vi utgår dock från att domaren menade FB 21 kap. En domare poängterade vikten av att det verkligen är barnets egen vilja som kommer till uttryck. En annan skrev att äldre barns vilja *kan* (vår kursivering) ha betydelse. Barnets vilja framgår i regel av medlarnas redogörelser.

Advokater: Barnets vilja är styrande beroende på vilken ålder och mognadsgrad barnet har, men någon självständig avgörande betydelse har den inte förrän barnet har kommit upp i 11-12 årsåldern. Barnets vilja är en av de många ingredienser som skall bedömas i en vårdnads-, boende- och/eller umgängestvist och har därför viss betydelse vid helhetsbedömningen.

Det måste alltid beaktas att barn påverkas kraftigt av sina föräldrar i alla lägen och i synnerhet under en tvist, varför det är viktigt att vara försiktig med att lägga för stor vikt vid barnens vilja. Det är ett faktum att barn så gott som alltid är lojala mot sina föräldrar eller den som det för tillfälligt just befinner sig hos. Ett vanligt svar är att barnet vill ha det som det är. För att skona barnen tillfrågas de inte direkt utan det framgår oftast ur vårdnadsutredningen på vilket sätt de har tillfrågats och vad deras svar blev. På en rak fråga

till barnet tänker barnet inte på sig själv utan utgår från en slags rättvisetanke om att föräldrarna skall få träffa det lika mycket och därför är det viktigt att utröna under vilka omständigheter som barnet har uttryckt sin vilja. Vem var det som tog barnet till utredarna? Var befanns sig barnet när frågan diskuterades? Är det möjligt för barnet att uttrycka sin vilja, är barnet pressad av någon eller något? Ibland är barnen oerhört medvetna om att om det flyttar till pappa så har mamma inte möjlighet att bo kvar i sin bostad och liknande. Ibland är det att lägga för stort ansvar på barnet att tvingas uttrycka en vilja i boende- och umgängesfrågor. Dessa beslut bör i de flesta fall tas av de vuxna och ansvaret skall inte läggas på barnet.

Det är vad uppdragsgivaren, föräldern säger, som ligger till grund för advokaternas uppfattning tillsammans med den information som erhålls genom snabbupplysningar och genom familjerättens utredningar.

Socionomer: Barnets vilja och röst måste alltid få höras MEN det betyder inte att barnet bestämmer. Barn har nästan alltid lojalitet mot båda föräldrarna och ibland skuld känslor gentemot en eller båda. Det blir då viktigt att de vuxna runt barnet är LYHÖRDA och låter barnet få uttrycka sig på sitt sätt. Mindre barn bör få uttrycka sig via lek eller annat material då de ej har färdigutvecklad språklig eller kognitiv förmåga.

Ett barn behöver kunskap om alternativ och en önskan att ta hand om sig själv för att kunna välja. Barn har svårt att välja p.g.a. lojalitetskonflikt. Betydelsen av viljan beror på barnets ålder och mognad. Hänsyn måste naturligtvis tas till den faktiska situation barnet befinner sig i, t. ex. lojalitetskonflikt och hur barnet klarar av att hantera denna situation.

Barnpsykologer: Lyssnar i stort sett uteslutande till barnets vilja. Viktigt att intervjua barnet i olika konstellationer: med mamman, med pappan och ensamt.

Även barn under 12 år har en vilja och det är viktigt ta hänsyn till den. Domstolen säger att de, när de ska bestämma hur mycket vikt som ska läggas vid barnets vilja, gör en bedömning av om barnet kan förutse de konsekvenser som följer av de viljeyttringar barnet ger uttryck för. Inte ens vuxna kan förutse de konsekvenser som följer av ett visst val om vi inte upplevt det förut. En sådan konsekvensanalys som domstolen pratar om är bara något man kan föreställa sig men aldrig förutse. Det spelar ingen roll om barnet är 7 eller 12 år, barnet kan ändå inte sätta sig in i en situation genom att tänka hur det skulle kunna bli.

Sammanfattning:

Här skiljer sig de olika yrkesgrupperna åt markant. Domarna i TR:n och advokaterna menar att barnets vilja har mycket stor betydelse så länge barnet uppnått en ålder av 12 år och Domarna anser att det är olämpligt att höra barn i domstol och de anser att barnets vilja ska framkomma i den utredning som domstolen får förhanden. Inte heller advokaterna i egenskap av ombud till föräldrarna är intresserade av att höra barnets vilja personligen då de menar att det räcker att höra sin huvudmans version av barnets inställning. Då barnet många gånger är medveten om de konsekvenser som följer av deras viljeyttringar menar advokaterna att man bör skona barnet från att behöva ta ställning. Domarna i LR:n verkade vara något mer tveksamma till om de lyssnade till barnets vilja. Socionomerna trycker liksom advokaterna på barnets lojalitetskonflikt men betonar i detta sammanhang de vuxnas ansvar för att vara lyhörda. Barnpsykologerna

lyssnar helt på barnets vilja och gör det i olika konstellationer vid olika tillfällen. De menar också att det inte är åldern som ska få avgöra om barnets åsikter ska beaktas eller ej. Barnets vilja ska få komma fram och bli lyssnad på .

7) Kan en förälder förlora umgängesrätten till sitt barn, och i så fall när och varför?

Domare i tingsrätt: Två av domarna påpekade att en förälder aldrig skall ha umgängesrätt med sitt barn. Det är barnet som ska ha rätt till umgänge med sin förälder. I sällsynta fall är det bäst för barnet att inte ha rätt till umgänge under en tid.

Två domare hänvisade till fall där föräldrarna kan förlora umgängesrätten till sitt barn. Exempel, om en förälder utsatt sitt barn för övergrepp eller om man kan befara att barnet far illa hos föräldern, se RH 1997:59.

Domare i länsrätt: Två domare svarade ej. En ansåg att det är möjligt i situationer där föräldern är den barnet behöver skydd mot, ex: sexuella övergrepp, misshandel. Den fjärde angav grunderna för verkställighetsvägran som svar.

Advokater: Barnet kan förlora respektive slippa umgänge med sin förälder i vissa situationer. Självklart handlar det om situationer då föräldern har förgripit sig mot barnet eller den andra föräldern alternativt att barnet av har en sådan kraftig negativ reaktion vid kontakterna med föräldern att det inte är till barnets bästa att ha umgänge. Vidare kan detta inträffa om föräldern missbrukar sin umgängesrätt i så måtto att föräldern kommer sporadiskt, meddelar upprepade förhinder, under långa perioder bryter kontakten med barnet helt. Dessutom finns faktorn omfattande missbruk eller sjukdom av psykisk natur.

Det kan också vara så att ett umgänge i och för sig skall förekomma, men att det sker en strikt reglering med hänsyn tagen till behovet av skydd genom att en kontaktperson förordnas vid umgängestillfällena. I situationer där barnen kan anses ha uppnått viss mognad, 10-12 och uppåt, mycket kraftigt markerar att de inte vill ha kontakt med föräldern är det inte sällan så att något umgänge överhuvudtaget inte bestäms eftersom man kan förutse att en dom om umgänge i en sådan situation inte kan verkställas.

Socionomer: Det är barnet som har umgängesrätt med föräldern och då kan ibland en annan vuxen vara med av skyddsaspekt t. ex vid övergrepp. När mötet med föräldern är en skräckupplevelse för barnet gång på gång och när barnet får ta föräldrarollen; trösta, ställa upp, sköta och ta hand om föräldern, så bör inte umgänge förekomma.

Olika situationer när umgänge ej skall komma till stånd:

- När barnets fysiska och psykiska hälsa riskeras genom umgänget med föräldern ifråga, t. ex då våld, övergrepp och hot förekommer/förekommit.
- När föräldern helt enkelt är inkapabel att ta hand om ett barn.
- När barnet behandlas illa eller skadligt på annat sätt.
- En annan komplicerad situation när umgängesrätten kan förloras, om än kanske bara under viss tidsperiod, är vid umgänge med mycket små barn, d.v.s. från spädbarns ålder upp till två- tre års ålder.

Barnpsykologer: Under en begränsad tid ska en förälder kunna förlora umgängesrätten till sitt barn. Detta kan bli aktuellt när föräldern begått något brott eller skadat barnet på något

sätt. Umgänge ska dock inte bli aktuellt så länge en förälder inte kan skydda sig från att begå våld eller övergreppshandlingar.

Även om det skett ett övergrepp på barnet så innebär inte det per automatik att umgänge med denna förälder för all framtid är negativ och därmed utesluten. Det måste finnas utrymme för REPARATION. Barnet ska inte känna sig skyldigt och förövaren ska kunna ta på sig skulden. Ett barn måste få ha kvar hoppet om sina föräldrar och att allting kommer att bli bra en dag.

Sammanfattning:

Även om vissa av de som svarat, och då främst domarna, har uppmärksammat vår lilla kuggfråga om "föräldrarnas umgängesrätt" så anser övervägande delen av de som svarat att en förälder kan förlora umgängesrätten till sitt barn. Alla yrkesgrupper utom psykologerna är överens om att när barnet far illa, på grund av olika faktorer som har att göra med umgängesföräldern, så ska umgänge uteslutas. Barnpsykologerna presenterar här en ny synvinkel i sammanhanget som går ut på att reparera och bygga upp det som är dåligt i relationen mellan barnet och föräldern. Även om umgänget inte kan bli aktuellt för en tid så menar barnpsykologerna att det är viktigt att barnet får tid till reparation och möjlighet att leva i hopp om att relationen till den ena föräldern en dag kommer att bli bra.

8) Har du upplevt några tillfällen då Du blivit upprörd över andras bedömning av vad som är barnets bästa?

Domare i tingsrätt: Nej!

Domare i länsrätt: Ett svar: föräldrarnas uppfattning - framför allt den förälder som motsätter sig umgänge - kan ibland vara minst sagt anmärkningsvärd. Barnen används som ett slagträ för att hämnas gamla oförrätter.

Advokater: Det händer titt som tätt.

Några exempel:

- Ett barn i 9-årsåldern på allehanda sätt och mycket tydligt reagerat och motsatt sig umgänge och/eller kontakt med den andre föräldern, men där motparten tillsammans med sitt ombud hävdar att det är ointressant vad en 9-åring kan ha för uppfattning om umgänge, eftersom det görs gällande att det är föräldern som är skyldig att tillse att umgänge ändå kommer till stånd.
- Familjerätten har ibland gjort bedömningen att det är bäst för barnet att bo t.ex. hos pappan eftersom han är minst flexibel och mest rigid i tvisten och då har man resonerat som så att modern är flexibel och är beredd att göra diverse uppoffringar, vilket lett till bedömningen att det är bäst för barnet att bo hos fadern eftersom mamman är beredd att göra diverse uppoffringar och på så sätt skulle man kunna se att barnet ändå kan få behålla både sin mamma och pappa, vilket inte skulle vara fallet om barnet istället bott hos modern!
- Domstolen har, mot ena partens vilja och mot barnens vilja, delat på en syskonskara om tre barn på sätt att pappan fick boendet om två barn och modern om ett.
- Barnets uppväxtmiljö var inte bra så mamman valde att flytta till en annan del av stan för att komma från kriminella kretsar men domstolen tilldömde ändå boendet till pappan.

Socionomer: En socionom sade sig ha slutat bli upprörd och förundrades över hur lite man tar hänsyn till barnet och hur mycket som fokuseras på vuxnas rätt och deras behov. När barnets bästa anses vara ”barnets rätt till båda sina föräldrar” och barnet tvingas till umgänge med förälder som utsätter barnet för skräckupplevelser och övergrepp.

En annan blev inte upprörd, snarare förvånad och förbryllad över hur domstolar ibland dömt på konstigt eller obegripligt sätt.

Barnpsykologer: Föräldrar som starkt begränsat friheten för barnet att träffa den andra föräldern. Små barn som bor växelvis hos föräldrarna och inte tillåts stabilitet i tillvaron.

Socialtjänsten lät pappan få vårdnaden om ett 4-årigt barn, trots att pappans föräldraförmåga var mycket bristfällig. En noggrann bedömning av relationen mellan pappan och barnet i slutenvård skulle antagligen ha lett till institutionsplacering av barnet. Idag är barnet 6 år och återigen väcks frågan om pappans lämplighet när anmälningar kommer in från daghem.

I lagstiftningen är barnets rätt svag. Man talar bara om föräldrars rätt till sina barn.

Sammanfattning:

Inte helt oväntat så är det inte ofta som domarna blir upprörda över bedömningar av barns bästa. (Lite självkritik hade kanske varit på sin plats). Advokaterna tar upp flera exempel på utgångar i umgänkesmål som inte varit tillfredsställande och ett av dessa handlar just om domstolens negligering av barnets uttryckliga vilja. Ett annat exempel visar hur domstolen delar på syskonen mellan mamman och pappan, för vems skull... Socionomerna och barnpsykologerna är bittra över de bedömningar som görs av barnets bästa. De är överens om att det inte är barnets bästa som domstolen har för ögonen, utan de bedömningar som görs visar på en alltför stark föräldrarätt.

9) Har Du upplevt några fall som lett till en särskilt lyckad bedömning av vad som är bäst för barnet?

Domare i tingsrätt: Två domare svarade inte överhuvudtaget. Två domare menade att det bästa för barnet är när föräldrarna genom att överbygga motsättningar lyckas enas om en bra lösning.

Domare i länsrätt: Inget svar.

Advokater: Med ett gediget arbete som presenteras vid huvudförhandling tillsammans med en bra utredning, vettiga huvudmän m.m. har domstolen god förmåga att kunna komma fram till vad som i dessa frågor kan anses vara bäst för barnet. Exempel är fall där parternas ombud tillsammans med föräldrarna kan finna en lösning innebärande att båda föräldrarna får släppa på egen prestige och föräldrarna börjar samarbeta. Inte helt ovanligt att föräldrarna med hjälp av advokaterna och/eller domstolen finner en lösning som gagnar barnen. De mest lyckade lösningarna är nämligen de som kan träffas genom överenskommelse mellan föräldrarna. Det är oerhört viktigt för barns välmående att föräldrarna är i stort sett överens om viktiga frågor. Utifrån detta så anpassar sig barnen lättare till en ny situation.

Socionomer: När föräldrar lyckas komma överens och inser vad som är bäst för barnet och bortser från sina egna intressen. När ett barn fick umgänge med sin mamman under dagtid med krav att mamman skulle vara nykter under umgänget

Barnpsykologer: Missbrukare som ej ändrat beteende och därmed nekas umgänge.

Sammanfattning:

Domare, advokater och sociologer anser att den bästa utgången i ett mål är när föräldrarna lyckas nå en överenskommelse. Barnpsykologerna nämner istället när en förälder nekats umgängesrätt som exempel på en lyckad utgång i målet.

10) Har Du stött på någon situation där föräldrarnas avtal om umgänge ifrågasatts och därmed inte godkänts?

Domare i tingsrätt: Nej, är föräldrarna överens anses det vara till barnets bästa.

Domare i länsrätt: Inget svar.

Advokater: Nej!

Socionomer: Endast en av socionomerna svarade. Detta exempel handlade dock om missbrukande föräldrar som redan innan det blev aktuellt med umgängesavtal var kända hos socialtjänsten.

Barnpsykologer: Nej!

11 Medias framställning av umgängesrätten

I propositioner skrivs det om den negativa publicitet verkställighet genom polishämtning för med sig.¹⁸⁹ Då allmänhetens uppfattning om lagstiftningen formas utifrån det som framkommer i tidningar, radio och TV vill vi i detta avsnitt presentera den information som når oss via våra tidningar för att senare kunna reflektera över hur den kan påverka allmänhetens uppfattning om den svenska lagstiftningen. Vi är medvetna om att journalister inte alltid har alla fakta i ett mål eftersom socialtjänstsektessen förhindrar socialtjänsten att bemöta vad som sägs och att det därför inte nödvändigtvis är sanningen som står i artiklarna. Trots detta anser vi det vara relevant att ta med medias bild i arbetet. Medias bild är vad allmänheten i stor utsträckning baserar sin kunskap och vetskap på om svensk lagstiftning.

11.1 Aftonbladets artikelserie om vårdnadstvister

Aftonbladet hade en artikelserie om vårdnadstvister med inslag av umgängesfrågor under december 1998. Den handlade om vårdnadstvisternas "egentliga huvudpersoner", barnen. I en inledande artikel skriver Kerstin Weigl "Barns känslor är inte viktigast. Barn antas inte alltid ha en egen vilja. Barn ska rätta sig efter vad de vuxna bestämt om deras liv. Barn kan inte överklaga. Barn kan tvångshämtas med polis (något som vuxna inte behöver riskera om de vägrar träffa sina barn)."¹⁹⁰ Senare konstaterar hon att barnets vilja inte räknas trots ny lagstiftning och FN:s barnkonvention. Med anledning av de utredningar som görs av

¹⁸⁹ Se exempelvis Prop. 1982/83:165 s. 18

¹⁹⁰ Aftonbladet publicerad 7 december 1998

Socialtjänsten skriver hon; ”denna utredning ska ha barnet i fokus. Det är barnets bakgrund, tillvaro och framtid som ska skildras. Säger lagen. Men det händer att utredningen handlar nästan uteslutande om föräldrarnas behov, föräldrarnas konflikt, vad föräldrarna anser om barnets behov.” Sedan tar hon upp barns möjlighet att påverka och skriver att 12- och 13-åringar inte har någon rättighet att närvara och höras i rätten om sin version, att barnens upplevelse och vilja inte alltid tas upp i vårdnads- och umgängesutredningar på annat sätt än i bisatser samt att barn säger det de tror att vuxna vill höra.

Katarina¹⁹¹

Katarinas föräldrar separerade när hon var sex år och mamman fick vårdnaden. Det uppstod konflikt mellan föräldrarna angående umgänget med de tre barnen och efter två år gjordes en vårdnadsutredning. Katarina var då åtta år men vad hon tyckte utreddes aldrig. Eftersom tingsrätten trodde att pappan var den som minst skulle försvåra umgänget mellan barnet och den andra föräldern var det han som fick vårdnaden. Fyra dagar efter att pappan tilldömts vårdnaden rymde Katarina hem till mamman första gången. Dagen efter kom polisen och hämtade Katarina och hennes mamma för att förhöra mamman och lämna tillbaka Katarina till hennes pappa. Katarina grät, skrek och protesterade men överlämningen skulle ändå ske. I efterhand bedömde BUP hämtningen som ”direkt olämpligt” och länsstyrelsen kritiserade både polishämtningen och vårdnadsutredningen.

Samarbetsamtalen mellan föräldrarna misslyckades och Katarina försökte rymma flera gånger med polishämtning som följd. Vid ett tillfälle rymde alla tre barnen till mammans vänner och stannade där i tre månader tills polisen kom och hämtade dem. Katarina berättade: ”En dag, när vi satt ute och lekte kom de. Vi visste att de kom för att hämta oss. Vi kutade hem. Först tog vi tag i ett bord och skrek till poliserna att vi inte skulle följa med och grinade och så där. De lyfte upp bordet och då kunde de lyfta upp oss hur lätt som helst. En polis lyfte upp mig under armarna. Han sa ingenting. En kvinnlig polis höll min syster. Hon sprattlade och då slog polisen till henne och då trodde jag att min syster hade dött för hon viftade inte mer men hon hade svimmat. Jag tog tag i räcket hårt så att polisen ramlade med mig i trappan men sedan fick han loss mig för han slog på händerna så att jag inte kunde hålla i mer.”

Eftersom pappan hävdade att mamman vägrat släppa ifrån sig barnen efter umgänget har mamman förhörts för egenmäktighet med barn. Mamman har sagt att det är barnen som inte velat åka och att hon inte velat tvinga dem. I vårdnadsutredningen kopplades det, efter relativt lång tid, in en barnläkare och en psykolog som betonade vikten av att få slut på den rättsliga tvisten för att undvika bestående psykiska problem för Katarina och hennes syskon. Efter ytterligare en polishämtning och två rymningsförsök ändrade sig pappan och ville ha gemensam vårdnad där barnen bor hos mamman och han har umgängesrätt. Katarinas kommentar var: ”Konstigt, jag trodde att jag skulle vara glad nu när jag äntligen fick bo hos mamma. Men jag känner mig inte riktigt glad inuti.”

Martin¹⁹²

I artikeln om Martin berättar 13-åriga Martin om skilsmässan mellan hans föräldrar och hur han efter nio månader hos pappa fick veta att domstolen bestämt att han skulle bo hos mamma. Dagen efter det beslutet rymde han och hans två yngre bröder. Det var Martins mamma som ville separera och hon träffade snart efter separationen en ny man. När pappan ett år senare får jobb i en annan stad, ansöker mamman om ensam vårdnad. Martin är då tolv år och går till en advokat och skriver ett brev om att han vill flytta med pappa. Tingsrätten

¹⁹¹ Aftonbladet publicerad 7 december 1998

¹⁹² Aftonbladet publicerad 8 december 1998

trodde inte att Martin var så mogen och betvivlade att brevet var äkta. Eftersom syskonen inte skulle splittras eller behöva byta skola fick mamman vårdnaden. Istället för att gå till skolan rymde pojkarna. De ringde senare till sin pappa, som kom dit de befann sig. Pappan bodde sedan med sina pojkar i en lånad lägenhet under ett par dagar. Via pappans advokat fick de reda på att mamman efterlyst dem och sagt att pappan tänkt ta gruppsjälv mord. De flyttade till pappans nya hus och en kväll efter de varit ute och kört såg de sex polisbilar och en piketbuss utanför huset. De passerade utan att bli sedda och undvek att bli hämtade denna gång. Efter en vecka ändrade hovrätten beslutet så att pappan fick vårdnaden i väntan på vårdnadsutredningen. Vid ett tillfälle verkade det som om föräldrarna skulle kunna enas och skriva ett avtal om umgänge med mamman en gång i månaden, men hon ändrade sig och stridigheterna fortsatte.

Två parallella vårdnadsutredningar gjordes, en i vardera föräldrarnas hemstad. Ifrån mammans hemstad rekommenderades hon som ensam vårdnadshavare utan att utredaren träffat barnen. Utredaren från pappans hemstad träffade barnen tre gånger och betonade barnens vilja, men ansåg att gemensam vårdnad vore det bästa eftersom det skulle tvinga föräldrarna att förbättra sin relation för barnens skull. I båda utredningarna uttrycktes det oro för barnets psykiska hälsa.

Martin ville vara med i domstolen, men tingsrätten nekar honom. Föräldrarna gav olika versioner av vad som hänt och Martin påstods vara styrd av sin pappa men det nekade Martin till. I artikeln säger Martin ”Om det var som jag ville skulle mamma inte bo med sin pojkvän. Jag skulle träffa mamma när jag ville. Flera gånger i månaden.” Tingsrätten ansåg att Martin varit utsatt för psykisk press och att det därför saknades skäl att ta hänsyn till hans vilja och tilldömde mamman vårdnaden. När artikeln skrevs skulle barnen flytta till mamman, domen var överklagad och Martins inställning var: ”Polisen skall inte få ta mig. Jag ska göra motstånd. De ska få se att jag vägrar. Ingen ska få tvinga mig. Vi har sagt att vi ska kämpa. Småkillarna grät jättemycket. Jag grät jag med, fast det ville jag inte visa.”

Markus¹⁹³

När Markus var sex år skildes hans föräldrar och hans pappa har misstänkts för sexuella övergrepp men förundersökningen lades ner. Markus bodde hos sin mamma och träffade sin pappa fem dagar varannan vecka fram till han blev osams med sin mamma. Markus tyckte att hon ljög om pappan och han rymde därför till pappan. För att de skulle kunna bli vänner ville Markus mamma att han skulle vistas en vecka på utredningshem. Markus gick med på det, men vistelsen varade i 14 veckor. ”Det var ett koncentrationsläger för känslor.” säger Markus ”När de skulle köra mig hem var de tre vuxna som höll fast mig. Jag ville inte hem till mamma. Jag skrek på hjälp jättehögt hela tiden och försökt veva ner fönstret och jag fick upp dörren medan bilen körde i 80.” Strax efter denna episod rymde Markus hem till sin pappa igen, (som inte var berättigad till något umgänge), där han var i tio dagar innan han vaknade upp med tre poliser i rummet. Efter tre timmars övertalning följde Markus med poliserna men de lade märke till att han var ”påtagligt bitter över att behöva bli tvångshämtad” och att inte få bestämma själv var han ville bo. Efter den fjärde rymningen beslutade länsrätten att Markus inte skulle polishämtas.

I vårdnadsutredningen som gjorde efteråt framkom till en början inte Markus vilja, men efter påstötningar redovisade socialsekreterarna att Markus vill ha båda föräldrarna, men bo mest hos pappa. För Markus handlade konflikten om att mamma ville ta pappa ifrån honom, men

---

¹⁹³ Aftonbladet publicerad 9 december 1998

han ville ha båda. I väntan på tingsrättens avgörande kunde Markus inte gå i skolan eftersom mamman hade vårdnaden och Markus därmed inte kunde börja på en ny skola mot mammans vilja. Han ville inte tillbaka till sin gamla skola där han trodde det gick falska rykten om honom och hans pappa. Istället läste han läxor själv hemma och skrev ett brev till domaren där han förklarade sin vilja. Den nya tingsrättsdomen gav mamman vårdnaden, men Markus skulle få träffa sin pappa varannan helg. Markus vilja hade redovisats av ett flertal personer som också hade intygat att han var mogen för sin ålder (elva år) och intelligent, men tingsrätten ifrågasatte om Markus uttalanden i djupare mening verkligen återspeglade hans önskemål och behov. Domen överklagades och Markus stannade hos pappa med risk att tvångshämtas eller fosterhemsplaceras.

11.2 Aftonbladets artikelserie inför FN:s barntoppmöte

Det var meningen att FN skulle hålla ett barntoppmöte i New York i september i år där regeringarna skulle stå till svars för om de levde upp till Barnkonventionen, men till följd av terrorattacken ställdes det in. Inför detta tänkta möte skrev Aftonbladet Kvinna om de ”rättslösa barnen”.

Rasmus¹⁹⁴

Rasmus föräldrar är skilda och varannan helg var Rasmus hos pappa. En dag slog barnavårdscentralen larm. Rasmus hade varit ängslig, rädd, klängde sig fast vid mamma, hade lösa avföringar och gick inte upp i vikt som han skulle. För sin mamma och chefspsykologen på barnpsykiatriska kliniken berättade han att “han har ont i rumpan. Att pappa slår honom på snoppen. Att det gör ont. Att pappa sprutar på honom så att han blir smutsig.”. Psykologen konstaterade att Rasmus med största sannolikhet blivit utsatt för sexuella och fysiska övergrepp av sin pappa. Både Rasmus mamma och socialkontoret polisanmälde pappan, men det blev inget åtal. Eftersom Rasmus inte berättade vad pappa gjort mot honom för förhørsledaren, lades förundersökningen ner i brist på bevis. Att Rasmus hade berättat för mamma, dagisfröken och barnpsykolog räckte inte. Istället skickades Rasmus till ett utredningshem där de skulle utreda om övergrepp begåtts. Hemmet ansåg att Rasmus och hans pappa skulle sova i samma rum vilket fick mamman att plocka Rasmus därifrån så snart hon fick veta vad pappa gjort under natten av Rasmus. I den vårdnads- och umgängesutredning som då kom till stånd rekommenderades umgänge med pappan under dagtid, till en början med en kontaktperson, för att senare bli på tu man hand och även övernattningar. Den orsak socionomen gav till detta var att: ”Även om Rasmus varit utsatt för övergrepp av Johan har pojken inte förverkat rätten till sin far.”

Linn¹⁹⁵

Medan Linn fortfarande låg i sin mammas mage lämnade mamman Linns pappa. Pappan hade tidigare slagit mamman så hon förlorat ett barn, tagit struhtag på henne, släpat henne i håret och lämnat henne medvetlös på golvet. Han hade fällts tre gånger för misshandel och dömts till fängelse. Han hade också polisanmälts för att ha slagit Linns storebror, men aldrig blivit åtalad för det. Linn och hennes mamma har hemlig adress och larpaket. Pappan har besöksförbud. Eftersom Linn bara är två år är det orimligt att hon skulle lämnas med en person hon aldrig träffat utan mamma, men mamma kan inte följa med eftersom det riskerar både Linns och mammas säkerhet. Linn är sjuk och hennes läkare säger att hon kan försämrans

---

¹⁹⁴ Aftonbladet Kvinna publicerad 23 juli 2001

¹⁹⁵ Aftonbladet Kvinna publicerad 23 juli 2001

om hon oroas genom att börja träffa en okänd person. Trots detta har domstolen bestämt att Linn ska träffa sin pappa, och vägrar mamman tvingas hon betala flera tusen.

11.3 Avslutande kommentar

I och med att detta är vad svenska folket läser så är det inte så underligt att många människor ställer sig frågande till domstolens bedömning av vad som är barnets bästa. Det kan finnas en poäng i medias framställning och allmänhetens uppfattning, men det kan också finnas anledningar till varför beslut fattats på detta sätt. Vi återkommer till detta i vår analys.

12 Sammanfattning och analys

Som vi redogjort för i inledningen så är det med utgångspunkt i Barnkonventionen som vi granskat lagstiftningen och de rättsliga aktörernas uppfyllande av den grundläggande principen om barnets bästa i umgängesfrågor. Vi kommer med utgångspunkt i kritisk doktrin och eget tänkande att föra ett kritiskt resonemang och analytisk bearbetning av den barnrätt kontra föräldrarätt som gäller på umgängesrättsens område.

12.1 Barnets bästa som rättslig målsättning

Barnets bästa ska idag vara en överordnad princip när det gäller alla beslut som påverkar barn. Att skriva in barnets bästa som portalparagraf innebär att barnets bästa alltid ska vara vägledande. Problemet är att det inte räcker med att skriva in begreppet i lagtexten och därefter förutsätta att barnets bästa alltid blir rättvist bedömt. Barnkonventionens krav är betydligt högre än så. Skillnaden mellan retorik och praktik blir i detta sammanhang ytterst tydlig.

En rättsprincip leder alltid till en helhetsbedömning, där många olika argument måste ges relevans samtidigt.¹⁹⁶ Den bedömningen skiljer sig från vanliga rättsregler där vissa omständigheter ges större rättslig relevans, medan andra förhållanden ges mindre tyngd. Frågan är om barnets bästa bedömningen, med utgångspunkt i det öppna koncept- tänkandet, skiljer sig så markant från traditionella rättsregler som den borde. Mycket tyder på att domstolen arbetar med bestämda tolkningar (presumtioner) av barnets bästa.¹⁹⁷ Presumtionen om gemensam vårdnad är exempel på en stark presumtion som idag, mer eller mindre, betraktas som ett obligatorium.¹⁹⁸ Även betoningar i lagtexten vittnar om att rättsskipningen inte tillåts vara så fri som den borde vara. Vi vänder oss främst mot det ordval som använts i FB 6:2a 2st som ger uttryck för en tydlig värdering och förutbestämd bedömning av vad som ska anses vara barnets bästa. Det står i lagen att det ska *fästas särskilt avseende* vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna och risken för att barnet far illa *skall beaktas*. Umgänget blir här av primär betydelse och risken för att barnet far illa får komma i andra hand.

Vad händer då med den individuella bedömningen i det enskilda fallet? Man kan inte både utgå från bestämda presumtioner och sedan hävda att det görs en individuell bedömning i det enskilda fallet. Vi menar att dessa presumtioner i det enskilda fallet utgör en broms för att verkligen kunna komma fram till vad som är barnets bästa. Det är därför av yttersta vikt att fokus ligger på den enskilde individen, och inte på rätten; förutsebarheten i domstolens

---

¹⁹⁶ Pöyhönen, J. Från ett rättsfilosofiskt perspektiv s. 12

¹⁹⁷ a.a. s. 10

¹⁹⁸ Marteleur-Agrell, B L. Gemensam vårdnad – presumtion eller obligatorium?

bedömning. Det kan omöjligt vara så att god kontakt med båda föräldrarna alltid är till barnets bästa. Lika omöjligt är det att bara för att föräldrarna kommit överens om umgänge i ett avtal så är det automatiskt till barnets bästa.

Att en definition av principen om barnets bästa saknas har både fördelar och nackdelar. Fördelen är att begreppet är flexibelt och kan anpassas till de individuella aspekter som gäller i varje enskilt fall. Nackdelen kan vara att rättsäkerhetskriterier som förutsebarheten och allas likhet inför lagen blir svåra att uppfylla. Barnkonventionen kan ses om en ram för vad som ska förstås med barnets bästa. Genom att barnets rättigheter enligt Barnkonventionen inte är heltäckande och samtidigt kan begränsas av just barnets rättigheter, blir det svårt att göra en definition av barnets bästa som går ut på att barnets bästa är detsamma som barnets rättigheter enligt konventionen.¹⁹⁹ Denna problematik speglar det konfliktförhållande som råder mellan barnets rätt till autonomi (självbestämmande) och barnets rätt till skydd. I och med att barnet är i behov av och har rätt till skydd och omsorg samt att denna rättighet värderas högre än barnets rätt till autonomi, kan barnets vilja inskränkas med hänsyn till barnets bästa.

Utmärkande för svensk barnrätt är att lagstiftningen försöker påverka även det som vi beskrivit som det utomrättsliga barnets bästa. Detta sker genom normerande lagstiftning. Barnkonventionen är ett exempel på normerande lagstiftning som inte bara är avsedd att påverka staten och utomrättsliga förhållanden utan också påverka föräldrarna i egenskap av privatpersoner att tillgodose barnets bästa. Utvecklingen mot att bedömningen av barnets bästa mer och mer flyter samman med det utomrättsliga barnets bästa får ses som ett resultat av det öppna konceptet. Helhetsbedömningen av barnets situation leder alltså till ett utvidgat barnets bästa där alla aspekter av barnets situation beaktas, såväl rättsliga som utomrättsliga.

Det som gör domstolens arbete så komplicerat är att den är beroende av andra vetenskaper än lagstiftningen för att kunna avgöra barnets bästa. Det är framförallt barnpsykologin som besitter stor kunskap om vad som anses bra för barn. Ofta är den normativa kunskap som vi finner i förarbetena försedd med en brasklapp om att det är omständigheter i det enskilda fallet som ska vara avgörande, och det skapar en viss osäkerhet. Ännu större osäkerhet skapas kring begreppet när barnets bästa inte bara fungerar som en överordnad princip för hur barnets bästa ska tolkas, utan också som en norm som i sig kräver tolkning.²⁰⁰

I praktiken anpassas definitionen av barnets bästa till de omständigheter som föreskrivs i FB, förarbeten och praxis. Dessa rättskällor är i sin tur beroende av mannens och kvinnans ställning i familjepolitiken, forskningsresultat inom olika discipliner samt olika tolkningsalternativ omfattade av myndigheter. Dessa faktorer bildar en invecklad helhet, som bestämmer vad som kan anses som barnets bästa i varje enskilt avgörande.²⁰¹ Detta leder till att föräldrarnas definition, aktörernas personliga definitioner och den socialvetenskapliga definitionen av barnets bästa blir underordnad rättssystemets definition. En möjlig anledning till detta kan vara att socialnämnden anpassar innehållet i utredningarna för att de ska svara mot rättssystemets mottaglighet för information. En annan möjlig anledning till rättssystemets dominanta inflytande över begreppet barnets bästa kan vara att handläggningsordningen och beslutsprocessen inte ger något utrymme för en subjektiv bedömning av barnets bästa.²⁰²

---

¹⁹⁹ Schiratzki, J. Barnets bästa mellan rättigheter och skyldigheter s. 4f

²⁰⁰ a.a. s. 11

²⁰¹ Kurki-Suonio, K. Gemensam vårdnad- vad döljer man med barnets bästa? S. 170

²⁰² Rejmer, A. Barnets bästa i handläggningen av vårdnadstvister s. 24

12.1.1 Barnets vilja - barnets perspektiv

Barnkonventionen ger uttryck för en principiell och grundläggande uppfattning om att barn är självständiga och innehavare av vissa rättigheter. En anpassning till konventionen skulle därför kunna ha en djupare inverkan på synen på barnet som självständig individ än den rent mekaniska anpassningen i lagtexten. Barnkonventionen speglar ett kompetensorienterat synsätt på barn som menar att barn har långt större förmåga att fatta självständiga beslut än vad som traditionellt tillskrivits dem. Barn kan med detta synsätt ha rättigheter. Tidigare dominerades rättssystemet av det behovsorienterade synsättet och barn kunde då inte ha rättigheter, eftersom de inte ansågs vara självbestämmande individer.²⁰³

Två myndigheter; BO och Socialstyrelsen, har granskat tingsrätternas hänsynstagande till barnets bästa i umgängestvister. Även om BO är långt mer kritisk till domstolarnas sätt att hantera umgänges mål än, den något mer försiktiga, Socialstyrelsen, så kommer båda fram till att barnets perspektiv inte blir belyst i den utsträckning som krävs. Kritiken som BO riktar mot domstolarna kan sammanfattas i att de brister i kunskap om barns behov, har svårighet att sätta barnets bästa i centrum samt brister när det gäller redovisning och dokumentation.

När det gäller barnperspektivet i verkställighetsmål så kan vi, utifrån praxis, BO:s undersökning och vår egen undersökning, även konstatera att domstolen är mycket främmande för och reserverade när det gäller att ta reda på vad barnet själv vill.²⁰⁴ BO:s undersökning visar att det endast var 18 % av verkställighetsdomarna som presenterade en självständig och individuell bedömning av barnets bästa (se 7.2.6). Förutom att mycket kritik kan riktas mot den strikta 12- års gräns som domstolen tillämpar ställer vi oss också mycket kritiska till domstolens ignorering av barnets vilja när barnet är påverkat av den ena förälder. Praxis visar, se 6.3, att när barnet är påverkat av en förälder leder det till att domstolen helt bortser från barnets vilja. BO poängterar att även om barnet är påverkat av mamman eller pappan så går det inte att komma ifrån att den övertygelse som barnet har är den enda verklighet som barnet känner till. Som vi skrivit under 7.2.6 så har FN:s barnkommitté tydligt gått ut och sagt att domstolen inte ska fästa någon vikt vid att den vilja som barnet ger uttryck för är manipulerat av den ena föräldern. Vi menar att rättstillämpningen idag visar på stor okunskap om barns behov och dåligt engagemang i att verkligen ta till sig det barnperspektiv som föreskrivs i Barnkonventionen.

Hänsynen till barnets vilja i verkställighetsmål får, både i lagtexten och i praxis, ett alldeles för litet utrymme. Visst, det finns en möjlighet för domstolen att vägra verkställighet med hänsyn till barnets ovilja, men så länge det inte finns en skyldighet för domstolen att låta barnet komma till tals och uttrycka sin vilja, finns det heller ingen möjlighet att någon ovilja från barnets sida ska kunna bli synlig (se 7.2.6). Även om barnets ovilja blir synlig så kan domstolen, med hänsyn till barnets bästa, ändå bevilja verkställighet (se 4.2.3). Här ges återigen exempel på det konfliktförhållande som råder mellan barnets rätt att uttrycka sin vilja och barnets rätt till skydd, som gör barnets bästa så komplicerat.

Det är många gånger främmande för vuxna att barn kan ha en åsikt av betydelse och någonting att lära vuxna. Att lyssna till barns och ungas perspektiv kan många gånger vara både svårt och obekvämt för många vuxna och beslutsfattare och trots barnkonventionens kamp för barnets rätt värderas föräldrarnas uppfattning om barnets situation och barnets bästa

---

²⁰³ Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning s. 96

²⁰⁴ Se BO:s undersökning om domstolens hänsyn till barnets vilja i verkställighetsmål och vår kvalitativa undersökning

långt högre än barnets egna viljeyttringar. Barn och ungas rätt att komma till tals och få inflytande kan inte stärkas om inte andra intressen ifrågasätts och i vissa fall beskär.²⁰⁵

12.1.2 Umgängesrättens intressekonflikt

Utgångspunkten för den svenska lagstiftningens reglering av rätten till umgänge är att barnets bästa ska vara vägledande. Trots detta är det ändå föräldraperspektivet som gör sig gällande. Det är föräldern som kan väcka talan om umgänge och det är föräldern som kan väcka talan om verkställighet. Om vi vänder på resonemanget för att se vilka krav som barnet kan rikta mot umgängesföräldern så saknas motsvarande regler och möjligheter. Om en förälder vägrar ha kontakt med barnet, umgängesvägran, finns inga rättsliga medel att tillgå. Detta blir extra tydligt när man går till lagtexten, FB 6:15a 1st 2p, där det föreskrivs att det endast är den *förälder som vill ha umgänge* som kan föra talan. Barnets behov av att umgås med sin förälder förblir en dold och privat konflikt. Flera remissinstanser har föreslagit att en förälder som sviker sitt barn, genom att strunta i umgänget, ska vitessanktioneras. Regeringen menar dock att det finns en *risk* att ett umgänge som tvingas fram genom sanktioner kan verka ”i fel riktning vad gäller relationerna”. En fråga som man då kan ställa sig är varför inte denna risk beaktas när ett barn tvingas umgås med sin förälder. Umgängesrätten kan därmed beskrivas som en frivillig aktivitet för föräldern, men en plikt för barnet. Det går alltså inte att säga att umgängesrätten är en barnrätt. Vi instämmer i Gudrun Nordborgs uttalande att umgängesrätten är en föräldrarätt.²⁰⁶ Barnkonventionen utgår från *barnets rätt* till sina föräldrar, men trots detta kan aldrig barnet göra gällande sin rätt utan föräldrarnas agerande.

Vi vill även belysa den intressekonflikt som råder mellan barnet och föräldrarna i den bild som media förmedlar. Media ger en skrämmande bild av barnens situation i vårdnads- och umgängeskonflikter mellan föräldrarna. Barnet framställs här som offer för sin situation, tvingad att umgås med umgängesföräldern eller tvingad att bo hos en förälder som den inte vill bo hos. Bilden som målas upp visar att barnets bästa inte sätts i främsta rummet och att ingen hänsyn tas till barnets vilja. Efter att ha tagit del av artiklarna måste man fråga sig vems intressen det är som prioriteras i dessa ärenden.

Visst är det svårt att se meningen i rättssystemets behandlingen av dessa barn, men med den bakgrundskunskap som vi har genom vårt arbete menar vi att medias bild av en så pass komplicerad fråga som umgängesrätten, blir alldeles för ensidigt belyst. Det som lyfts fram i dessa artiklar är skräckexempel på hur dåligt vissa barn mår under en domstolsprocess om umgänge/vårdnad. Eftersom det bara är det negativa i rättssystemet som lyfts fram så minskar det tilltron till domstolens kompetens att döma i dessa typer av mål. Det som media inte belyser är den komplexitet och den mängd av viktiga faktorer som rätten måste ta hänsyn till. En dom om umgänge eller vårdnad måste ta hänsyn till långsiktiga faktorer, grundade på en bred kunskap om barnet och barnets förutsättningar och kan inte använda sig av barnets känslomässiga upplevelse som den enda avgörande faktorn. Vi vill inte försvara domstolen och heller inte förta det fasansfulla i dessa artiklar utan det vi vill säga är att det krävs en mer mångsidig beskrivning av problemet.

Vi menar att det viktigaste är att domstolen har tillräcklig kunskap om barnet, låter barnet få sin vilja hörd, lyssnar på barnet och framförallt låter barnets bästa få företräde framför föräldrarnas intressen. Att barnet sedan upplever sin situation som oerhört påfrestande och jobbig är många gånger svårt att komma ifrån, men har domstolen fullgjort sin plikt, vilket är att döma till barnets bästa, så är förhoppningsvis den jobbiga situationen för barnet ett

²⁰⁵ Sylwander, L. Barnets bästa- en antologi, ge röst åt barnet, s. 51

²⁰⁶ Nordborg, G. Gemensam vårdnad- för vems skull? s. 12

övergående problem. Även om det ligger mycket viktiga aspekter i den kritik som media förmedlar till svenska folket så anser vi att medias perspektiv är alltför kortsiktigt och ensidigt för att den ska kunna utgöra en hållbar utgångspunkt för ett vidare kritiskt resonemang.

Vi vill belysa ytterligare en intressekonflikt som uppstår i de fall där en förälder handlat på ett sätt som absolut inte är bra för barnet. När det gäller umgänge med en förälder, som för många människor inte skulle anses som en "bra" förälder, har vi genom barnpsykologernas svar i vår kvalitativa undersökning, fått upp ögonen för hur viktigt det är för ett barn att, trots detta, får möjlighet att träffa denna förälder. En förälder som vill bättra sig och försöka vara en bra förälder, måste för barnets skull, få möjlighet att göra det. Detta är en mycket svår balansgång mellan att ge föräldrarnas och barnets relation en chans och att använda barnet som försökskanin, i en situation som kan vara skadlig för barnet. För att barnet ska kunna bearbeta och reparera det dåliga i relationen till en förälder, är det alltså viktigt att det sker ett umgänge (detta förutsätter dock att föräldern är kapabel att förändra sin relation till barnet). Risken blir annars att barnet tar på sig skulden för vad som har hänt och att det lilla hopp om att allting en dag ska bli bra, tas ifrån barnet. Med detta inlägg vill vi peka på att det, som i ett mål om umgänge, vid första anblicken verkar så självklart, många gånger har flera olika dimensioner och psykologiska dilemman att ta hänsyn till. För att ett ärende om umgänge ska bli rättvist belyst krävs alltså ett bakomliggande psykologiskt perspektiv som tillåts integrera i den gällande rätten.

12.1.3 Gemensam vårdnad och umgänge

Lagstiftningen är till mångt och mycket uppbyggd kring idealfallen, men det är sällan idealfallen som hamnar i en tvist. Lagstiftningen utgår från att föräldrarna ska kunna samarbeta och att utgångspunkten är gemensam vårdnad. Synsättet att barnet ska ha en obeskuren rätt till sina föräldrar har blivit en rätt för föräldrarna att kräva vårdnad respektive umgänge. Att automatiskt döma till gemensam vårdnad är ett kritiserat synsätt som även ligger till grund för reglerna om umgänge.

I takt med ökade skilsmässor går lagstiftning och praxis mer och mer mot gemensam vårdnad. Har föräldrarna gemensam vårdnad så anses de kunna fatta viktiga gemensamma beslut. Enligt oss blir det då något motsägelsefullt när domstolen i det läget går in och reglerar i vilken omfattning som barnets ska träffa den ena eller andra föräldern. Vi menar inte att det är fel att domstolen reglerar umgänget mellan barnet och en förälder, (under förutsättning att det görs till barnets bästa) men det vi ifrågasätter är att föräldrarna i samband med en reglering av umgänget kan tillerkännas gemensam vårdnad.

Domstolen anser, trots föräldrarnas djupa konflikt, att det är bäst för barnet att föräldrarna delar på det rättsliga vårdnadsansvaret, men man överlåter inte till föräldrarna att komma överens om hur umgänget ska se ut. Tröskeln för gemensam vårdnad bör vara så hög att den innefattar ett så pass stort mått av samarbetsförmåga hos föräldrarna att det vid gemensam vårdnad ska ses som en självklarhet att de kan enas om umgänge. Den gemensamma vårdnaden kan ses som ett uttryck för normen om den traditionella kärnfamiljen, men blir i realiteten inte annat än ett högtflygande ideal. Idealbilden om gemensam vårdnad blir urholkad och innehållslös när den i själva verket inte förutsätter två föräldrar som kan och vill samarbeta.

12.1.4 Domstolens betydelse

I Sverige finns det specialdomstolar, t.ex. vattendomstol, miljödomstol m.m. som har större kompetens inom sina områden än allmänna domstolar, och dessutom ges resurser för att fortbilda sig. Någon barndomstol finns inte i Sverige. Barnrätten är inte heller ett område som prioriteras när det gäller att söka ny kunskap och uppdateras om nya rön. En av advokaterna vi pratat med, Beatrice Rämssell, var av uppfattningen att domare anser sig bli jäviga om de tar del av forskning om barn och barnpsykologi. Vi menar att detta är skrämmande och undrar på vilka grunder de anser sig bli jäviga. Bedömningarna av vad som ska anses vara bäst för barnet måste grundas på särskild sakkunskap om barns behov och en noggrann utredning om barnets situation.²⁰⁷

Ett exempel på hur fel det kan bli när domare sitter och dömer om något som de inte har den rätta kunskapen om fick vi redogjort för oss när vi var i kontakt med en barnpsykolog, Torsten Glansholm. Fallet handlar om en pojke som var föremål för en tvist inför domstol mellan sina föräldrar. Mamman berättade för domstolen att när pojken var hos henne åt han dåligt, sov dåligt, och kissade i sängen. Pappan kände inte igen något av dessa beteenden utan menade att hos honom mårde pojken bra. Domstolen tolkade detta som pojken mårde bäst hos pappan och tillerkände honom vårdnaden. Vad domstolen då inte var medveten om var att, då ett barn mår dåligt, regresserar det (backar i utvecklingen) i en miljö där det känner sig trygg. I pappans miljö var pojken tvungen att uppföra sig och ta ett större ansvar än var mogen att göra. Det resulterade i att han, hos mamman där han kände sig trygg, tillät sig att släppa alla krav och inta en barnsligare roll. Miljön hos mamman var alltså den som pojken kände sig mest hemma i och där han vågade vara sig själv. Utgången i målet hade antagligen blivit den motsatta om domstolen besuttit denna typ av barnpsykologisk kunskap.

Enligt vår mening ligger det inom domarnas yrkesroll att hålla sig uppdaterade på områden som de har till uppgift att döma i. Det slutliga avgörandet av barnets bästa ligger i domarnas händer och därför bör de göra allt för att försäkra sig om att de besitter den rätta kunskapen.

12.1.5 Avtal om umgänge

Utvecklingen mot att föräldrarna själva, så långt som möjligt, ska komma överens om hur de vill lösa frågor om vårdnad och umgänge menar vi banar vägen för en ännu starkare föräldrarätt, där barnets intressen skjuts åt sidan. Barnet som rättssubjekt blir obefintlig i en frivillig överenskommelse mellan föräldrarna. Detta strider mot barnkonventionens regel om att barn har rätt att uttrycka sin åsikt i alla beslut som rör dem. Ett beslut om vårdnad eller umgänge kan vara ett livsviktigt beslut för ett barn och påverka hela dess tillvaro, och trots detta sluts det fler och fler avtal över barnens huvud. Med bakgrund av den information vi har tagit fram så har inte ett enda av de umgängesavtal som slutits, underkänts med hänvisning till barnets bästa.²⁰⁸

Av förarbetena till dagens lagstiftning framgår det att socialnämndens prövning av ett avtal inte behöver vara mer omfattande än den domstolen gör när föräldrarna är överens. Det får till konsekvens att socialnämnden inte är skyldig att samtala med barnet innan avtalet godkänns. Den naturliga frågan blir då hur utredaren kan veta att det verkligen är till barnets bästa? Det vore, enligt oss, inte orimligt att kräva att utredaren träffar barnet, för att kunna bilda sig en uppfattning om förhållandet mellan barnet och föräldrarna. Barnets behov ska åtminstone diskuteras med föräldrarna. Framkommer tveksamheter huruvida överenskommelsen verkligen är till barnets bästa så SKALL avtalet inte godkännas.

²⁰⁷ Marteleur-Agrell, B L. Gemensam vårdnad- presumtion eller obligatorium?

²⁰⁸ Se länsstyrelsens undersökningar och vår kvalitativa undersökning

Bo Edvardsson, docent på socialhögskolan i Örebro, kritiserar socialnämndens arbete i en artikel i Aftonbladet. Han uttalar sig om vårdnadsutredningar och berättar varför han som forskare i källkritiska problem måste underkänna hela vårdnads- och umgängesutredningar: ”- Det handlar om jäv, osaklighet, intyg från BUP som håller bottenivå, klatschiga slutsatser baserade på personskvallor”. Avsaknaden av källkritik är total. Man kan inte bara skriva ner uppgifter baserade på rena åsikter. Det går att finna avtal där barnets förhållande till pappan baserats på vad mamman sagt utan att man kontaktat pappan. Utredarna visar på en synnerligt grov underlåtenhet när de på 15 sidor lång rapport inte tagit upp barnets uppfattning överhuvudtaget. Bo Edvardsson menar att det vanligaste felet med vårdnads- och umgängesutredningar är koncentrationen kring smutskastningen mellan föräldrarna.²⁰⁹

Många av de avtalen som skrivs görs på Svenska kommunförbundets blankett, ett standardavtal. Detta avtal innehåller ingen mening om barnets bästa eller på vilket sätt hänsyn tagits till barnets bästa. Varför? Då det så klart är uttalat i lagtexten att avtalet skall tillgodose barnets bästa för att godkännas, menar vi att det vore mer korrekt att skriva in en mening i avtalet på vilket sätt överenskommelsen faktiskt tagit hänsyn till barnets behov. Även om en sådan mening inte skulle leda till någon större förändring i praktiken så är det, med respekt för barnets rätt och intresse, av vikt att frågan om barnets bästa klargörs, även när föräldrarna når en frivillig överenskommelse.

13 Slutsats

Problemet är inte att barnets bästa som rättslig målsättning har utelämnats i lagtexten. Barnets bästa figurerar på flera ställen. Problemet är att det i samband med barnets bästa även föreskrivs bestämda *presumtioner*, sker en *värdering av kriterier i lagtexten* och att man i *praktiken* inte anammat barnperspektivet i tillfredsställande mån.

Presumtionerna skadar bedömningen av barnets bästa på så sätt att bedömningen i det enskilda fallet blir beroende av generella föreskrifter. Ett värderande ordval i lagtexten leder också till att bedömningen av barnets bästa tvingas in på en förutbestämd väg. Det är lätt att utifrån alla fina ord i lagtexten tro att vi uppnått målet, men någonstans mellan orden och uppfyllandet av dem fallerar det. De normer som uppställts i lagtexten har blivit beroende av alla inblandades intressen, kunskap, synsätt, praktiska förutsättningar, villkor och fokuseringen på barnet i praktiken blir inte tillgodosett i tillräcklig utsträckning. Juridiska formuleringar och politiska slagord är inte mycket värda när det i grunden inte finns en så pass utforskad barnpedagogik och aktivt barnperspektiv som krävs för att barnets bästa i praktiken ska kunna tillgodoses. Rättsreglernas omsättning i praktiken måste därför ses över, både när det gäller förordnade, verkställighet och avtal om umgänge.

Det saknas formella strukturer som ger barn en reell möjlighet att påverka sin situation. Detta gäller särskilt i verkställighetsmål där det saknas en skyldighet från domstolen att klarlägga och beakta barnets åsikter. Rättssystemet är alltför begränsat och måste öppna upp för barnets rätt att komma till tals. Vi anser, liksom BO, att barnets åsikter alltid måste klarläggas och tillmätas betydelse i vårdnads- och umgängesmål och att det är domstolens ansvar att så sker. Denna skyldighet skall även gälla för domstolen i verkställighetsmål och för socialnämnden vid föräldrarnas egna överenskommelse om umgänge.

---

²⁰⁹ Aftonbladet publicerad 7 december 1998

Även om rättssystemet har börjat öppnat upp för ett mer kompetensorienterat synsätt på barn så tar fortfarande det behovsorienterade synsättet överhanden i slutändan. Avvägningen mellan barnets rätt till autonomi och barnets rätt till skydd är just vad barnets bästa som överordnad princip handlar om. Vi menar dock inte att skyddsaspekten nödvändigtvis måste utgöra en konkurrent till barnets rätt att uttrycka sin mening. Skyddsaspekten får inte bli en, för domstolen, legitimerad undanflykt från att utreda barnets vilja. Det är fullt möjligt att förvissa sig om barnets intressen och låta barnet komma till tals, även om det i slutändan är skyddsaspekten som blir utslagsgivande.

Vi hävdar att barnen som blir utsatta för en tvist mellan sina föräldrar ska ha en självklar rätt till ett eget ombud och få sin fråga utredd i en specialdomstol. Vi förstår att en advokat måste företräda sin klients (föräldrarnas) uppfattning. Om vi drar parallellen till ett brottmål så måste en försvarare alltid ta den misstänkte brottslingens parti oavsett vad advokaten själv tror om skuldfrågan. I en vårdnadstvist är advokaten anlitad av en förälder och har då till uppgift att föra den föräldrarnas tala, oberoende av dennes uppfattning om barnet bästa. Naturligtvis kan advokaten alltid diskutera med sin klient om vad den anser är bäst för barnet, men i slutändan är det alltid advokatens jobb att företräda sin klients intressen. Av den anledningen anser vi att ett barn ska ha rätt till ett eget ombud, som endast har intresse av att företräda barnets bästa. Barnet ska erbjudas ett ombud i alla ärenden som rör barnet, även då föräldrarna är eniga och på frivillig väg upprättar ett avtal. Ett ombud för barnet är nödvändigt för att barnets intressen till fullo ska kunna tas tillvara och för att dess roll som rättssubjekt ska bli befintlig i praktiken.

Dessutom anser vi att barnen i Sverige är värda en specialdomstol som åtminstone besitter den mest elementära barnpsykologiska kunskap om hur barn fungerar. Helst skulle vi se en barndomstol där domare, socionomer och barnpsykologer är samlade på ett enda ställe. Det skall vara en självklarhet att de som är verksamma vid en barndomstol besitter högre kunskap och bredare utbildning inom barnrätt och barnpsykologi än domare vid andra domstolar. De skall samverka för att det, i umgängestvister, är barnets intressen som ska komma i främsta rummet och alltid ha barnets bästa för ögonen.

Slutligen vill poängtera att det är en lång väg att gå innan umgängesrätten kan bli en rättighet för barnet. Även om Barnkonventionen och BO:s arbete har lyft fram barnperspektivet och ställt barnet i fokus så är föräldrarätten i praktiken mycket stark. Det krävs en attitydförändring och en upplysning bland de som sitter och beslutar om vad som ska anses bäst för barn, för att barnets bästa som rättslig målsättning ska kunna omsättas i praktiken. Vi tror också att ett samarbete över yrkeskårsgränserna är ett fruktbart och ett nödvändigt steg i riktning mot en starkare barnrätt.

15 Källförteckning

15.1 Offentligt tryck

15.1.1 Propositioner

Prop. 1967:138	Förslag till lag om ändring i föräldrabalken m.m.
Prop. 1973:32	Förslag till lag om ändring i giftermålsbalken m.m.
Prop. 1975/76:170	Faderskap och vårdnad
Prop. 1978/79:67	Om förbud mot aga.
Prop. 1981/82:168	Om vårdnad och umgänge m.m.
Prop. 1982/83:165	Om verkställighet m.m.
Prop. 1989/90:107	Godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter
Prop. 1990/91:8	Vårdnad och umgänge.
Prop. 1992/93:139	Om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn
Prop. 1994/95:224	Barns rätt att komma till tals.
Prop. 1997/98:7	Vårdnad, boende och umgänge.

15.1.2 Statens offentliga utredningar

SOU 1979:63	Barnets rätt 2
SOU 1987:7	Barnets rätt 3
SOU 1995:79	Vårdnad, boende och umgänge.
SOU 1997:116	Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige.

15.1.3 Departementsserien

Ds 1989:52	Vårdnad och umgänge.
Ds 1994:85	Barns rätt att komma till tals. Regler för familjerättsliga och sociala mål och ärenden.

15.1.4 Lagutskottets betänkanden

LU 1973:20	med anledning av förslag till lag om ändring i giftermålsbalken m.m., jämte motioner
1997/98:LU12	Vårdnad, boende och umgänge

15.1.5 Annat svenskt offentligt tryck

15.1.5.1 Socialstyrelsens publikationer

Vårdnad och umgänge. Allmänna råd från socialstyrelsen 1985:2

15.1.5.2 Barnombudsmannens publikationer

Båda är bäst, typ, rapport från barnens myndighet, 2001

Barndom pågår, rapport från barnens myndighet, 2000

Mänskliga rättigheter för barn, ett informationsmaterial om FN:s konvention om barnets rättigheter från barnombudsmannen, Förlagshuset Gothia AB, 1999

15.1.5.3 Statistiska centralbyråns publikationer

Befolkningsstatistik 2000 del 4, SCB 2001

15.1.5.4 Nytt Juridiskt Arkiv avdelning II

NJA II 1967

NJA II 1983

15.1.5.5 Länsstyrelsernas rapporter

- Norrbottnens län, Sociala funktionen Vårdnad, boende och umgänge –uppföljning av vårdnadsreformen i Norrbottens län, maj 2001
- Stockholms län, Socialavdelningen Tillsyn över socialtjänsten, Individ- och familjeomsorg 2000, 2001:09
- Västra Götalands län, Sociala enheten Vårdnad, boende, umgänge. Ändringar i FB, sammanställning av enkätsvar, 2000:15

15.2 Övrig litteratur

15.2.1 Tryckt material

15.2.1.1 Böcker

- Bartley, K. Barnpolitik och barnets rättigheter. Kompendiet, 1998
- Bra Böckers Lexikon. Del 2. Bra Böckers Bokförlag AB. Höganäs, 1983
- Ekelöf, P O. och Boman, R. Rättegång IV, 6:e upplagan. Norstedts Juridik, 1992
- Ewerlöf, G. och Sverne, T. Barnets bästa- Om föräldrars och samhällets ansvar, 4:e upplagan. Norstedts Juridik AB, 1999
- Key, E. Barnets århundrade. Omläst hundra år senare med introduktion och kommentarer av Ola Stafseng. Informationsförlaget, 1996
- Kurki-Suonio, K. Gemensam vårdnad- vad döljer man med barnets bästa? Ingår i: Nordborg, G. (red.), 13 kvinnoperspektiv på rätten. Iustus Förlag AB, 1995
- Pöyhönen, J. Från ett rättsfilosofiskt perspektiv. Ingår i: Schiratzki, J (red.), Barnets bästa i nordn – rättsfilosofi och rättslig begreppsbyggnad. Det juridiske fakultet skriftserie nr. 46, 2001
- Rejmer, A. Barnets bästa i handläggningen av vårdnadstvister. Ingår i: Schiratzki, J (red.), Barnets bästa i nordn – rättsfilosofi och rättslig begreppsbyggnad. Det juridiske fakultet skriftserie nr. 46, 2001
- Sandström, L. och Wetter, I. Barnet och lagen- lagtext med kommentarer rörande barn. Kommentus förlag, 1999
- Schiratzki, J. Barnets bästa i ett mångkulturellt samhälle. Stockholms juridiska fakultet, 2000
- Schiratzki, J. Vårdnad och vårdnadstvister. Norstedts Juridik AB, 1997
- Singer, A. Föräldraskap i rättslig belysning. Iustus Förlag AB, 2000
- Sjösten, M. Vårdnad, boende och umgänge. Norstedts Juridik AB, 1998
- Sylwander, L. Ge röst åt barnet. Ingår i: Regeringskansliet (red.), Barnets bästa- en antologi. Regeringskansliet Förvaltningsavdelningen, 1997
- Walin, G. och Vängby, S. Föräldraskap och internationell föräldrarätt. 6:e uppl. Nordstedts Juridik AB, 2001
- Wickström, A. 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten. Nordstedts Juridik AB, 1998
- #### 15.2.1.2 Tidskrifter
- Marteleur-Agrell, B-L. Gemensam vårdnad- presumption eller obligatorium? Advokaten nr 5, 2000

- Nordborg, G.   Gemensam vårdnad - för vems skull? Feministiskt perspektiv nr 2, 1998
- Svensson, E-M.   Barnets bästa i främsta rummet. Utbildning och demokrati nr 2, 2001

15.2.2 Otryckt material

”Barn i kläm”, Hearing vid Handelshögskolan Göteborgs Universitet, 10 september 2001

15.2.3 Tidningsartiklar

- Weigl Kerstin   ”Barnen berättar- en artikelserie om vårdnadstvister”, Aftonbladet, 7 december 1998
Jag tog ett gosedjur och gick...jag var så rädd, 7 december 1998
När vi kom hem stod sex polisbilar utanför huset, 8 december 1998
Det är svårt att somna, jag är rädd att en polis ska bända upp låset, 9 december 1998
”Barnen blir bortglömda”, Aftonbladet, 7 december 1998
- Larsson Christina   ”Rasmus tvingas träffa pappa”, Aftonbladet Kvinna, 23 juli 2001
”Linn lever gömd undan en pappa som slår – nu måste de umgås”, Aftonbladet Kvinna, 23 juli 2001

15.3 Rättsfall

15.3.1 Nytt Juridiskt Arkiv

- NJA 1981 s. 753
NJA 1981 s. 1225
NJA 1988 s. 488
NJA 1989 s. 335
NJA 1992 s. 93
NJA 1992 s. 666
NJA 1995 s. 398
NJA 1998 s. 675

15.3.2 Hovrättsavgöranden

- RH 1997:59
RH 1998:2
RH 1999:74

15.3.3 Regeringsrättens årsbok

- RÅ 1992 ref. 97

15.3.4 JO:s ämbetsberättelser

- JO 1982/83 s. 189